HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
16. srpnja 1971.
godina I
broj 14
cijena 2 dinara

PICTOR VIATOR

U spomen Zlatku Šulentiću 1893–1971.

Kad vječiti putnik krene put vječnosti pričini se da se zbilo ono za što se cijelog života pripremao: da ode i da ostane, u isti mah. Jer ako je putovati isto što i odilazi iz doma ili domovine — kako onda nazvati ustrajne povratke što odasvud vode u jedno?

Pravi putnik nije bjegunac: on skuplja a ne ostavlja; na širokome poplatu prah je svih strana i putova a najdonja je i najgornja domaća, hrvatska glina.

»Želja za putovanjem — ustvrdit će Matoš — neodoljiv nagon za avanturom, pustolovinom, poznavanjem tuđih običaja i tuđih ljudi je najbolji dokaz za energiju rase i čovjeka (...) Što učini Englesku velikom, ako ne pustolovna želja za vječnim putovanjem? Izgubljeni, na pusti otok bačeni putnik Robinson Crusoe je tip anglosaksonske pustolovne i putničke energije, koji danas vlada Afrikom, Australijom, polovicom Amerike i morima našeg globusa.«

I u Zlatka je Šulentića (što poteče od »prastare i žilave rase«) bilo te želje i toga nagona; strasti osvajanja što se metaforički kazuje strašću učenja; proširivanja poznatog, posvajanja (imaginativnog a ne tvarnog — ta nismo Matoševi Englezi!); sublimirane pustolovine koja nam ne da otok ni podanike, zemaljska dobra, nego vlast nad sobom. Putnik koji ne putuje zato da bi svijetu pokazao svoje tužno ili zabrinuto lice osvajač je koji mora podnijeti prizore neprispodobive ljepote i kalne rugobe kao običnost svakodnevice, koji muževnim mirom promatra rađanje života i rad smrti, ne pokrivajući oči:

Jedne večeri na maloj stanici borba na noževe. Krv teče potocima! Mogu da je podnosim u ovome kraju osvete i ubistava.*

Uzbudljiv je slikopis u kojemu udarci brazilske machete potiru siluete burmanskih plesača, a teški vonjevi, loj i ispljuvci Madrasa prizivaju u pamet, za olakšanje, blagotvorni disaj ličke crnogorice; slikopisa u kojemu se muljavi, praiskonski Nil valja preko užarenog, plamtećeg, španjolskog neboskiona; uzbudljiv utoliko više što sa tih putovanja Zlatko Šulentić ne donosi paunovo perje — indijanske šare i afrikanske slikovnice — nego spoznaju da pod svakim stablom, na svakoj obali čovjek može autentično opstati.

Tako se, odlazeći, ostaje.

Obilaženje svijetom vrijedno je kao ocjenjivanje suprotnosti, katkada i onih koje nam se čine sićušne i nevažne, kao ustanovljavanje pozitivnih vrednota — ukoliko ih ispravno uočavamo — pa ako nakon puta otkrivamo da je nešto bolje u našoj zemlji, u našem narodu i našoj sredini, put nam je dvostruka dobit.

Poplat je putnika paleta slikara: puna pritajenih vatara — modrine libanonskog neba, prašumske mrkozeleni Brazila, **ljubičaste tmuše** večernje Sicilije — što ih smiruje i gasi trajna i duboka zemljana podloga, čedni prah ognjišta kojemu se vraća.

Da me tko zapita, gdje bih najradije slikao, odgovorio bih: u Lici ili Turopolju.

Rođen 16. ožujka 1893, u Glini, Zlatko je Šulentić derao klupe u Zagrebu, Petrinji i Karlovcu. Već 1910, momčić crta akt na zagrebačkoj Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt; 1911/1914. studira u Münchenu a vidjeti ga je s Ljubom Babićem, Cvjetanom Jobom (bratom Ignjata) i drugim našincima. U međuvremenu se — 1913 — zalijeće u Pariz i krijepi više djelima prošlosti nego slikama suvremenika.

Od 1916, s prvom izložbom »Hrvatskog proljetnog salona«, napušta anonimnost dojučerašnjega školarca; od toga se doba nižu izložbe, u nas i na strani, ali počinje i borba za opstanak, tridesetgodišnji rat (1917—1947) što će mu, kraj svih ljepota pedagoškoga zvanja, odnijeti u nepovrat mnoge i mnoge dane, izbijajući mu kist iz ruke.

Već i najstarije sačuvane Šulentićeve slike (»Kasna jesen«, 1913) govore da je na djelu slikar sinteze kojemu je likovna činjenica važnija od zakutnih realija motiva. Ta jedra sumarnost, koju će ne samo uzdržati do zadnjih svojih trenutaka nego i neprestance usavršavati, svjedoči o dvjema bitnim sastojnicama njegova karatera: o inteligenciji koja, svjesna postojanja (s)likovne realnosti, život slikarstva ne traži u sjeni imitiranih pojedinosti, i o elementarnosti koja teži sintaksi počelâ.

Taj napor kondenzacije nije iščezavao ni onda kad su ga trenutna nagnuća vodila onom našem portretnom »ekspresionizmu« koji je, pod općim dojmom Jugend-Stila i posebnim utjecajem Egona Schielea i Oskara Kokoschke, pokazivao neskrivene psihoanalitičke pretenzije (»Portret dra Stjepana Pelca«, 1917).

Dosegnuvši već 1930 (»Place du Tertre«) lapidarnost i tešku jednostavnost izraza što resi samo klasična djela, on će, u godinama što slijede dati gdjekad oduška emociji. Tako će, za ratnih dana, Šulentićevo slikarstvo postajati intimnije, bilježeći »ugođaje«, popuštajući lirizmu. To je značilo otkrivati svjetlost, uvoditi mrlju gdje je gospodarila ploha.

Iz poratnih je iskušenja njegovo djelo izronilo osnaženo sjedinjujući, suvereno i dojmljivo, atribute razlike: klasični red s »impresionističkom« atmosferom.

U posljednjem je desetljeću, a možda je bolje reći: u posljednjih petnaestak godina, sinteza kojoj se posvetio prestala biti naporom: težnja je ustupila mjesto spontanosti. Slikar slikâ postaje, da se izrazim Tartaglinim idiomom, slikar slikarstva.

Završio je, — da li sluteći kraj? — knjigom putopisa. Zapečativši pute koricama, zaključivši **dojmove slikara** sišao je za obzor života ali ne i sa obzora živih.

Ljudi, krajevi, beskraj.

---

* Masnim slovima je otisnut Šulentićev tekst.

GRGO GAMULIN

Dogovor o metodi

str. 3

Razgovor sa Šimom Đodanom

str. 6

ISTRAGA O NESREĆI »GENEX-ova« ZRAKOPLOVA NA KRKU

str. 4–5

SLAVLJE U ĐAKOVU

str. 9

TKO ZASTUPA INTERESE HRVATSKIH ARHITEKATA

str. 16

PISMO GLAVNOG UREDNIKA

Objašnjenje o promjenama u uredništvu »Hrvatskog tjednika« nije zadovoljilo neke naše čitatelje: u pismima što nam ih šalju oni izražavaju sumnju jesmo li rekli svu istinu, oni misle da postoje još neki, nespomenuti razlozi za promjene.

Istina je: izgleda neobično da jedno uredništvo, obavivši s uspjehom svoje zadaće, samo vrši promjene u svom sastavu! i da su svi razlozi tih promjena bili uvjet kojim je započet cijeli rad! i da se ništa drugo u međuvremenu nije dogodilo: nikakvi nesporazumi, nikakva neslaganja, nikakvi zahtjevi postavljeni izvan uredništva! Ali, ma koliko čudno, sve je to istinito. Možda će iscrpniji prikaz, objašnjenje s više pojedinosti, i našim čitateljima slučaj učiniti jednostavnim i razumljivim, kao što je nama.

Pokretanje »Hrvatskog tjednika« trajalo je dugo. Uza sve razloge za njegovo izdavanje, — od činjenice da je Hrvatska ostala bez novina (za kulturna i društvena pitanja), da su burne prilike taj nedostatak iz dana u dan činile većim, do činjenice da je upravo Matica hrvatska po svemu pozvana za izdavanje takvih novina — uz postojanje entuzijazma i osjećaja odgovornosti, bilo je veoma teško okupiti uredništvo. Za svakog kandidata rad u njemu predstavljao je još jednu novu obvezu, a s njom i novi raspored vlastitih planova: jer nitko od nas nije profesionalni novinar, jer nitko od nas nema dovoljno iskustva u tom radu, iskustva prijeko potrebnog za izdavanje tjednika. Da bi se olakšao, posao uredništva podijeljen je na veći broj urednika: što je bilo jedino moguće, posebno za prvo vrijeme, kad su se morala riješiti i sva osnovna organizacijska pitanja.

Oni koji su se prihvatili posla u tom trenutku stvarno su pristali na odricanja, na rad izvan svojih uobičajenih poslova.

Zato su i tražili da njihovo članstvo u uredništvu bude privremeno. Taj uvjet potpuno je razumljiv, kad se zna da posao u listu nije značio profesionalizaciju: nitko preko njega nije rješavao i nije mogao riješiti svoja privatna pitanja!

Prihvativši položaj glavnog urednika, Igor Zidić je prihvatio i najveći teret cijelog pothvata. On je to učinio bez ikakvih posebnih pogodnosti! I u takvim okolnostima — s jedinom prednošću pred ostalima: da više radi i da više odgovara! — pokrenuo je tjednik i vodio ga u skladu s preuzetim obvezama i kroz cijelo razdoblje na koje je pristao. Na kraju, napuštajući tjednik, pripremio je i osigurao okolnosti za promjene u uredništvu: predložio je novog glavnog urednika, omogućio smanjenje uredništva s nadom u povećanje efikasnosti njegova rada: riješivši osnovna organizacijska i tehnička pitanja. Zato naša zahvalnost njemu i ostalima koji su napustili uredništvo nije formalnost: to je zahvalnost za rad koji je omogućio postojanje HT! i za ono što on danas znači! Izrazili smo se jednostavno, bez patetike, jer smo uvjereni da njihovu pothvatu drugo nije ni potrebno; jer i sadašnje uredništvo čine — osim glavnog urednika — članovi prvog uredništva: što pokazuje da se isti posao nastavlja.

Napokon: mi se nismo rastali! Među našim stalnim suradnicima, u našem Savjetu, ostali su svi oni koji su pokretali »Hrvatski tjednik«. S jedinom promjenom: što je ta prisutnost dovedena u sklad s njihovim (drugim) obvezama i planovima, što više ne podrazumijeva žrtvovanje ostalih zamisli i pothvata. »Hrvatski tjednik« sada je slobodan dio njihova svakodnevnog rada. I mi koji nastavljamo rad u uredništvu sigurno ćemo, vođeni različitim razlozima — od tehničkih do privatnih — dolaziti s »Hrvatskim tjednikom« u nove odnose: s tom istom vjernošću! (Želimo to i nadamo se!). Jer, ako »Hrvatski tjednik« uspije održati živom svoju ulogu, ako uspije izražavati interese i očekivanja Hrvatske u područjima kojima se bavi, ne će ga napuštati oni koji u tome nalaze zadaće svog djelovanja! Istina je o promjenama u uredništvu »Hrvatskog tjednika« dakle jednostavna: nju sačinjavaju tehničke činjenice i njihove posljedice u uređivanju novina; zajedno s razlozima onih koji su ih svojim radom doveli u takav poredak, da su se mogli vratiti poslovima koje su zbog toga bili napustili. I — na našu sreću! — ništa, ništa više!

VLADO GOTOVAC

MEĐUNARODNE VEZE

Druže uredniče,

Čitamo redovito Vaš cijenjeni list i on je za nas najbolji tjednik koji nas najbolje informira u ovoj društvnoj situaciji. Zato Vam se obraćamo s molbom da nam objavite ovo pismo i da nam na njega po mogućnosti odgovorite.

Ovih dana pročitali smo u Vjesniku od 29. lipnja tri neobična izvještaja, otprilike ovog sadržaja: Hrvatska republička delegacija nalazi se u posjeti Julijskoj Krajini.

Drugo izvješće nas informira o posjetu hrvatske republičke delegacije Baden-Würtenbergu, njemačkoj pokrajini.

Usporedo s ova dva izvješća Vjesnik je donio i treće o posjetu delegacije SR Srbije Vladi Italije.

Pitamo se jesmo li mi još uvijek i poslije takvih burnih diskusija o amandmanima provincija, te moramo na razini provincije voditi našu politiku s provincijama naših susjeda, kada se zna i valjda je jasno da smo s tim zemljama vezani i geopolitički, ili smo narod i država sa svim atributima državnog suvereniteta.

Ostajemo zbunjeni, poštovani druže uredniče, pred ovakvim događajima. Ostali smo nekako sami i prevareni na golom pustom tlu praktičnog političkog života, dok su riječi o pravdi i ravnopravnosti kao vjetar otpuhnule u nedogled. Duboko smo zabrinuti i ogorčeni zbog takvog čina.

Skupina studenata Filozofskog fakulteta

Dobili smo još dva pisma sličnog sadržaja od »skupine dipl. pravnika« i »grupe hrv. radnika« koji drugim riječima izražavaju isto ogorčenje i zabrinutost zbog nesklada u ovim novinskim vijestima. U ovim prvim danima novoga ustrojstva federacije potpuno je razumljiva osjetljivost s kojom svi mi pratimo praksu u kojoj će se usvojeni amandmani pokazati na djelu. Pitanje međunarodnih odnosa republika svakako je vrlo složeno, jer će se nametnuti potreba uspostavljanja međunarodnih veza između republika kao država sa stranim državama, ali isto tako i posebnih veza republika s pojedinim pokrajinama ili federalnim jedinicama drugih država. Dosadašnja praksa u tom pogledu nije bogata, ali valja zabilježiti da su i SR Hrvatska i SR Srbija razvijali međunarodne veze na oba plana. Podsjećamo na posjet delegacije IV Sabora na čelu s Dragutinom Haramijom mađarskoj vladi (uzvratni posjet se očekuje), kao i na posjet delegacije SR Srbije Bavarskoj Dakako, tek će ubuduće praksa u punoj mjeri pokazati obujam i domašaj međunarodnih veza pojedinih republika. Nikako ne bi bilo svrsishodno, ni politički mudro, kad bi se te veze ograničavale samo na odnose s pokrajinama drugih država, pogotovo za Hrvatsku kojoj je privreda izrazito orijentirana na izvoz, toliko radne snage radi u inozemstvu. Nadamo se da će u buduće biti što više međunarodnih kontakata SR Hrvatske i s drugim državama, pa će ta praksa otkloniti sumnje i zabrinutost kakvu su ove tri vijesti u jednom danu morale izazvati. (Urednik)

TROBOJNICA NA REVERU

Još se jednom vraćam na značku »Hrvatska zastavica sa grbom«.

Ja sam ovu hrvatsku zastavicu javno nosio duže vremena, ne skrivajući je. Za to vrijeme kao odbornik, mnogo puta sam bio u Županji, pa i kod druga Žigića. Uvjeren sam da je on Žigić vidio ovu hrvatsku zastavicu u mene, a i ako nije vidio, netko mu je o njoj rekao.

Ja kao građanin Socijalističke Jugoslavije, Hrvat, ne stidim se nositi značku SVETOG HRVATSKOG SIMBOLA, za koji su pali mnogi hrvatski sinovi, pod kojim su se borili za vrijeme okupacije.

Ja sam drugu Žigiću govorio o hrvatskoj zastavici sa grbom, ne o znački. Mene je istup druga Žigića uvrijedio kao građanina socijalističke Jugoslavije, posebno kao Hrvata.

Ako se je isti htjeo našaliti sa mnom, zbog čega se »šali« sa Hrvatskom zastavom i grbom?« Nas dvojica nismo nikada bili intimni kao što to on tvrdi.

Drug Žigić je uopće prema meni bio rezerviran, a na jednoj sjednici Skupštine općine Županja, isti me je ušutkivao kada sam diskutirao, i ako on nije član skupštine, nego političko lice . . .) On kao predsjednik SSRNH-e općine Županja, a uz to obrazovan znao je što je govorio, kada mi je par puta rekao: »Iva, dokle ćeš nositi tu ustašku zastavu«. O nikakvoj znački on nije ni riječi kazao.

Sada navodi da je i on Hrvat, ja sam to i prije znao. Ali mene je to posebno uvrijedilo što Hrvatsku zastavu i grb naziva ustaškom.

Smatram da kod nas treba poštivati svaki naš narod, da ne treba pojedince bosti u oči ako netko nosi na reveru zastavicu ili grb.

Dok kod nas ima pojedinaca kojima smeta nacionalnost, dotle će biti i nepovjerenja, a povjerenje se može steći samo time, da svatko može slobodno reći tko je. Treba poštivati tuđe, ali i svojega se ne odricati, niti svoje skrivati.

Drugarski pozdrav od:

ABRAMOVIĆ IVANA
predsjednika mjesne zajed.
Posavski Podgajci.

SOCIJALISTIČKI SAVEZ
RADNOG NARODA
HRVATSKE
OPĆINSKA KONFERENCIJA
ŽUPANJA
PREDSJEDNIŠTVO
181/3-1971.

Županja, 29. 6. 1971.

UREDNIŠTVU »HRVATSKOG TJEDNIKA«
ZAGREB

Poštovano uredništvo!

U vašem listu broj 9 od 11. lipnja 1971. godine objavili ste i članak druga Ivana Abramovića iz Posavskih Podgajaca, pod naslovom »Trobojnica na reveru«. U navedenom članku na tendenciozan način se prikazuje ponašanje druga Žigić Vladimira predsjednika Općinske konferencije SSRNH Županja, i izvode proizvoljni zaključci lišeni svakog osnova.

S obzirom da je Politički aktiv i Općinski komitet SKH, te na njihov prijedlog posebno Predsjedništvo Općinske konferencije SSRNH Županja analiziralo cjelokupnu političku aktivnost i javnu djelatnost predsjednika Općinske konferencije SSRNH druga Žigić Vladimira, i dalo ocjenu toga rada, molimo vas da u interesu pravilnog informiranja javnosti objavite slijedeće javno saopćenje Predsjedništva Općinske konferencije SSRNH Županja:

1. Predsjedništvo je ocijenilo da je tzv. sukob između druga Abramović Ivana i Žigić Vladimira isključivi rezultat jednog nesporazuma.

2. Predsjedništvo pozitivno ocjenjuje ukupan društveno-politički i javni rad druga Žigić Vladimira.

3. Pripisivanje šovinizma, ili vrijeđanja hrvatskog naroda drugu Žigić Vladimiru (koji je i sam hrvatske nacionalnosti), nema osnove, i u suprotnosti je sa njegovim stvarnim djelovanjem i konkretnom aktivnošću u nizu situacija u kojima smo se nalazili.

4. Kao predsjednik Općinske konferencije SSRNH i kao aktivista, njegov niti jedan stav, niti korak praktično-političke akcije nikada nije bio šovinistički ili unitaristički, niti se ikada moglo primijetiti da bi želio ili htio bilo što »proturiti« što bi bilo u suprotnosti sa interesom ovog naroda ili politikom SK-a Hrvatske.

5. Na osnovu svestrane analize političkog rada i djelovanja druga Žigić Vladimira, Predsjedništvo odlučno odbacuje sve insinuacije vezane za njegovo ime, kao i pokušaje njegove političke diskvalifikacije.

PREDSJEDNIŠTVO
OPĆINSKE KONFERENCIJE
SSRNH ŽUPANJA

PISMA S OTOKA

Poštovano Uredništvo!

O unitarizmu i unitaristima u zadnje vrijeme piše se i govori puno. Međutim, koliko je unitarizam opasan po hrvatski narod to se najbolje može vidjeti na našim otocima. Dok se u gornjoj Hrvatskoj (ovdje kažu samo Hrvatskoj) odvija pravi preporod, sa pravom nazvan II. HRVATSKI PREPOROD, ovdje na otocima, a naročito u Murteru još uvijek »caruju« unitaristi. Oni su na vlasti u svim resorima; u prosvjeti, privredi, kulturno-športskim institucijama i svim drugim (osim časnih iznimki) političkim strukturama.

Od X. Sjednice pa do danas OOSK Murter nije održala ni jedan sastanak posvećen X. sjednici CK SKH. Isto tako u Savez komunista već dvije godine nisu primili niti jednog omladinca. Nije rijedak slučaj da se na ulici, gostionicama i na drugim javnim mjestima čuje javno negodovanje i nezadovoljstvo protiv rukovodstva CK SKH, i to od ljudi koji su takoreći na »kormilu« u Murteru.

Tko su zapravo unitaristi i koji su to ljudi (apostrofirati — i ako bih to mogao — neću nikoga) dovoljno je spomenuti da su to uglavnom stariji ljudi, mahom predratni radikali-nacionalisti i neki mladi, uglavnom iz obitelji ovih prvih.

Kako su došli na vlast i još i danas drže sve konce u svojim rukama, to nam je, dragi čitaoci, svima jasno. Ali, omladina u Murteru sa zabrinutošću se pita, dokle će unitaristi još vladati sa »malim mistima!!!«

Dok je u gornjoj Hrvatskoj takoreći sve na nogama, ovdje je takvo stanje, kao da se u političkom i gospodarskom pogledu u Hrvatskoj ne događa ništa. Na nogama su jedino emisari (o kojima sam već pisao) koji su u zadnje vrijeme utrostručili svoju aktivnost . . .

Kao povjerenik MH prikupljam nove članove i nije rijedak slučaj da me pojedinci (mladi) pitaju, da li mogu biti i članovi SK ako se učlane u MH. Ili, »rado bih bio član MH ali to se kosi s mojim članstvom u SK.« I još koješta drugo.

I ovoga puta mi otočani skrećemo pažnju društveno-političkim i kulturnim radnicima Hrvatske da nas ne ostavljaju po strani. Mi smo željni Vaših emisara, a ne onih drugih koji nam truju već prilično zatrovanu sredinu.

Molim cijenjeno uredništvo da nađe malo prostora za ovo pismo u našem dragom HT, jer će nam i samo objavljivanje u HT biti od velike koristi.

S poštovanjem!

I. BALENTOVIĆ
Murter

HAJDUKOVCI IZ KRAGUJEVCA

Cijenjena redakcijo

U Vašem listu od 25. lipnja 1971. godine a u povodu osvajanja fudbalskog prvenstva od strane Hajduka objavljen je članak Dr. Jerka Šimića pod naslovom SLAVLJE SPLITA I CIJELE HRVATSKE.

Smatramo da je autor članka zaboravio na brojne navijače BILIH širom naše zemlje i u čitavom svijetu. Veliki uspjeh Hajduka slave hiljade njegovih vjernih navijača, raduju se tom zasluženom uspjehu. Žao nam je da se autoru članka potkrala tako krupna greška.

Mi vatrene pristalice Hajduka iz Kragujevca lično smo uvrijeđeni tim natpisom. Godinama postoji društvo prijatelja Hajduka koje se okuplja, plaćamo članarinu, radujemo se svim pobjedama i uspjesima, kolektivno posjećujemo utakmice skoro redovno kada naš tim igra u Beogradu. Ako ne vjerujete provjerite te podatke kod druga Bilić Žarka, člana Uprave Hajduka, koji nas je ne tako malo puta posjetio i odao priznanje za naš rad.

Bili bi posebno zahvalni drugarskoj redakciji HRVATSKOG TJEDNIKA da objavi ovu našu primjedbu. Očekujemo željno slijedeći broj lista i unaprijed zahvaljujemo na ustupljenom prostoru. Smatramo da nema nikakvog razloga da se ova primjedba ne objavi. Dr. Šimić je u ovom slučaju zaista zanemario čitave armije navijača Hajduka koji slave i vesele se uspjehu svojih ljubimaca isto tako kao i Split i cijela Hrvatska.

Želimo puno uspjeha Vašem listu i unapred zahvaljujemo na pažnji.

ZA GRUPU

ZA GRUPU HAJDUKOVACA
IZ KRAGUJEVCA
LJ. DOMJANOVIĆ

SPOMENIK KAPETANU DUBOKOVIĆU

Dobro dokumentirani članak kapetana Lukina Dančevića primljen je s radošću i odobravanjem kod velikog broja mještana u Jelsi. Mnogima su sada jasnije povijesne zasluge kapetana NIKE DUBOKOVIĆA i jelšanskog pokoljenja tog doba, koji su našem mjestu uz velike napore i borbu izborili časno i visoko mjesto u hrvatskom narodnom preporodu Dalmacije. Pored toga, postavili su solidne temelje gospodarskom napretku svojeg rodnog kraja i u tome postigli značajne uspjehe. Vjerojatno je tiskarska pogreška, koja se potkrala u članku, sa tvrdnjom, da je poslije oslobođenja spomenik kapetanu N. D. uklonjen i na njegovo mjesto postavljen spomenik palim borcima. Točno je da je spomenik kapetana N. D. uklonjen, ali na njegovo mjesto nije nikada bio postavljen spomenik palim borcima, niti se, koliko se zna, to namjeravalo učiniti. Točni su navodi članka, da je dolična počast palim borcima ukazana spomeničkim obilježjem na drugom mjestu (na osmogodišnjoj školi). Omladina i narod Jelse znat će sačuvati uspomenu na koji ih je predvodio, a isto tako svoje pretke i na kapetana N. D. njegov spomenik smatramo najvećom kulturnom vrijednosti našeg mjesta, koji zaslužuje da bude javno istaknut, na mjestu, kojeg će narod odrediti.

U svoje ime
Predsjednik Mjesne zajednice
Jelsa
Dušan Salamunić

*Premda je predsjednik Mjesne zajednice Jelsa svoju podršku prijedlogu Lukina kap. Dančevića za obnavljanje spomenika kapetanu Niki Dubokoviću potpisao »u svoje ime«, očito je da njegovo mišljenje dijele i brojni njegovi mještani. »Hrvatski tjednik«, naime, bio je protekli tjedan zapljusnut pismima i brzojavima podrške ovom prijedlogu. **Prispjelo nam je 19 brzojava iz Jelse i jedan iz Genove, nekoliko pisama, od kojih je na jednome ukupno 55 potpisnika, a Đuka Toni uputio nam je fotografiju spomenika načinjenu 25. lipnja u dvorištu rodne kuće kap. Dubokovića.** Nismo primili ni jedan redak koji bi bio u nesuglasju s izraženom željom da spomenik bude vraćen na njegovo postolje.*

(Urednik)

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja
Naklada: Matica hrvatska, Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393.

Uređuju: Zvonimir Berković, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević, Zvonimir Lisinski, Ivo Škrabalo, Hrvoje Šošić.

Stalni saradnici: Stjepan Babić, Bruno Bušić, Ivan Cerovac, Dubravko Horvatić, Srećko Lipovčan, Zlatko Markus, Zlatko Posavac, Petar Selem, Tvrtko Sercar, Krunoslav Šuto, Igor Zidić.

Glavni urednik: Vlado Gotovac
Odgovorni urednik: Jozo Ivičević
Tajnik uredništva: Franjo Marinković
Tehnički urednik: Drago Cvrljak
Fotografija: Ranko Karabeli

Uređničko vijeće: Zdravko Ašperger, Zvonimir Bartoli (Čakovec), Nikola Batušić, Vlaho Benković (Dubrovnik), Tihomil Beritić, Stjepan Ćuić Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan Nedjeljko Fabrio (Rijeka), Vid Fijan (Varaždin) Ljubica Filipović-Ivezić (Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić (Dubrovnik), Ivo Frangeš, Ivica Gaži, Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković, Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić, Ivan Kušan, Tomislav Ladan, Trpimir Macan, Ante Marin, Ranko Marinković, Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenko Munk, Ivan Mužić (Split), Stijepo Obad (Zadar), Vlatko Pavletić Pavao Pavličić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždak, Željko Sabol (Bjelovar), Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ivo Sušek, Ante Sviličić (Split) Petar Šegedin, Šerif Šehović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović, Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švageli (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Tandara (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Franjo Tuđman, Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Antun Vrdoljak, Vice Vukov, Vladimir Vuković, Franjo Zenko, Bože V. Žigo.

Stranke se primaju srijedom i petkom od 10 do 12 sati.

Rukopisi se ne vraćaju.

Novine izlaze svakog petka

Tisak: »Vjesnik«, novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb, Ljubice Gerovac 1.
Pretplata: godišnja 104,00 d; polugodišnja 52,00 d. Za inozemstvo dvostruko

Cijene inozemnih pretplata: SR Njemačka: godišnja 52 DM, polugodišnja 26 DM, USA: godišnja 14$; polugodišnja 7$.
Dinarske doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb 301-8-2185, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).

Devizne doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb 301-620/1001-32000-523, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK)
Cijena oglasa: cijela stranica 5000 d, polovina stranice 2500 d, četvrtina 1250 d, 1 cm^2 25 d
Poštarina plaćena u gotovu.

DOGOVOR O METODI

OČEKUJEMO ODGOVOR O MNOGIM POJEDINOSTIMA...

Na kraju jednog razdoblja, relativno burnoga i plodnoga, a neposredno pred ljetnim odmorom, nije moguće ne sjetiti se naslova i teme što smo je svojedobno razmatrali: **mir u zavičaju.** — Što je to? Zacijelo, to nije opći i vječni sporazum o svemu koji bi ostvario mirovanje, slično smrti; niti su to posluh i stega, tuđi našem svijetu i, zapravo, svim narodima u našem prostoru. Ali mora da postoji i u našim mogućnostima neko stanje smirenja i očekivanja, i nade koja polazi od povjerenja u vrijednosti naše sredine, i u djelotvornosti temeljne ljudske solidarnosti. Mora da postoji dodir ideja koji nije samo intelektualna igra i ravnoteža na razapetoj žici nego moralni **sporazum o metodi**, dogovor o ponašanju. Mir u zavičaju — to nisu nade koje su se ispunile, nego koje se ispunjaju; to je kretanje racionalnosti prema višem stupnju smisla. Mi svi odavna znamo da naša povijest taj smisao tek podiže i gradi. Ali kako, kojim sve putovima, krivudavima i strmima?

Lome se načela i mehanizmi

Mi smo već i politički pojam stvorili: samoupravni dogovor, mehanizam načela samoupravnosti, koji već protječe našom svakidašnjicom. Ali gle! — u generalnim potezima, u velikim pitanjima, lome se i načela i njihovi mehanizmi, i kad ne bismo stajali pred »raspustom« i dubokim povredama naše omladine pune nada, a sveučilištaraca posebno, i pred nesporazumima, čini se — posve nepotrebnima, tada bismo mogli počekati do jeseni: da se u međuvremenu razjasne situacije i — odmore živci. Ali naši mladi ljudi odlaze već ovih dana na kamenjar svoj ili u nizinska sela Slavonije. Bilo bi dobro da ponesu u sebi neoštećenu nadu u mogućnost temeljitijeg sporazuma, tako velikog da će biti otvoren pogreškama. Preuzimam ovdje misao Vlade Gotovca: **»Savršeno je samo san čovjekove patnje, ili ludost njegove oholosti«** — iz njegova uvodnika »Mjerila obnove«. U tutnjavi sumnjičenja i kleveta, to zacijelo nije poziv na rezignaciju, nego na ustrajnost **»časnih namjera«**. Zaista, **»mi ne očekujemo čudo«** (V. G.), kao što ga nismo očekivali ni prije reforme ili ustavnih amandmana, **ali očekujemo dogovor o mnogim pojedinostima**, upravo u okviru demokratskog ponašanja koje je naš socijalizam zasnovao u toku svog uspona; zasnovao ga je institucijama i podnebljem slobode.

Pravila ponašanja

Kulturni je život u tom podneblju razvio u Hrvatskoj moćne snage iz mnogih dubokih korijena — i tu je demokratski socijalizam ispunio **»stvarne interese«** ovog naroda, i drugih oko nas. A čini se, ti ispunjeni interesi i mnoge zadovoljene težnje (u »visokoj kulturi«, ali, na žalost, ne i u masovnim medijima) u posljednjoj podlozi ipak počivaju na samoupravnom duhu dogovora i sporazuma. Između nas samih, između časopisa i ustanova, stvaraju se i postoje već civilna (recimo) pravila ponašanja i prešutni sporazum o dopuštenom i o nedopuštenom, o nužnosti i o upotrebi argumenata, — i o tome je, zapravo, riječ u ovim recima, ili među njima. Što viša bude kulturna razina, taj će se osjećaj za »civilitet« učvrstiti još više, a neće to biti samo pitanje ukusa ili kineskog takta, pa ni kršćanska spremnost na praštanje, nego jednostavna i djelotvorna spoznaja da savršenstva nema, pogotovo ne u ovim napetim trenucima, i da su mnoge pogreške i srdžbe, pa i ono sporadično slamanje načela i njihovih mehanizama, uvjetovani i napetošću i umorom. Mladi naraštaji, koji često u dvojbi i sa čuđenjem gledaju ove naše zajedničke poraze, ne znaju na žalost, i **nisu dužni da znaju**, mnoge »nijanse« i okolnosti; oni opažaju fenomene, a ne njihove neposredne uzroke. Njima možemo ipak prenijeti uvjerenje da u težnji za dogovorom kulturni radnici neće odustati, da će, unutar velike vizije ljudske jednakosti i bratstva, ustrajati na stvarnim interesima, u »sitnom radu«, kao i u velikim pitanjima sinteze (socijalnoga i nacionalnoga, da kažemo riječnikom današnjice). Tuda otprilike ide put prema **Hrvatskoj na ljevici**, premda ga to još ne određuje, kao što i ovaj pojam sâm (pojam ljevice) naša društvena empirija uvijek nanovo sve konkretnije i sve naprednije određuje; i veže ga — što je temeljno i bitno u suvremenom shvaćanju socijalizma — **uz pojam i određenje puta**, tj. metode političkog djelovanja i načina društvenog ponašanja. **Ako ljepota i značaj cilja nisu uključeni u sredstva, i ako ova nisu sukladna veličini cilja, ni po kakvom trnju nećemo doći do zvijezda.**

Unutrašnja neophodnost života

Kulturni radnici, književnici i znanstvenici s raznih područja mogu svoju solidarnost u obnovi i preporodu zacijelo očitovati na mnogo načina, riječju i djelom, ali ako nam je nešto moguće i prikladno u ovom trenutku, to je upravo mir što bi ga trebalo razastrijeti iznad nas; mir koji ne isključuje razliku u shvaćanju, ali koji će ipak ostvariti razgovore i dogovore. Nije to puko nadanje ili vjerovanje; to je **unutrašnja neophodnost modernog života**, a na nekim velikim područjima već i realnost naše svakidašnjice. Danas je već teško, u psihološkom i moralnom smislu, skliznuti s takva puta. Nije moguće zamisliti da netko od nas danas priđe sumarnim i sumornim generalizacijama, pogotovo ne bez prethodne analize i induktivne argumentacije. Nije moguće, na primjer, reći da ima i takvih koji za svoje nepoštene poslove upotrebljavaju »Društvo književnika« ili SSRN, ili barem to **nije efikasno**, a za Društvo književnika, SSRN i ostale dične ustanove **uvredljivo je;** nije efikasno, niti je u društvenom ili uopće metodološkom smislu dopustivo reći tim ljudima da su nepošteni, izdajnički raspoloženi i slično. Efikasno i metodološki dopustivo u »suvremenim odnosima« jest samo jedno: **ukazati na poziciju i na djelo,** analizirati ga u njegovim efektima — možda — motivacijama, **i tako ga obezvrijediti.** Poznato nam je svima: to se radi jednostavnim postupcima koje smo u logici učili, i sve to nije uopće teško. Pod uvjetnom pretpostavkom, naravno: da raspolažemo potrebnim podacima; i tako je u kulturi, u privredi, u politici. . . , a uvijek s jednim preduvjetom tog uvjeta: da se ti podaci ne taje i ne skrivaju.

Teško da ima drugog načina kojim bismo mogli postići povjerenje između ljudi i između »sektora« koji nas još dijele i razdiru; pa tako i načina kojim bismo mogli postići ovo smirenje koje nam je potrebno i dragocjeno u ovim teškim, odnosno prijelaznim trenucima, kako mi to eufemistički govorimo.

Na konkretnu poziciju, dakle! na tezu i na riječ ljudsku! — s podacima i dokazima, i s nizom misli; čak niti na čitavog čovjeka, a pogotovu ne na ustanovu, ili na kulturno društvo, ili na društvenu organizaciju, **u kojoj** je netko (među ostalim) učlanjen. **Nema ustanove ili neke formacije oko nas koju ne bismo takvim načinom, metodom »pars pro toto«** mogli povrijediti ili »pogoditi«.

U kulturnim područjima, barem, postigli bismo tako da javnost sama može razlučiti odnose i pozicije, bez opterećenja nepotrebnim »sredstvima«. Do našeg pak **unutrašnjeg sluha**, gdje se pitanja istine i postojanja ocjenjuju i važu, takva sredstva i onako više doprijeti ne mogu.

Grgo Gamulin

SUTRAŠNJI ZAGREB – BRIGA KOMUNISTA

HGG br. 4

U 4. broju HGG-a Marijan Arambašin prikazuje odluke Gradske konferencije Saveza komunista Zagreba u vezi s njegovim, prvenstveno gospodarskim razvitkom. Naglašava teze o raspisivanju hrvatskog zajma, utvrđivanju razvojnih jezgara Zagreba i zadataka komunista u njima, te potrebu eliminiranja nesposobnih i neorganiziranih, s napomenom da »tu akciju možemo početi u bankama, trgovini, gradskoj upravi u skladu s organizacionim i kadrovskim promjenama koje ćemo uskoro izvršiti«. Arambašin naglašava ove riječi iz diskusije Jure Razmilića: »U Zagrebu smo se veoma disciplinirano i generalno držali naših stavova o neinvestiranju i radi toga smo doveli zagrebačku industriju u situaciji da radi s 60% otpisanih sredstava.«

Arambašin je izvukao i pojedine fragmente iz diskusije predsjednika Konferencije, Srećka Bijelića, koji počinje time da je 55. govornik, te može s olakšanjem razmišljati i sudjelovati u diskusiji. Bijelić je rekao kako nema razloga za plač i osjećaj nemoći. »Zagreb nije danas zatvoren. Zagreb to neće biti ni sutra. Naša je politika otvaranje prema Hrvatskoj, prema Jugoslaviji i prema svijetu. Ali, na ravnopravnim osnovama, na čistim računima, na raspodjeli unutrašnjeg dohotka.« U pogledu rješenja organizacije bankarstva i njegove federalizacije, Srećko Bijelić rekao je: »Proizvodni i privredni potencijal Zagreba je takav da bankarstvo mora biti na nivou toga potencijala.«

HGG br. 4 donosi i prikaz razgovora što je vođen u Osnovnoj privrednoj komori Osijeka o modelitetima suradnje između privrede istočne Hrvatske i HGG-a. Predsjednik Međuopćinske konferencije SK za Slavoniju i Baranju Ivan Špika rekao je da glasnik kao što je HGG treba tretirati problematiku deviznog sustava, vanjskotrgovačkog sustava, emisiju novca, poljoprivrednu politiku, koja je naročito važna za ovu regiju, te ostale privredne i političke probleme, vodeći računa o njihovim specifičnostima. »Takav glasnik nam je potreban i nužan, i mislim, ako bude tako postavljao stvari, da će sasvim sigurno naići na jednu veliku podršku. To govorim prije svega zbog toga što su dosadašnji jugoslavenski listovi, koji tretiraju i koji su tretirali sličnu gospodarsku problematiku, bili i jesu jednostrani listovi, jednostrano i na stari način prilaze ozbiljnim stvarima. Moramo biti iskreni i kazati da nam takovi listovi nisu potrebni, bar ovdje u Slavoniji, a ostali neka ocijene da li njihovim krajevima odgovara takav način pisanja. Mislim, da su nam razni takvi listovi, posebno gospodarski, koji tretiraju gospodarsku problematiku i razvoj u Jugoslaviji, u pravilu, bili privjesci našeg jučerašnjeg centralističkog sustava, a mnoge elemente sistema nismo još dovoljno obradili, tek ustavni amandmani daju pretpostavku da ih stvarno riješimo.« Predsjednik Općinske skupštine Osijeka Jozo Petović izrazio je želju da HGG na svojim stranicama prenese stavove istočnog dijela Hrvatske u pogledu srednjoročnog razvitka Republike, da pridonese konkretiziranju razvojne šanse Slavonije u sklopu pomorske orijentacije Hrvatske, te da tako postane neizbježno štivo u svakoj slavonskoj radnoj organizaciji u svakoj osječkoj obitelji.

Inače je sadržaj 4. broja HGG-a prilično bogat i raznolik. Pored portreta Ante Marina, direktora Školske knjige, dobitnika Privredne nagrade grada Zagreba, i portreta »Školske knjige« u povodu 20. obljetnice njezina postojanja, obljetnice u kojoj bilježi važne rezultate, — taj broj donosi i članak: »Zadatak: politička flotacija« Darka Bekića, tekst kakvih bismo i ubuduće željeli što više u HGG-u; članak Aleksandra Bazala o drugom susretu diplomiranih ekonomista Fakulteta ekonomskih nauka održanom u Zadru, pod naslovom »Novo razdoblje našeg samoupravnog gospodarstva«. Tu su, nadalje, članci Jure Sarića: »Prekretnice u gospodarsko-političkom sustavu«, Mirka Mađora: »Preobrazba Hrvatske zadatak mladih«, Pere Jurkovića: »Uoči promjena u poreznom sustavu«, Marka Veselice: »Politekonomski pristup izgradnji tržno dohodovne i samoupravne strukture poduzeća«, Vlatka Jadrešića: »Nautički turizam, velika šansa Hrvatske« (u kojemu se potkrala greška, jer Hrvatska nema 80%, već 85% obala, a ako se uzme ukupna dužina obale zajedno s otocima, tada SR Hrvatska ima 95% obale Jugoslavije), i drugi.

Hrvoje Šošić

PROSVJED UPUĆEN RADNOM PREDSJEDNIŠTVU IV. SJEDNICE KONFERENCIJE SAVEZA KOMUNISTA HRVATSKE

Molimo vas da u tijeku vaše Konferencije njenim sudionicima pročitate slijedeće saopćenje Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske:

Na IV. Konferenciji Saveza komunista Hrvatske, između ostalih pozvani su predstavnici svih društveno-političkih organizacija iz naše Republike osim predstavnika Saveza studenata Hrvatske. Pomislili bismo da se radi o administrativnom propustu da predstavnici naše organizacije nisu bili nazočni na sjednici Koordinacionog odbora za kadrovska pitanja SSRNH održanoj 9. srpnja, te da se naše delegate za Konferenciju Antu Paradžika i Dražena Budišu htjelo pustiti na Konferenciju, kada su bez poziva, a misleći da se radi o administrativnom propustu zamolili čuvare da uđu. Ovako držimo da se radi o namjernom bojkotiranju naše organizacije i postupku koji je najblaže rečeno nedemokratski.

Koristimo priliku da sudionicima Konferencije zaželimo uspješan rad i beskompromisnu borbu protiv unitarista i ostalih neprijatelja našeg samoupravnog razvitka.

Predsjedništvo Saveza studenata Hrvatske — Predsjednik:
Ante Paradžik

U ČEMU SU STVARNI UZROCI I TKO SU PRAVI KRIVCI?

THE SUNDAY TIMES, MAY 30 1971

INSIGHT on the two minutes in which the 72 Britons killed in the

The approach path through rain and turbulence of the TU 134A. One of the characteristics of all aircraft with high "T-plan" tails is a high sink rate on landing approach. This appears to have been exaggerated at the critical moment by a sudden down-draught of air. It plunged too late for recovery to be possible. On reaching the runway the jet cart-wheeled and broke up.

RIJEKA: A SURVIVABLE

ON A BRIGHT, cloudless day in September 1960, an American Airlines Electra coming in to land at New York's La Guardia airport hit a drainage ditch. The plane somersaulted, landed on its back, the left wing was torn off and, as the fuselage skidded upside down along the runway, fire broke out along its length. All interior lights went out at the first impact and thick black smoke poured into the cabin, making it virtually impossible to see.

When the fuselage came to

300 crashes over a five-year period.

There were, in all, 54 crashes in which at least one person died, making them "fatal." But in 16 of these some people escaped. Almost one third of these crashes, then, were de-

SURVIVOR SAT IN REAR SEAT

MAIN DOOR

TWO EMERGENCY EXITS

OPIS NA CRTEŽU

1. – 500–600 stopa. Pilot povremeno zaslijepljen kišom; 2. Jaka turbulencija (vrtloženje zraka); Zrakoplov podignut gore i udesno; 3. Propadanje. Zrakoplov propada vrlo brzo; Konstrukcija repa onemogućava ispravljanje položaja leta; 4. Pilot priprema spuštanje; 30 stopa od zemlje skreće udesno; 5. Brzina je prevelika – 165 mph (264 km/sat). Normalna brzina sletanja je 134–140 mph (214–224 km/sat). Spušta se izvan središta sletne staze na desno podvozje. Guma puca. Vjerojatno kvar na podvozju; 6. Vrh desnog krila dodiruje zemlju i otpada; 7. Okreće se na nos i lijevo krilo. Lijevo krilo se lomi i otpada. Oštećenje glavnog tanka s gorivom; 8. Prostor za pilota se otkida. Rep se u komadu savija, lomi i otpada. Zrakoplov se smiruje na stazi.

TEKST ISPOD CRTEŽA:

Putanja približavanja Tu-134 A kroz kišu i vjetar. Jedna od karakteristika svih zrakoplova s visokim »T-plan« repovima je njihov veliki udio u propadanju kod spuštanja. Izgleda da je to povećalo kritičan moment iznenadnog propadanja zrakoplova. Bilo je kasno da bi se mogao ispraviti. Prilikom stizanja na sletnu stazu mlažnjak se prevrnuo i razbio.

Prošlo je već više od mjesec dana od zrakoplovne katastrofe na otoku Krku a Savezna istražna komisija iz Beograda još uvijek nije dala nikakav izvještaj o nesreći u kojoj je poginulo 78 putnika, a među njima hrvatski pjesnik Josip Pupačić, njegova obitelj i tri mlade stjuardese. Ta šutnja se doimlje čudno, to više što su mnogobrojni očevici, stručni eksperti, engleski i ruski, graditelj krčke zrakoplovne luke dali svoja svjedočanstva, stručne nalaze i mišljenja, koja je lako provjeriti.

Aerodrom — jedan od najsigurnijih i najboljih u Evropi

Na žalost, dugotrajna uporna šutnja Savezne istražne komisije nije jedina stvar koja izaziva čuđenje i mučna sjećanja na ovu katastrofu. Sjetimo se samo kako je svjetsku javnost, posebno englesku, konsternirala izjava generalnog direktora »Aviogenexa«, Velizara Anđelkovića, da se povlači odluka o obustavljanju letova njihovih zrakoplova a da nisu sačekani ni prethodni zaključci istražne komisije. Ta izjava, dana nakon nesreće, ma da je bila »profesionalno« sročena (»mi smo profesionalci i moramo obavljati svoj posao«), nije mogla prikriti profesionalnu, već dobro poznatu »Genexovu« trku za lakim zaradama. Osim toga, ona je mogla, a ta mogućnost i dalje postoji, prejudicirati zaključke istražne komisije, navodeći je na tvrdnju da su zrakoplovi tipa Tu-134 A potpuno ispravni, — toj je kategoriji pripadao i nastradali zrakoplov — te da njihovoj konstrukciji nema nikakve zamjerke.

Još veću konsternaciju prouzrokovala je izjava što ju je pred 100 naših i stranih novinara dao glavni inspektor »Inspektorata za letače Savezne uprave za civilnu vazdušnu plovidbu« u Beogradu, Lazar Savičević, bivši pilot sa 23 godine aktivnog letenja, u kojoj je on tvrdio da se zrakoplovna luka na Krku »razlikuje od nosača aviona samo po tome što se ne kreće«.

Povrijeđen samovoljnim tvrdnjama, graditelj krčke i većine ostalih naših zrakoplovnih luka — prof. dipl. ing. Miloš Lukić, stručnjak svjetskoga glasa, sazvao je 30. svibnja 1971. konferenciju za tisak na kojoj je rekao doslovno: »Kao stručnjak, letač, navigator, inspektor navigatora i napokon kao projektant krčkog i još mnogih drugih aerodroma tvrdim da aerodrom »Rijeka« ne snosi ni trunka odgovornosti za nesreću aviona »TU-134 A« i da tako što uopće ne dolazi u obzir! To mogu dokazati pred bilo kojom stručnom međunarodnom komisijom.

Meteorološka situacija zabilježena 23. svibnja u 19.53 sati bila je: brzina vjetra 18–20 km na sat (10-11 čvorova). Vjetar je puhao pod kutom od 10 stupnjeva na čelo aviona, što se nikako ne može nazvati bočnim vjetrom. U takvom »čisto« južnom procesu, s obzirom na sletanje aviona i pri toj visini, nema govora o nekim zračnim kovitlacima koji bi prevrnuli avion.

Gradio sam mnoge aerodrome, a ovaj smatram jednim od svojih najboljih radova. Tehnički podaci aerodroma svrstavaju ga u red najboljih i najsigurnijih u Evropi.

Osim toga što je pista usmjerena u najboljem mogućem položaju, aerodrom je opremljen najsuvremenijim instrumentima. Kvaliteta piste također je jedna od najboljih u Jugoslaviji, što su potvrdila detaljna ispitivanja Vojno-tehničkog instituta iz Beograda izvršena prije nekoliko mjeseci. Za slučaj nesreće aerodrom je opremljen protupožarnom i sanitetskom opremom i svi ljudi tih službi imaju potrebne kvalifikacije za rukovođenje opremom. Inspekcija protupožarne zaštite na aerodromu utvrdila je da je ovaj aerodrom najbolje opremljen za slučaj nezgode u našoj zemlji.«

Graditelj Miloš Lukić mogao je bez mnogo muke navesti čitav niz dokaza da potkrijepi svoju tvrdnju. Poznato je da je teren za krčku zrakoplovnu luku ispitivan, što se tiče meteoroloških uvjeta, šest godina, tj. od 1963. do 1969, prije nego što je donesena definitivna odluka za njegovu gradnju. Prometna komisija »Savezne uprave za civilnu vazdušnu plovidbu« iz Beograda konstatirala je da zrakoplovna luka ispunjava sve uvjete i da je u skladu s posebnim standardima ICAO (Međunarodna organizacija građanskog zrakoplovstva). Stručnjaci za zrakoplovne luke evropskih, pa i američkih poduzeća za zračni promet, izrazili su najpovoljnija mišljenja o kvaliteti krčke zrakoplovne luke. Zapadnonjemačka kompanija za zračni promet »Bavaria« vršila je u tijeku prošle i ove godine obuku svojih pilota na ovoj zrakoplovnoj luci poradi izvrsnih općih uvjeta i izrazitih prednosti njezine poletno-sletne staze. Danju i noću oni su izvršili 116 letova po svakom vremenu i bez i najmanjeg incidenta.

Neodgovorne izjave, a šutnja odgovornih

U godinu dana od otvaranja krčke zrakoplovne luke na nju su slijetali zrakoplovi svih mogućih tipova i veličina i s daleko jednostavnijim instrumentalnim uređajima i općim kvalitetama od nastradalog zrakoplova Tu-134 A. Njima su upravljali letači raznih država i zrakoplovnih kompanija, letači koji poznaju sve evropske i izvanevropske zrakoplovne luke, i nitko se od njih nije nikada požalio na neke negativnosti ove zračne luke. To je utoliko važnije što je u godinu dana na krčkoj zrakoplovnoj luci obavljeno dvije tisuće slijetanja i polijetanja.

Nije manje važna ni posljednja izjava o kvaliteti zrakoplovne luke »Rijeka« na otoku Krku što ju je dao major Janes Clifford Osborn, pilot američke obalne straže, koji je s ministrom prometa SAD Johnom Volpeom sletio na nju 1. lipnja o.g. bez ikakvih smetnji, iako je puhala prilično jaka bura. On je izjavio: »Dobro uvježbanoj posadi slijetanje ne mora predstavljati problem ni pod kakvim vremenskim uvjetima. Dobro uvježbana posada mora poznavati specifične uvjete aerodroma na koji slijeće, a te posebne uvjete saznaje preko pažljivih upozorenja neposredno prije pristajanja. Riječki aerodrom ima vrlo dobre prilaze. Posebno je prilaz veoma povoljan s obzirom na pravac poletno-sletne staze, tako da bih aerodrom »Rijeka« ubrojio u kategoriju vrlo dobrih u svijetu.« Posebne uvjete i upozorenja o kojima govori major Janes Clifford, kapetan zrakoplova saznaje preko kontrole letenja zrakoplovne luke. Sve te potrebne obavijesti sukladno principima ILS (Instrumental Landig System — Sustav za instrumentalno prizemljivanje) dobio je i kapetan nastradalog zrakoplova. Treba naglasiti da je zrakoplov Tu-134 A opremljen najsuvremenijim instrumentima: meteorološkim radarom, umjetnim horizontom, autopilotom, te je osposobljen za potpuno automatsko slijetanje i sigurno prizemljenje i u uvjetima ograničene vidljivosti.

Nakon svih izjava, stručnih nalaza i povoljnih napisa o krčkoj zrakoplovnoj luci objelodanjenih u našem i svjetskom tisku, svoju brzopletu i neodgovornu izjavu kojom prejudicira krivnju luke za nesreću koja se dogodila Lazar Savičević je opovrgao, nespretno dodajući da je njegova usporedba krčke zrakoplovne luke s nosačom zrakoplova »imala za cilj da samo slikovito predstavi jedno uspelo rešenje aerodroma na jednom ostrvu«.

Osim neodgovornih izjava sročenih na brzinu, zabrinutost i mnogobrojna pitanja potiče uporna šutnja onih osoba koje imaju najmanje pravo na to. Među inim o uzrocima nesreće nije se htio izjasniti Jevgenij Aleksandrov, inspektor Savezne uprave za civilnu zračnu plovidbu. U odlučnom času on se nalazio na kontrolnom tornju. Drugi, kao na pr. činovnica kontrole i njezin suradnik, daju izjave novinarima, ali naglašavaju da žele ostati anonimni. Karakteristično je i istupanje inž. Borislava Raičevića. On je najprije izjavio da nesreću takvog opsega nije mogla prouzročiti eksplozija gume na kotaču zrakoplova, a već sutradan tu svoju izjavu je povukao. Očito, bilo mu je jasno da takva tvrdnja ne može proći kod engleskih i ruskih stručnjaka koji su došli da utvrde prave uzroke katastrofe.

Zrakoplovna nesreća na otoku Krku još je jednom postavila pitanje objektivnosti TANJUGA i njegove uloge u našem društvu. Naime, nakon početnih — mnogobrojnih — informacija o razmjerima i pojedinostima nesreće što ih je emitirao TANJUG, a na osnovu kojih su se mogle praviti razne pretpostavke o neposrednom uzroku nesreće, pa i one o krivnji »Avio-genexa«, TANJUG odjednom u svojoj informaciji br. 88 najbiranijim stilom reklamira poduzeće» Yugotours« u aranžmanu kojega su letjeli nastradali engleski turisti. Naveliko i bez ikakvih skrupula hvali se ova turistička agencija, kojoj je vlasnik moćno beogradsko reeksportno poduzeće »Genex«; i ne samo to. Istoga dana u 16.03 TANJUG emitira poziv ovog poduzeća upućen svim glavnim urednicima listova, radija i TV-postaja »da se suzdrže od pretjeranog dramatiziranja ovog udesa, koji sam po sebi, već predstavlja veliku nesreću. . .«

Svaki dobronamjerni čovjek kojemu je stalo do čuvanja i njegovanja ustavnih odredaba o slobodi tiska i drugih sredstava informiranja mora biti zabrinut ovakvim postupkom TANJUGA, to više što slobodni tisak onemogućava prikrivanje pravih krivaca, a pomaže njihovu otkrivanju. Postupak TANJUGA utoliko je čudniji kad se zna da slične pozive nije upućivao prilikom željezničkih, rudarskih, autobusnih, brodarskih nesreća, kada je nesreća zadešavala siromašne radne kolektive i još siromašnije obitelji. Naprotiv, tada se čak davalo poleta senzacionalizmu, ma da on nikada nije potreban.

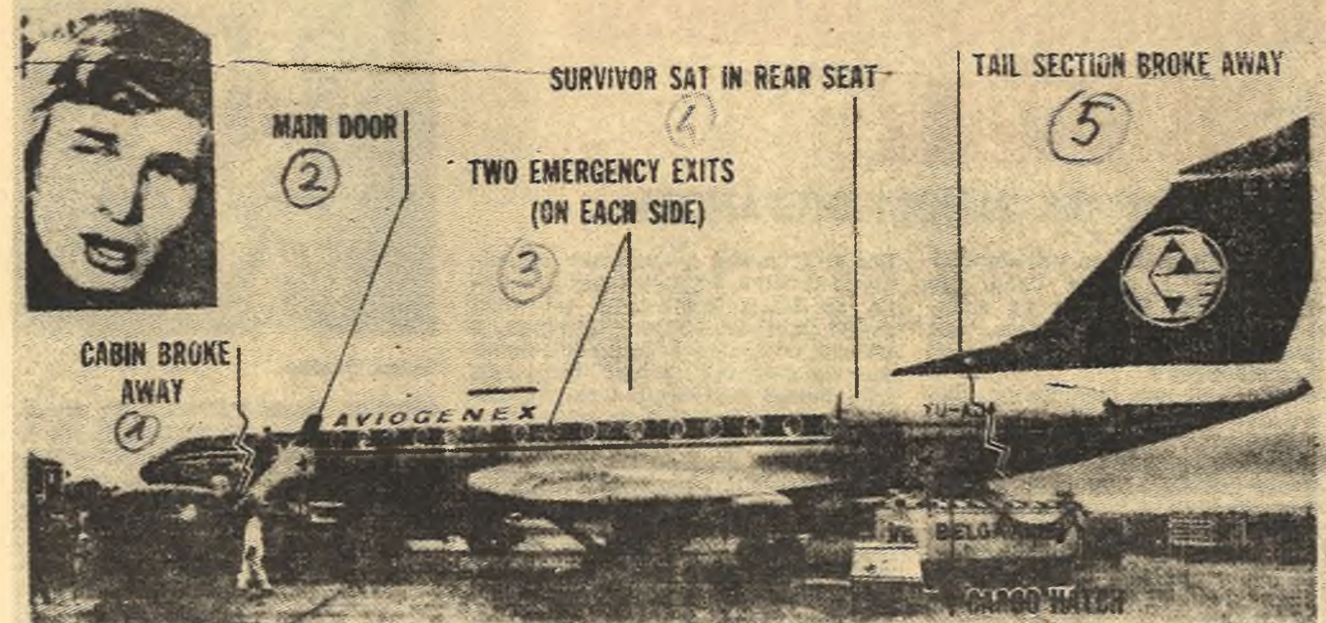
Što o nesreći pišu i misle Englezi

Ugledni engleski list »The Sunday Times« od 30. svibnja o.g. posvećuje cijelu svoju stranicu veličine našeg »Vjesnika« krčkoj nesreći pod karakterističnim naslovom »Zračna nesreća koja se mogla preživjeti?«

Crtežom je prikazano osam sukcesivnih položaja zrakoplova Tu-134 A, dan je njihov opis i mišljenje engleskih stručnjaka. U članku se, nadalje, govori o zamjerno premalom broju izlaza, te o nemogućnosti da svi putnici izađu kroz 4 postojeća izlaza za nuždu. Prema »British Air Registration Board« (Uredu za dopuštenje plovidbenosti zrakoplova u Britaniji) i njihovim propisima, zrakoplov klase Tu-134 A trebao bi imati 6 izlaza, a on je pored spomenuta 4 izlaza za nuždu imao još samo jedna vrata. Premda mnoga evropska poduzeća odstupaju od ovoga propisa, »Avio-genex« bi trebao o njemu razmisliti prilikom daljnjeg korištenja svojih zrakoplova ovog tipa.

Podsjećajući na uzaludan napor posade da odmah nakon nesreće otvori glavna vrata, koji se izjalovio zato što su ona bila zaglavljena a trup svinut i uvijen, »Sunday Times« piše: »Problem sprečavanja ove mehaničke pojave i osiguranje da vrata i prozori ostaju kruti čak i pod velikim iskrivljenjem trupa jedno je od najtežih područja u konstrukciji putničkih zrakoplova. Problem je u tome što su dijelovi zrakoplova konstruirani tako da mogu podnositi goleme parcijalne pritiske, a i proračunske, u svim etapama leta. No kako ti dijelovi moraju biti i laki, oni naginju tome da se iskrive nakon relativno malog pritiska koji djeluje u raznim smjerovima.« Prema pisanju »Sunday Timesa«, jedan stručnjak britanske zrakoplovne sigurnosti rekao je: »Bit je u tome da transportni zrakoplovi nisu konstruirani za vožnju na svojim leđima« (napomena inž. B. P.: Tu-134 A prevrnuo se na leđa!), »ali čak i u toj situaciji trebalo bi osigurati izlaze za nuždu, da se ne iskrive, osim u slučaju velikog pritiska-udara u kojem bi putnici poginuli. Prethodni podaci iz Rijeke sugeriraju da Tu-134 A ne udovoljava tom zahtjevu... Prethodna autopsija pokazala je da su 72 zatvorena putnika u kabini umrla od gušenja. Ugušio ih je dim sporogorućeg kerozina koji je sukljao iz krila i otvora za gorivo duž obiju strana poda u kabini« (zrakoplov Tu-134 A ima mlazne motore s obiju strana tru-

NESREĆA »GENEX-ovog« ZRAKOPLOVA NA KRKU U SVJETLOSTI STRUČNE ANALIZE

OPIS ZRAKOPLOVA TU 134 A:
1. mjesto odvajanja kabine; 2. glavna vrata; 3. dva izlaza za nuždu; 4. mjesto na kojem je sjedio jedini preživjeli putnik Rajko Sarajčić (mala slika u uglu); 5. mjesto odvajanja repa od trupa zrakoplova.

pa prema repu i poradi toga se gorivo iz krila mora dovoditi kroz trup, opaska inž. B. P.). »Ali dodatni čimbenik morala je biti čađa i dim od tinjanja (smuđenja) namještaja u kabini. Toliko je napora učinjeno za zaštitu namještaja u zrakoplovu u slučaju nesretnog pada, a u posljednjih nekoliko godina zrakoplovna društva počela su intezivno proučavati problem tinjanja namještaja i instalacija u zrakoplovu. Čak i u ispitivanjima FAA (Federalna zrakoplovna agencija SAD) navedeno je da polovica materijala koji se upotrebljava kod unutrašnje opreme zrakoplova, prilikom palenja ispušta zagušljivi dim. Jedan od najotrovnijih među tim materijalima jest PVC, koji se normalno nalazi u zidovima panelnih ploča i po kad na naslonima za ruke. On proizvodi jetki crni dim. Drugi loš proizvođač dima jest koža, koja je upotrijebljena za određene dijelove sjedišta Tu-134 A. FAA najstrože propisuje uređenje unutrašnjeg prostora zrakoplova. Dva puta u posljednje tri godine oni su bili pooštreni, a to se pooštrenje podudara s ulaskom »Jumbo-jetova« u zračni promet. Izravan rezultat tog pritiska jest u tome što su stručnjaci »Međunarodnog sekretarijata za vunu« usavršili postupak osiguranja od vatre. Tako pripremljena vuna može sada podnijeti 1500°C, izravan plamen, i štoviše, sama se ugasi... Međutim, vuneni pokrivači za sjedišta Tu-134 A izrađeni su prema jugoslavenskim zahtjevima kod jedne tvrtke u Yorkshiru i zadovoljili bi samo najmanje stroge britanske standarde.«

Analizirajući konstrukciju zrakoplova Tu-134 A, evropski stručnjaci iznijeli su mišljenje da je njegov uređaj za slijetanje — podvozje s kotačima — prekrut i premasivan. Postoji indicija da je on usvojen od vojne verzije sličnog zrakoplova. Poznato je da vojni piloti obično slijeću nešto grublje, pa odatle i ta konstruktivna osobina uređaja za slijetanje vojnih zrakoplova. Da je nastradali zrakoplov bio lakše konstrukcije, kao što preporučuju razne svjetske zrakoplovno-tehničke ustanove, pri udaru koji je uslijedio zrakoplov bi se slomio i na trupu bi klizio po pisti, te ne bi uopće došlo do prevrtanja, koje je izazvalo lom krila, zapaljenje goriva i konačnu eksploziju trupa.

Osnovni uzroci zrakoplovnih nesreća

Najveći problem u zrakoplovstvu jest brzina slijetanja zrakoplova. S obzirom da svi moderni putnički mlazni zrakoplovi imaju putne brzine letenja između 900 i 1100 km na sat, to je problem minimalne brzine spuštanja zrakoplova u središtu pozornosti svih konstruktora. Problem leži u usklađivanju najmanje moguće brzine prilikom prizemljivanja i brzine približavanja uzletno-sletnoj stazi, koja odražava zrakoplov u zraku. Zahvat spuštanja najkompliciraniji je u čitavom tijeku upravljanja zrakoplovom; ni u jednom trenutku zrakoplov ne smije izgubiti toliko na brzini da se više ne može održati u zraku. Posljedica »gubitka brzine« jest trenutačni pad na uzletnosletnu stazu. Koliko se taj pad događa, s veće visine, toliko je ishod nepravilnog slijetanja sudbonosniji, jer obično dovodi do eksplozije rezervoara s gorivom i katastrofe.

Zahvaljujući modernoj zrakoplovnoj znanosti danas su toliko usavršeni uređaji u zrakoplovstvu da osiguravaju apsolutno sigurno slijetanje po svakom vremenu. Današnji putnički zrakoplovi imaju zračne kočnice, koje čine sastavni dio krila. U trenutku silaska zrakoplova one se izdižu i smanjuju brzinu slijetanja. Samo kočenje na stazi izvodi se pomoću hidraulično-zračnih kočnica.

Kao što je već navedeno, smanjenje brzine spuštanja zadaje muke svim konstruktorima zrakoplova, ali zahvaljujući suvremenim tehničkim rješenjima brzina spuštanja kreće se između 230—250 km na sat, što uz najmodernije amortizacijske uređaje voznog sustava — podvozja s točkovima — dovode zrakoplov gotovo neosjetno u dodir sa sletnom stazom. Stoga je potpuno razumljivo da pravilnost i uspješnost spuštanja ovisi prvenstveno o stupnju vještine samoga pilota.

Nastradali zrakoplov Tu-134 A imao je preveliku brzinu slijetanja. Snažnim udarom on se prizemljio samo desnim podvozjem, (koje, doduše, nose četiri kotača), pa je poradi toga došlo do naginjanja zrakoplova, zahvata desnog krila o pistu, loma, otkidanja krila, prevrtanja na leđa, zabrtvljivanja izlaza, požara i konačno do potpune katastrofe.

Potrebno je upozoriti da gotovo sedamdesetogodišnji razvitak zrakoplovstva pokazuje da zrakoplovne nesreće veoma rijetko nastaju poradi uzročnika koji se nisu mogli izbjeći. Naravno, kod svakog prometala, pa prema tome i kod zrakoplova, mogu nastati takve situacije koje se nisu mogle predvidjeti. To nam dokazuje i praksa.

Iz analize naše vojno-zrakoplovne i svjetske stručne literature proizlazi da u zrakoplovstvu postoje **kritične točke i pojave sigurnosti letenja** bilo u zraku. bilo na zemlji. One ugrožavaju sigurnost leta i predstavljaju potencijalnu mogućnost za nesreću, ali zahvaljujući suvremenim tehničkim uređajima, te vješti i prisebnosti pilota, ne završavaju katastrofom.

Raznovrsne uzročnike kritičnih točaka i pojava prilikom letenja možemo svrstati u dvije glavne grupe: a) subjektivne, i b) objektivne.

Uzročnici subjektivnog značaja proizlaze iz ljudskog čimbenika i permanentnom preventivom mogu se svesti na minimum i otkloniti njihove posljedice. Uopće u svakom prometu, pa tako i u zračnom, najveći broj nesreća prouzrokovan je ljudskim čimbenikom. U izravan i neizravan udio ljudskog čimbenika ubrajaju se ponajprije:

1) pogreške pilota u pilotiranju — izravna djelatnost;

2) pogreške i propusti u osiguranju letenja — neizravna djelatnost osoblja nadzora leta;

3) propusti i neodgovornost u rukovođenju letačkom obukom — neizravna djelatnost nastavnog osoblja.

U najteže pogreške s katastrofalnim posljedicama ubrajaju se pogreške ta koje obuhvaćaju:

— pogreške u tehnici pilotiranja

— pogreške u eksploataciji zrakoplova

— pogreške uslijed nediscipline u letenju

Uzročnici objektivnog značaja manifestiraju se u kvarovima raznih dijelova zrakoplova u letu, npr. kvar motora ili turbina, zakazivanje instrumenata, nezabravljivanje podvozja i dr. Danas, u modernom zrakoplovstvu, ti uzročnici gotovo su isključeni, a i iza tih eventualnih kvarova krije se opet ljudski čimbenik. O stupnju stručnosti, radnoj i poslovnoj disciplini, savjesnosti radnika, poslovođa, tehničara, inžinjera, nadzornika i nadglednika gradnje zrakoplova, te savjesnosti servisnog, remontnog i kontrolnog osoblja, ovisi primarna sigurnost zrakoplova.

Kritične točke samog uzletišta ovise o njegovoj lokaciji, geografskom položaju, orografskom sastavu područja koje okružuje uzletište, o čvrstini tla, drenaži terena, o blizini zračnih linija, frekvenciji letova, o blizini granice i o namjeni i primarnoj službi uzletišta.

Svi navedeni čimbenici uvjetuju sigurnost zračnog prometa i njihova potanka analiza predstavlja predmet posebne studije.

Pitanja koja traže odgovor

Sve iznesene činjenice nameću određena pitanja na koja je dužna odgovoriti istražna komisija. To je u interesu svjetske i naše javnosti, ugleda zrakoplovnih luka SR Hrvatske, osoblja kontrole letenja, vatrogasnih ekipa. Isto tako, ako ne i više, to je u interesu poduzeća za zračni promet »Aviogenex«, ugleda njegova letačkog osoblja, zrakoplovnog parka i poslovnog ugleda.

Pitanja na koja se očekuje odgovor uglavnom su ova:

1) Da li je kapetan zrakoplova imao dovoljno sati letenja na ovom tipu zrakoplova da bi bio sposoban za samostalni let na međunarodnim linijama?

Važnost ovog pitanja ne umanjuje činjenica da je kapetan zrakoplova nosilac »Zlatnih krila« i što je prije vozio najviše državne rukovodioce. jer je on prije letio uglavnom na klipnim zrakoplovima.

2) Nije li kopilot trebao biti isto u rangu kapetana zrakoplova, s obzirom na važeće propise koji to zahtijevaju u slučaju da oba pilota nemaju dovoljan broj letova na novom tipu zrakoplova?

3) Jesu li kapetan zrakoplova, kopilot i ostali članovi posade bili premoreni. neispavani. s obzirom na neujednačenost tempa rada posade charter-letova?

4) S obzirom da zrakoplovi za charter-letove zahtijevaju znatno veću kontrolu i pripreme u pretpoletnom, međupoletnom i poslijepoletnom vremenu ko bi se otklonile eventualne uočene manje neispravnosti i izvršili manji popravci, postavlja se pitanje rigoroznosti odabiranja posade s kompletnijim kolektivnim stručnim znanjem. od strane matične ustanove, to više što je jedan član posade polagao praktični dio završnog ispita na zrakoplovu s putnicima?

5) Nije li spomenuto poduzeće i suviše forsiralo uvođenje novih letačkih kadrova, a i stjuardesa?

6) Poznato je da sva poduzeća za zračni saobraćaj koja se bave charter-letovima moraju za takve letove imati posebno dopuštenje od odgovarajuće uprave za civilni zračni promet. Je li takvo dopuštenje imao i »Aviogenex«?

7) Je li vršena stalna zdravstvena i stručna kontrola svih članova posade. i kada je ona izvršena posljednji put?

8) Zašto su sve tri stjuardese stajale u međuprostoru između putničke i pilotske kabine. suprotno propisu koji određuje da prilikom slijetanja moraju biti u putničkoj kabini. kako bi u slučaju nesreće ovakve vrste mogle otvoriti izlaze za nuždu i pomoći putnicima da izađu? Jesu li stjuardese ovog poduzeća na taj propis upozorene? Je li poduzeće smjelo dopustiti da u tom zrakoplovu lete sve tri stjuardese početnice. umjesto da su dvije od njih bile s dužim stažom, te iskusne i psihički spremne za intervenciju spasavanja?

9) Zašto su putnici u ovom tragičnom slučaju bili prepušteni sami sebi. kako potvrđuje i izjava preživjelih članova posade o njihovu bezuspješnom naporu da otvore glavna vrata?

10) Nakon koliko su minuta vatrogasci bili kod zrakoplova, tj. nakon koliko su vremena bili spremni gasiti požar, za koji su imali šest puta više gaseće pjene no što je to zahtijevalo 1600 galona goriva preostalog u rezervoarima zrakoplova?

11) Jesu li s dovoljnom odvažnošću i uspješnom primjenom najmodernije opreme za gašenje poduzeli maksimalan napor, koji ovisi o njihovoj psihičnoj predispoziciji i profesionalnoj svijesti?

12) Očekuje se i odgovor sovjetskih tehničkih stručnjaka, od kakvog su materijala izolacijski zidovi zrakoplova Tu-134 A! Jesu li bili od stiropora, koji pri tinjanju razvija velike količine zagušljivog dima?

Kod mnogih putničkih zrakoplova stiropor se upotrebljava poradi veoma male specifične težine, što bi ubuduće trebalo izbjegavati. Konačno, i »crna kutija«, kao nesagorivi dokument u svakom zrakoplovu, koja pomoću 12 instrumenata bilježi do posljednjeg trenutka najvažnije podatke o zrakoplovu, o radu njegovih turbina, ispravnosti kotača i slično, omogućit će stručnom ekspertizom da se ustanovi bilo kakav eventualni kvar motora pri slijetanju zrakoplova.

13) Je li konstrukcija zrakoplova Tu-134 A tehnički osigurana u tom smislu da onemogućuje zabrtvljivanje otvora i lako otvaranje izlaza za nuždu u slučaju udara i iskrivljenja trupa?

Očevidno uzroci nesreće — iznad piste

U vezi s ovim i drugim pitanjima, nije na odmet citirati Sunday Times, koji opisuje spasavanje putnika u nesreći koja u mnogo čemu koincidira s krčkom: »Na uzletištu u Lympnu srpnja 1965. jedan zrakoplov „Skyways" HS 748 spuštajući se po lošem vremenu, sličnom onom u Rijeci, prevrnuo se preko krila tri puta, izgubio rep i kri klizio 200 jardi na krovu i zaustavio se tako naglavice. Svih 48 putnika i pet članova posade preživjeli su. Samo je troje ljudi otišlo u bolnicu poradi liječenja od šoka.« I sličan slučaj u Americi: »... u rujnu 1960. jedan „Elektra" zrakoplov „Američkih zrakoplovnih linija« dolazeći na slijetanje na zrakoplovnu luku „La Guardia" u New Yorku naletio je na jarak kanalizacije. Zrakoplov se izvrnuo i zadržao na leđima, lijevo se krilo otkinulo i kako je trup klizio pistom, duž čitavog zrakoplova buknula je vatra. Sva unutrašnja svjetla su se ugasila kod prvog udarca i gusti, crni dim suknuo je u kabinu, te praktično onemogućio da se bilo što vidi u njoj. Kada se trup smirio, 70 putnika opasano pojasevima visjelo je naglavačke u svojim sjedištima. Većina je uspjela osloboditi se padajući na krov zrakoplova. Kroz izlaze za nuždu, od kojih je jedan otvoren izvana, dvije mlade zrakoplovne stjuardese izbavile su sve njih iz gorućeg zrakoplova otprilike za tri minute.«

Unatoč većini ovih i mnogobrojnim drugim pitanjima, koja ne dovode u pitanje odgovornost krčke zrakoplovne luke za nesreću koja se zbila, već — naprotiv — ukazuju na druge uzročnike, poduzeće »Aviogenex« nije smatralo zgodnim da jednom jedinom riječju, bilo preko radija ili televizije demantira samovoljne izjave i napade na krčku zrakoplovnu luku. Poradi toga nameće se neugodno. ali i nezaobilazno pitanje: trebaju li naše zrakoplovne luke ubuduće dopustiti slijetanje na svoje piste »Aviogenexovim« zrakoplovima?

Prof. dipl. ing. zrakoplovstva
Boris Puhlovski

Kritička sinteza gospodarske znanosti u socijalizmu

RAZGOVOR SA ŠIMOM ĐODANOM

H. T.: Za knjigu »Zakon vrijednosti i odnos tržišta i plana« dobili ste nagradu Matice hrvatske za znanstveni rad. Matica je hrvatska time uvažila riječ kritike. Što ste nastojali dati dom knjigom?

ĐODAN: Tom sam knjigom pokušao dati s jedne strane sintezu socijalističke ekonomske znanosti ili onih smjerova te misli koji su pokušali pokazati pravce izgradnje i razvitka socijalističkog društvenog sustava. S druge strane, nastojao sam dati što objektivniju kritiku razvitka socijalističke gospodarske prakse i teorije u društvenim sustavima koji sebe nazivaju socijalističkima.

Problemi modela i zakonomjernosti u gospodarstvu – temeljni

H. T.: Koji su bili osnovni faktori što su djelovali na mogućnost da svojim radom razriješite neke temeljne teoretske dileme, a što nije uspjelo mnogima prije Vas koji su se tim istim problemima bavili?

ĐODAN: Trebalo je dugo vremena studirati izvorne tekstove klasične političke ekonomije i ući u bit uglavnom deduktivne metode ekonomske teorije. Moram ovom prilikom reći da mi je jako mnogo pomoglo studiranje Richardovih modela, a isto tako činjenica što se na mom odsjeku za ekonomske nauke na Pravnom fakultetu u Zagrebu nalazi vjerojatno jedan od najboljih poznavalaca klasične ekonomske teorije prije Marxa — Slobodan Štampar, čije su mi studije omogućile da uđem dublje u deduktivnu ricardovsku metodu. S druge strane, nekako paralelno na istom je odsjeku Adolf Dragičević istraživao problem viška rada, u Marxovoj ekonomskoj teoriji. Zatim, na odsjeku su djelovali ugledni profesori ekonomske teorije Rudolf Bičanić i Rikard Lang, pa je sve to stvaralo klimu u kojoj se morala ozbiljno studirati ekonomska teorija ako se željelo ostati na Odsjeku za ekonomske znanosti na Pravnom fakultetu i, naravno, nešto ozbiljno dati. A ako se ništa ozbiljno ne bi napravilo na znanstvenom polju, onda se nije moglo reflektirati ni na znanstveni poziv. Prema tome, temeljit studij ekonomske teorije usmjerio me je prema problemima koji su još i danas u socijalističkoj ekonomskoj teoriji veoma akutni: problemima odnosa različitih modela organizacije socijalističkog gospodarstva i uloge ekonomskih zakona i tzv. svjesnog faktora u tim modelima.

Š. Đodan prima nagradu Matice hrvatske

Između konkurencije i monopola

H. T.: Što je bilo odlučujuće da se posvetite problemima odnosa zakona vrijednosti i plana?

ĐODAN: Problemima odnosa zakona vrijednosti i plana posvetio sam se stoga što sam vidio da je Marx, polazeći od Ricarda, zamišljao plan kao treći model gospodarske organizacije društva. Ispitujući pažljivo kako je Marx konstruirao taj treći model ili model totalnog monopola, a polazeći od modela **laissez-faire,** došao sam do zaključka da kod Marxa ima jako mnogo implicitnih i eksplicitnih pretpostavki. Ispitujući te pretpostavke zaključio sam da se suvremeni socijalistički gospodarski sustav ne može organizirati kao totalni monopol, tj. kao Marxov treći model, a isto tako da se više ne može vratiti ni na model perfektne konkurencije. Prema tome, socijalistički sustav mora biti negdje između modela perfektne konkurencije i totalnog monopola. Istražujući pažljivo Marxove teoretske postavke ili prognoze da jedan gospodarsko-politički sustav ne propada prije no što iscrpi životni prostor vladajućeg proizvodnog odnosa, a prema Marxu iscrpljenje toga životnog prostora nastupa tek onda kada on postane preuzak za daljnji razvoj proizvodnih snaga, mora se zaključiti da je Marx smatrao da će sam razvitak proizvodnih snaga na određenoj razini nametnuti novi socijalistički sustav, i to induktivnim evolutivno-tehnološkim procesom. No koja je to razina, to Marx, pa ni nitko drugi, dosad nije rekao. A budući da se na razini proizvodnih snaga kakve su u svim socijalističkim državama, mogu organizirati i drukčiji, tj. efikasni kapitalistički gospodarski sustavi, to sam morao doći do zaključka da suvremeni socijalistički sustavi nisu determinirani razinom razvoja proizvodnih snaga, već su izraz svjesnih društvenih preferencija vladajućih snaga. Problem je tih sustava dvostruk:

1. Razina njihovih proizvodnih snaga nije dostigla takav stupanj da bi se mogli organizirati kao totalni monopol tj. kao potpuno planska privreda na naturalnoj osnovi bez robe i novca.
2. Vladajuće društvene snage, unatoč socijalističkim deklaracijama, moraju prakticirati robno-novčani gospodarski model, a isto tako podnositi i razne anomalije oko razdiobe što ih stvara takva situacija.

Odredbena uloga svjesne akcije . . .

H. T.: Prema ovome, za stvaranje novih društveno-ekonomskih formacija ne bi bila odlučujuća dostignuta razina razvoja proizvodnih snaga, već svjesna akcija da se stvori drukčiji gospodarski model?

ĐODAN: U stvari, u uvjetima u kojima se nalaze socijalističke zemlje i njihove još nedovoljno razvijene snage odlučujuća su oba momenta. Mislilo se neko vrijeme da se svjesnom akcijom može brzo svladati ekonomska zaostalost, pa da se, kad se ima vlast, može organizirati gospodarski model kakav se god hoće, uglavnom voluntarističko-planskim metodama. Međutim, takvo mišljenje došlo je u sukob s čuvenim načelom optimalizacije u uvjetima relativne

Šime Đodan

oskudice gospodarskih izvora, a isto tako i sa zakonom ravnoteže, što je dovelo u pitanje gospodarsku racionalnost na duži rok. I tu se onda pokazalo da se planski, ako se plan shvati teleološko-voluntaristički, ne može provesti gospodarska ravnoteža niti se može postići optimalan gospodarski razvitak, već da je potrebno osloboditi mehanizam zakona vrijednosti kojim se provodi gospodarska ravnoteža po načelu povratne sprege — **ex post.** No, ako se gospodarski model prepusti potpuno djelovanju mehanizma zakona vrijednosti, dolazi do nepovoljnih situacija u pogledu razdiobe dohotka, s obzirom na nesavršene situacije na tržištu, a i obzirom na različite uvjete pod kojima rade razne skupine radnika u jednoj socijalističkoj zemlji. To bi dovelo do slabljenja kriterija socijalizacije uvjetâ života, pa sada tu mora stupiti na scenu ona društvena svjesna akcija koja regulacijom razdiobe teži kompleksnoj socijalizaciji uvjeta života, a plan i tržište, odnosno tržište i plan, upotrebljava kao sredstvo ekonomske politike, a ne kao ciljeve, jer se ni jedno društvo ne može okarakterizirati kvalitativno kao socijalističko po tome da li u njemu ima više plana ili tržišta, a bez veze s kriterijima razdiobe novostvorene vrijednosti i posljedicama koje iz toga proizlaze.

Izlaz u kombinaciji tržišta i plana

H. T.: Zašto u socijalističkim zemljama nije uspjela gospodarska organizacija na osnovi plana kao totalnog monopola?

ĐODAN: Već sam rekao da proizvodne snage socijalističkih zemalja nisu zrele za Marxov treći model, tj. za totalni monopol. Iz toga proizlazi niz posljedica, i to uglavnom provedbene naravi, jer se teoretski totalni monopol, tj. Marxov treći model, može konzistentno braniti na visokoj apstraktnoj razini, ali je u ekonomsko-političkoj primjeni neizvediv. To jest, na toj osnovi ne može se organizirati realan optimalni gospodarski sustav, i to stoga što u uvjetima moguće zatvorene privrede treba iz jednoga središta predvidjeti za plansko razdoblje optimalnu strukturu proizvodnje prema unaprijed snimljenoj strukturi i količini društvene potrebe. Pri tome se sve tehničke inovacije moraju apstrahirati, je ako se one uvedu, onda se mijenjaju parametri potrošnje po jedinici proizvoda, a time se narušava i struktura planirane potrebe. Jedan sovjetski ekonomist našalio se i rekao da bi sovjetska planska tablica za totalni plan od 5 godina trebala biti veća od Ukrajine, a da bi kao anketari društvene potrebe u čitavom planskom razdoblju morali puno radno vrijeme raditi svi aktivni građani SSSR-a. Dakle, ono što može zamisliti apstraktna ekonomska teorija, ne mora realno obvezivati ekonomsku politiku.

H. T.: A gdje je onda izlaz i može li se uopće realno planirati?

ĐODAN: Izlaz je u kombinaciji drugog i trećeg modela zakona gospodarske ravnoteže, tj. u kombinaciji tržišta i plana, i to tako da se plan shvati u smislu Marxova učenja kao organsko planiranje, kao plan-tehnološki zakon, te da se socijalističko gospodarstvo organizira u grupacijski policentričan model gdje bi se planske proporcije postavljale na razini grupacijâ, a u okviru grupacijâ djelovao mehanizam tržišta.

H. T.: Što je Marx poimao pod planom?

ĐODAN: Marx je mislio pod planom na treći model savršene organizacije gospodarstva, koje je shvaćeno kao dobro organizirano poduzeće, to jest čitavu narodnu privredu treba organizirati u jedan gigantski monopol i onda planski unaprijed provesti razmjernu razdiobu društvenog fonda mogućnosti na društveni fond potrebâ tako da se ove optimalno zadovolje, i to svaka od njih u svako vrijeme. Prema tome, Marx je u središte svoga plana stavio zakon razmjerne razdiobe društvenog fonda kao vječni gospodarski zakon, a izbacio je površinski mehanizam zakona vrijednoti, koji je taj posao u tržnoj privredi obavljao **ex post.** Plan mora sve to obaviti **ex ante,** samo mnogo preciznije od zakona vrijednosti, ali isto tako kao i zakon vrijednosti u idealnim uvjetima ravnoteže ponude i potražnje. Sadržaj zakona vrijednosti, kako vidimo, jest zakon ekonomske ravnoteže, a to je i sadržaj plana. Mijenjaju se samo mehanizmi provođenja toga zakona.

Marxovi modeli nisu za diletante

H. T.: Što je s inovacijama i tehničkim napretkom u Marxovim modelima?

ĐODAN: Marx je već u svojim modelima reprodukcije, za reprodukcijski period isključivao tehnički napredak, a tako je isključivao i vanjsko tržište, isključivao je i kolebanja tržišnih cijena oko cijene proizvodnje, itd. Prema tome, Marxovi modeli veoma su opasni ako ih primjenjuju diletanti. Mogu navesti primjer kako je velika grupa profesora političke ekonomije na poznatom savjetovanju znanstvene sekcije jugoslavenskih ekonomista u Zagrebu 1961. uporno tvrdila da se prema Marxu obvezatno u Jugoslaviji mora razvijati brže odjeljak I. nego odjeljak II., a pri tom nije uopće shvatila kakva je priroda Marxova modela reprodukcije, te da je Marx samo iz metodoloških razloga, isključujući svjetsko tržište, postavio takav zakon bržeg razvoja odjeljka I. od odjeljka II. Međutim, ako je ekonomija otvorena, onda se može razvijati brže odjeljak II. od odjeljka I., što je i puno ekonomičnije, a može se zamisliti i zemlja koja uopće nema odjeljak I. a da pri tome ima vrlo razvijenu ekonomiju, vrlo visok dohodak po stanovniku i vrlo visok standard. Prema tome, doslovna primjena nekih Marxovih ili bilo čijih modela, iz ekonomske teorije na ekonomsku praksu može biti veoma štetna, jer može formirati neadekvatnu gospodarsku strukturu zbog koje zemlja godinama kasnije ispašta. Da bi se to izbjeglo, potrebno je imati elitnu ekonomsku teoriju.

H. T.: Jeste li Vi za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji ili ste protiv njega?

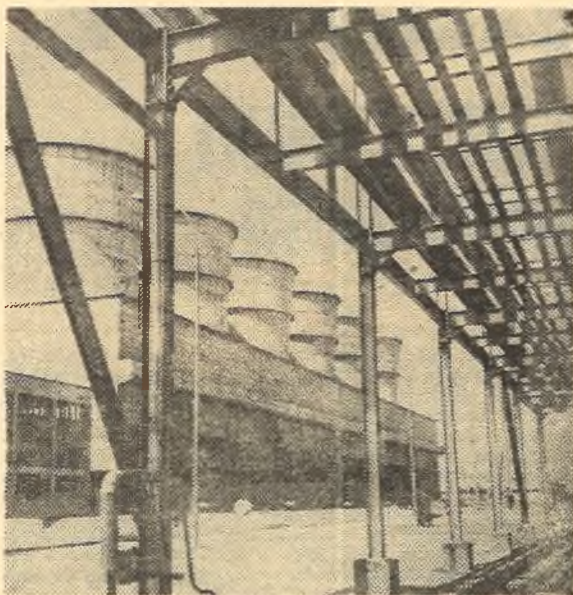
ĐODAN: Osobno smatram da sam pokušao teoretski braniti samoupravni socijalizam kao konzistentan društveno-gospodarski model, jer mislim da se samo u uvjetima demokratskog samoupravnog socijalizma može optimalno organizirati naše gospodarstvo, a i doći do punoga izražaja primat rada nad kapitalom, kao izvorom. Međutim, za to je potreban induktivni pristup, a to znači s jedne strane organsko policentrično planiranje, a s druge strane suverenitet radničke klase nad sredstvima i tokovima proširene reprodukcije, a s treće pak strane podređivanje volji radničke klase, shvaćene u modernom smislu, u smislu svih političkih superstruktura. U tom smislu čitav politički sustav mora biti induktivno postavljen na načelu radničke demokracije: s imperativnim mandatom — od radničkog savjeta do Sabora u republici — i sa stalnom i neprekidnom odgovornošću pred izabranim biračkim tijelom, kao i sa strogim ograničenjem koje dopušta tek jedanput ili najviše dva puta izbor na neku političku funkciju. Što se tiče organâ saveza, tj. federacije, oni bi morali biti sastavljeni isključio po delegatskom načelu, i to u svim saveznim strukturama: s pravom svake republike na samo jedan glas.

Ovakvu organizaciju društva nalaže optimalan gospodarski sustav s jedne strane, te radničko i društveno samoupravljanje s druge strane, a tako i istinski socijalistički sustav, koji ne trpi nikakve privilegije i nikakvu dominaciju, već se zasniva jedino na pravima dohotka od rada i razdiobe prema rezultatima rada. To je za mene samoupravni socijalizam — i ako sam ga dobro shvatio. onda je to ono za što se zalažem.

Razgovor vodio Hrvoje Šošić

PETROKEMIJA NAD PONOROM

O SANIRANJU POGONA INE U KUTINI

Kutina – Tvornica umjetnih gnojiva

Ovih dana vodile su se u Saboru žestoke rasprave o problemu saniranja gubitaka pogona INE — Petrokemija u Kutini. Na zajedničkoj sjednici Izvršnog vijeća SRH i općinskih rukovodstava iz cijele republike čuli smo sasvim suprotna mišljenja. Tvornica dušičnih gnojiva, koja je danas osnovani objekt grupe pogona »Petrokemija«, osnovana je uz suglasnost Izvršnog vijeća SRH 1. VII 1959. godine, a osnivač je bila Kemijsko-industrijska zajednica. Odlukom Radničkog savjeta INE od 5. X 1965. izvršeno je pripajanje tog pogona u izgradnji INI. Nakon reorganizacije INE, taj pogon, od 1. I 1971., posluje kao posebna pravna osoba pod nazivom INA — »Petrokemija«, s napomenom da za njene zatečene obveze jamče svi ostali pogoni INE. Prema investicionom programu iz 1963. godine, sastavljenom prije spajanja Tvornice dušičnih gnojiva s INOM, bilo je predviđeno da će izgradnja stajati **631,9 mil. dinara.** Međutim, zbog privredne reforme u 1965., te zbog raznih odgađanja i zatezanja, izgradnja s osnivačkim ulaganjima stajala je **966,9 mil. dinara.** Osim toga, iako je bilo predviđeno da će se dobiti kredit za trajna obrtna sredstva u visini od 100,0 mil. dinara, dobiveno je svega 78,4 mil. K tome treba dodati i razna davanja vezana uz investicije (za elektroprivredu i sl.): 11,0 mil. Ukupna ulaganja, dakle, iznosila su 1.056,3 mil., što je više od predviđenog plana, a ni kredit za trajna obrtna sredstva nije bio u cijelosti ostvaren. Uslijed devalvacije 1971. god. došlo je do novih povećanja obveza u iznosu od oko 120 mil.

Investicioni krediti

Veći dio izgradnje kreditirala je francuska korporacija ENSO: 631,1 mil. dinara na sedam godina uz 6,25 posto kamata. Od Općeg investicionog fonda, preko Jugoslavenske investicione banke, dobiveno je 174,7 mil. uz 6 posto kamata na 25 godina, a uz iste uvjete od Republičkog investicionog fonda, preko Privredne banke Zagreb, oko 60 mil. Uzeto je i nekoliko kratkoročnih kredita (oko 20 mil.) na 2—3 god. uz 8 posto kamata. Ukupno dobiven kredit iznosi dakle 887,9 mil. dinara. Već i ovako teška situacija pogoršana je kad je došlo vrijeme vraćanja kredita, a tvornica ga nije bila kadra vraćati. Došlo je do pregovora s francuskim kreditorom i krediti su produženi uz vrlo nepovoljne uvjete, pa su kamati iznosili i do 11 posto.

Posljedice nepovoljnog investiranja

Nalazeći se u sastavu INE »Petrokemija« je angažirala do kraja 1969. sredstva INE za prekoračene investicije (168 mil.) i za otplatu nepokrivenih anuiteta (38,3 mil.); ukupno 206 mil. dinara. U zajedničkom vođenju financijskog poslovanja u 1970. dugovanje »Petrokemije« prema INI poraslo je za daljnjih 44 mil., pa se ukupni dug INI kreće oko 250 mil. dinara. Osim toga, kreditna sredstva koja je INA dobila za svoje poslovanje usmjerena su — u iznosu od 113 mil. dinara — u »Petrokemiju«, što je imalo vrlo teške posljedice za poslovanje ostalih pogona INE. Anuiteti »Petrokemije«, s kamatima za 1971. god., iznose oko 207,1 mil. dinara. Uz to treba još platiti neplaćene i nepokrivene obveze iz prošle godine, i to 51,0 mil. Tako ukupna obveza »Petrokemije« u 1971. iznosi oko 258,1 mil. dinara.

Ukupni godišnji anuiteti »Petrokemije« iznose gotovo 40 posto od prometa. Za otplatu zajmova ostaje samo amortizacija, koja se kreće oko 55 do 60 mil. dinara, a to je nedostatno za njihovo pokriće. Bilo bi nužno da se jedan dio amortizacije iskorištava za neophodnu zamjenu pojedinih postrojenja koja će dotrajati u tom razdoblju. Kamati se pokrivaju iz ukupnog prihoda.

Treba imati u vidu i činjenicu da pogon Tvornice dušičnih gnojiva nije potpuno tehnički zaokružen, pa ne može postići maksimalno iskorištenje kapaciteta, a dobiveni obrtni krediti daleko su premaleni za njegovo poslovanje jer pokrivanju svega 50 dana poslovanja, a prema sadašnjoj situaciji vrijeme od nabave sirovina do prodaje i naplate finalnih proizvoda prelazi 200 dana. Ovakvo dugo vezivanje obrtnog potencijala rezultira iz prekomjernog dugovanja kupaca (većinom poljoprivrednika), koje u 1970. iznosi prosječno preko 150 dana ili potkraj godine 211 mil. dinara. Uslijed povećanja prometa i teške situacije u poljoprivredi u 1971. godini, dugovanja kupaca i dalje rastu!

Sve te teškoće, a posebno veliki kamati, sniženi regresi i cijene, nedovoljno iskorištavanje kapaciteta doveli su tvornicu do toga te radi na granici rentabiliteta, to jest bez dobitaka za ulaganje u fondove, ili pak s gubitkom. Teška situacija javljat će se i u narednih četiri do pet godina. Treba naime računati na stalno pomanjkanje obrtnih sredstava, na sporove s poljoprivredom, te na to da »Petrokemija« kroz sve to vrijeme gotovo **ništa ne ulaže u svoju rekonstrukciju** i zaokruživanje izgradnje, što će se negativno odraziti na njeno poslovanje.

Prijedlog Saboru

Za sanaciju »Petrokemije« izrađen je u Sekretarijatu za privredu SRH prijedlog, koji kaže:

»Sredstva za sanaciju Tvornice dušičnih gnojiva Kutina **nije moguće osigurati na drugi način** (podvukao I. C.) osim uvođenjem novih opterećenja privrede, što nije oportuno zbog situacije u kojoj se nalazi privreda. U takvoj situaciji jedino je moguće rješenje da se za sanaciju Tvornice dušičnih gnojiva Kutina upotrijebi dio sredstava posebnih rezervi, koja se ionako u 1971. godini ne mogu koristiti za druge namjene. Prema sadašnjim procjenama za sanaciju TDG Kutina izdvojilo bi se prema ovoj odluci oko 252 mln, dinara i to iz posebne rezerve:

— republičkog budžeta i fondova	18,5 mln. din.
— Republičke zajednice za financiranje usmjerenog obrazovanja	39,5 mln. din.
— općinskih budžeta	73,6 mln. din.
— općinskih zajednica za financiranje osnovnog obrazovanja	80,0 mln. din.
— fondova zdravstvenog osiguranja radnika	40,4 mln. din.

Ova sredstva bila bi izdvojena na posebni račun Privredne banke Zagreb i dana »Petrokemiji« Kutina s rokom otplate od 5 godina i kamatnom stopom od 6,5 posto godišnje. Zajam bi se otplaćivao u jednakim godišnjim anuitetima, tako da prvi anuitet dospije 31. prosinca 1976. god.

Značenje INE i »Petrokemije« za SRH

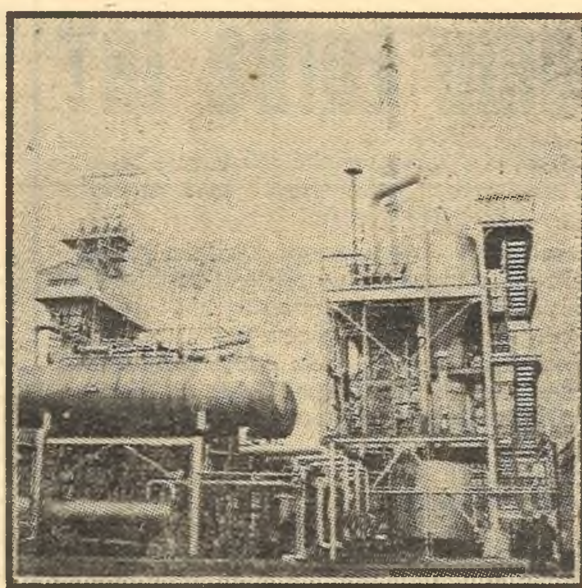
INA ima vodeću ulogu u naftnoj grani SFRJ. U 1970. proizvela je 72,4 posto nafte, 52,3 posto plina. Preradila je 61,3 posto ukupne jugoslavenske proizvodnje, odnosno prerade nafte, a preko svoje trgovačke mreže opskrbljuje potrebe Jugoslavije glede naftnih derivata sa oko 60,0 posto. INA je u 1970. svojom proizvodnjom od 2,1 mil. tona nafte uštedjela zemlji deviza u iznosu od 34,3 mil. dolara ili oko 517,5 mil. deviznih dinara, što bi se inače moralo izdati za uvoz te količine nafte. S obzirom na siromaštvo SRH u energetskim izvorima, nafta i prirodni plin postaju sve više osnova energetskog potencijala ove republike. Da bi udovoljila tom zadatku, INA, kao jedini predstavnik ove grane u republici, ima slijedeće neposredne ciljeve:

1. povećati proizvodnju nafte i prirodnog plina;
2. povećati preradu domaće i uvozne nafte kako bi se dobili potrebni derivati za promet, poljoprivredu, elektroprivredu i ostalu industriju, te temeljne sirovine za petrokemiju;
3. osposobljavanjem i proširenjem postojeće trgovačke mreže osigurati što veću i sigurniju opskrbu derivatima za domaće tržište i povećati plasman u izvozu.

Ako se još navede da INA zapošljava oko 16.200 ili 70,4 posto ukupnog broja zaposlenih radnika u jugoslavenskoj naftnoj privredi, onda se dobiva prava slika o važnosti daljnjeg razvoja INE i njezine uloge u hrvatskoj i jugoslavenskoj privredi. I sama Tvornica dušičnih gnojiva veoma je važna za poljoprivredu. Proizvela je, uglavnom za potrebe republike: 1968. god. 156.000 t. različitih kvalitetnih gnojiva, 1969. god. 460.000 t., 1970. god. 500.000 t., a u 1971. ostvarit će proizvodnju od 673.000 tona.

Objašnjenje za sanaciju neuvjerljivo?

Već smo spomenuli da je na sastanku Izvršnog vijeća SRH i predstavnika svih općina republike bilo burno. Predstavnici općina nisu baš bili oduševljeni prijedlogom o sanaciji »Petrokemije«. Čula su se mišljenja da bi ekipa stručnjaka morala pregledati poslovanje Tvornice dušičnih gnojiva — jer kako to da takve tvornice u svijetu uspijevaju, a kod nas ne? — te da je obrazloženje Sekretarijata za financije o sanaciji nedostatno i neuvjerljivo. Bilo je i mišljenja da treba svakko sanirati TDG jer da znatno zaostajemo u razvoju petrokemije u SRH. Najzanimljivije je govorio predsjednik Skupštine grada Zagreba J. Kolar, koji je zatražio da se ozbiljno razmisli o oduzimanju sredstava općinama iz fondova usmjerenog i osnovnog obrazovanja, jer ukoliko se ta sredstva oduzmu Zagrebu, »imat ćemo na jesen u Zagrebu demonstracije« — rekao je na kraju J. Kolar.

Pančevo – bez problema

Jedna usporedba...

U Pančevu postoji Hemijska industrija Pančevo (HIP). Bilo bi zanimljivo usporediti njene rezultate s Kutinom i ujedno vidjeti kako je to kada se inicijalna financijska sredstva daju onako kako ih je dobilo Pančevo. Dok SRH mora nadoknađivati gubitke Kutine, u HIP su prosječni osobni dohoci u 1970. bili 2530 dinara. Kutina i HIP primjeri su koji se moraju izučiti kao školski primjeri upravo radi naše budućnosti. Na tim primjerima možemo potvrditi ispravnost sadašnjih pristupa financiranju, zapravo nepobitno se uvjeriti koji putovi ne vode rješenju, bez obzira na to koliko mi njima silom htjeli proći.

Zaključak

Dileme koje se otvaraju u vezi s pokrićem gubitaka TDG Kutina višestruke su.

Čini se da je najmanje sporno to, da interesi Hrvatske u cjelini nalažu da se gubici moraju naknaditi i INI dati sredstva koja nedostaju.

Sigurno je, isto tako, da predloženo rješenje nije i ne može biti jedino, te da se sredstva ne mogu osigurati na drugi način osim upotrebom sredstava posebnih rezervi.

Slučaj Kutine primjer je na kojemu se može potvrditi neodrživost postojećeg sistema financiranja reprodukcije osnovanog na dominaciji kreditnih odnosa, odnosno kapital-odnosa.

Kutina jasno dokazuje da je, redovito, nemoguće osigurati samofinanciranje u današnjem svijetu, kada se reprodukcijski ciklusi skraćuju a organski sastav kapitala raste, a da se prethodno ne osiguraju odgovarajuća inicijalna vlastita financijska sredstva. Osim toga, samofinanciranje je nemoguće osigurati ako radne organizacije kao osnovni nosioci reprodukcije ne dobiju originalna prava na sudjelovanje u sredstvima iz emisije u skladu sa svojim mjestom u društvenim planovima i rastom društvenog proizvoda. INa — »Petrokemija« i INA u cjelini osnovni su pravci razvitka Hrvatske. Bez realnih republičkih preferencija one neće postati nosioci razvoja i stvarno.

Slučaj INE pokazuje nemoć Hrvatske kao države da riješi osnovne probleme svog gospodarskog razvitka ako se na drukčiji način ne riješi problem sadašnje organizacije banaka — u skladu s interesima Hrvatske i njenog gospodarskog razvoja.

Pitanja bez odgovora

Računi podneseni uz prijedlog za sanaciju INE, kao što su rekli i pojedini predstavnici općina, nepotpuni su. Način na koji je ovaj prijedlog podnesen na rješavanje Saboru pokazuje da organi uprave ovakva pitanja neće moći rješavati sami, bez odgovarajuće stručne i znanstvene pomoći i ekspertize. Tvornica dušičnih gnojiva u Kutini osnovana je 1959., do danas je bila u stalnim poteškoćama, sada je u gubitku, a do 1976. neće moći otplaćivati sredstva koja se sada daju za sanaciju. Očito je da ona već u tom razdoblju mora biti najvećim dijelom tehničko-tehnološki, a u cijelosti ekonomski amortizirana. Ako mora upotrebljavati sredstva amortizacije za otplatu anuiteta, kako će se jednostavno reproducirati? Kada će stvoriti vlastita sredstva barem za jednostavnu reprodukciju? Koliko traje produkcijski ciklus za sadašnji proizvodni program Tvornice dušičnih gnojiva Kutina, uz sadašnju tehnologiju u svijetu? Koliki je rast tehničkog progresa u toj proizvodnji, i s tim u vezi, kolika je ekonomska amortizacija takve proizvodnje?

To su pitanja na koja nema odgovora u prijedlogu za sanaciju INE — »Petrokemija«. A bez odgovora na ta pitanja ne može se ni reći jesu li sredstva koja bi se sada dala INI dovoljna, i može li ona plaćati 6,5 posto kamata. I nije li, prema tome, potrebna neka druga konstrukcija? I najvažnije: hoće li INA — »Petrokemija« uopće moći vratiti sredstva što su dana?

Ivan Cerovac

Čemu žurba ta?

»Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti jedinstvena je i značajna ustanova u našoj zemlji.

Ova ustanova čuva u svom fundusu niz vrijednih djela kiparske umjetnosti kroz stoljeća, a posebno djela nacionalnog značaja, kao na primjer: Baščansku ploču, portal majstora Radovana iz Trogira, djela Jurja Dalmatinca i druge radove naših kipara, sve do Meštrovića, Augustinčića, Radauša, Kršinića i drugih.«

Ovako počinje jedno zanimljivo pismo koje je pod rednim brojem 1/1 1971 Gliptoteka ovih dana uputila jednom zagrebačkom poduzeću, no — budući da je tekst šapirografiran — očito je to samo primjerak cirkularnog pisma upućenog većem broju privrednih organizacija. Obavijest o hvalevrijednoj djelatnosti ove doista značajne kulturne ustanove samo je uvod u srž pisma:

»Među kiparskim djelima koja se nalaze u Gliptoteci čuva se i brončani konjanički spomenik, koji prikazuje bana Jelačića (djelo kipara Fernkorna), a koji je ranije stajao na Trgu Republike.

Ovaj značajni spomenik čuva se u našoj ustanovi već preko dvadeset godina. Rastavljen je u dijelove i odlično sačuvan zahvaljujući brizi stručnjaka.

Kolektiv Gliptoteke već nekoliko godina ima u svom planu postavljanje ovog spomenika unutar svog prostora, čime bi omogućio i široj javnosti, odnosno posjetiocima muzeja razgledanje ovog našeg vrijednog spomenika. Predsjedništvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dalo je svoju suglasnost i punu podršku ovoj akciji. Kao ustanova kulture Gliptoteka je predvidila da iz svojih skromnih sredstava odvoji jedan manji iznos za ovu akciju. Kako će međutim radovi na postavljanju ovog monumentalnog spomenika, izrada potrebnog postamenta i uređenje okolnog prostora dostići svotu do 100.000,00 din., to molimo naslov da ukoliko želi sudjelovati u ovakvoj jednoj značajnoj kulturnoj akciji našeg muzeja pošalje svoj prilog na žiro račun broj 301-3-2089 Gliptoteka JAZU, Zagreb.

Unaprijed zahvaljujemo
s drugarskim pozdravom
Direktor
prof. Miro Montani
(potpis: u. z. Mirjana Markoč)

Uz ovo se pismo neminovno nameću neka pitanja:

Zašto se Gliptoteka požurila upravo sada zatražiti novac za svoj plan koji je star »već nekoliko godina«? Čemu žurba ta?

Zar zato što se počelo javno zahtijevati da se taj »značajni«, odnosno »vrijedni spomenik« (kako ga naziva Gliptoteka) vrati na javne površine grada u kojem je 75 godina stajao? Ne mislimo samo na tekstove Zvonimira Kulundžića i brojnih čitatelja objavljene u našem listu, mislimo i na službeni zahtjev Zbora hrvatskih sveučilištaraca da se to pitanje pokrene u Saboru, mislimo isto tako i na službeni zahtjev Plenuma Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske...

Zar Gliptoteka misli da će postavljanje spomenika »unutar svog prostora« biti dovoljno da se »široj javnosti« omogući njegovo »razgledanje«? Zar Gliptoteka doista misli da je spomenik velikanu povijesti samo zato da ga »razgledaju« zalutali posjetioci u nekom kutu muzejskog dvorišta ili mu je svrha da svojim mjestom na javnom prostoru bude doista spomenik: kao uspomena i nadahnuće? Možda je čitava ova inicijativa muzejskog kolektiva doista bila inspirirana željom da se bar nešto učini za spomenik banu Jelačiću (kad je već uklonjen) i možda je samo slučajno pala u ovo vrijeme općeg zahtjeva da se spomenik vrati gradu i narodu koji su ga podigli. Ali, nema nikakve dvojbe, ta je akcija u raskoraku sa željama velikog broja Zagrepčana i Hrvata, a njezina bi realizacija mogla omesti provedbu te opće želje.

Zanimalo bi nas što o tome misli Predsjedništvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti!

Š.

ČUDNE BRIGE I NEBRIGE

Pod karakterističnim naslovom »Ko se i zašto iseljava« beogradska »Politika« od 11. lipnja o. g. objavila je poduži članak u kojem se ponovno pokreće pitanje rezultata popisa pučanstva. Poput mnogobrojnih neupućenih ili krivo informiranih građana »Politikin« novinar je zatečen rezultatima ovog popisa po kojemu je broj Albanaca na Kosovu porastao na 918.864, odnosno za 43,1% u odnosu na g. 1961., dok je broj Srba istodobno porastao tek za 0,7%, a broj Turaka i Crnogoraca se osjetno smanjio. Broj ostalih narodnosti porastao je za 44,3%, dakle relativno više nego broj Albanaca. Zatečen rezultatima sadašnjeg popisa pučanstva i ne ulazeći u analizu rezultata prijašnjih popisa (g. 1948, 1953. i 1961.) autor u svom članku obilno citira kojekakve glasine i proizvoljne tvrdnje o pritiscima Albanaca na druge žitelje Kosova, da se iseljavaju ili da se izjašnjavaju kao Albanci prilikom popisa. On doduše navodi i zaključke s nedavne sjednice Pokrajinskog komiteta SK Kosovo u kojima nema ni riječi o pritiscima na nealbansko pučanstvo i o njihovom iseljavanju i u kojima se nadalje kategorički tvrdi da je popis obavljen na demokratski način. Ipak čitavi članak je sročen tako, da se i nehotice dobije dojam, kako su ti zaključci Pokrajinskog komiteta doneseni pod albanskim pritiskom.

Kao što je navedeno već u prošlom broju »Hrvatskog tjednika« iz objavljenih rezultata tri prijašnja popisa pučanstva vidljivo je, da su tada postojali određeni pritisci prilikom nacionalnog izjašnjavanja i to posebno u slučaju Albanaca, koji su na razne načine bili primoravani da se izjašnjavaju kao Turci, što je onda, nadalje, omogućavalo njihovo iseljavanje u Tursku, odakle nisu imali pravo povratka. Na sjednici PK SK Kosovo Jusuf Kelemendi iznio je podatak da je do 31. XII. 1967. odobreno iseljenje u Tursku za 230.000 žitelja Kosova, iako je na čitavom Kosovu g. 1953. bilo tek 25.103 osoba kojima je turski jezik bio materinski.

One koje zabrinjava mali brojčani porast ili pad pojedinih narodonosnih grupa na Kosovu potrebno je upozoriti, da su se i prijašnjim popisima Muslimani poradi raznih razloga uglavnom izjašnjavali Srbima, što prilikom nedavnog popisa nisu učinili. Prema popisu iz g. 1948. od 105.396 Muslimana u SR Srbiji njih 87.637 su se izjasnili Srbima, tek 444 Hrvatima, a 17.315 neopredjeljenima.

Osim Roma, kojih je prema popisu iz g. 1961. u SFRJ bilo tek 32.000, iako je istodobno bilo 150.000 osoba kojima je ciganski jezik bio materinski, iznenađuje i broj Vlaha. Njih je u Užoj Srbiji, gdje živi njihova glavnina, bilo g. 1953. tek 28.022, iako je bilo 198.793 osoba kojima je vlaški jezik bio materinski. Njih 169.670 izjasnilo se Srbima.

Koliko su samovoljne tvrdnje da Srbi i Crnogorci pod psihološkim pritiscima iseljavaju s Kosova najbolje pokazuje činjenica, da na sjednici PK SK Kosovo, na poziv Ramadana Vranjqia, niti jedan od govornika koji su tvrdili da postoje pritisci (Blažo Radonjić, Pavle Jovičević, Miša Sekulić, Novica Stojanović i drugi) nije mogao navesti niti jedan jedini konkretan slučaj. Veća prostorna pokretljivost srpskog i crnogorskog naroda u odnosu na druge unutar SFRJ već je davno poznata stvar. Godine 1961., dakle prije brijonskog plenuma iz 1966., u drugim krajevima SFRJ živjelo je 40.858 Srba rođenih na Kosovu, 7.287 Crnogoraca i tek 19.412 Albanaca.

Prema popisu pučanstva iz g. 1961. stopa fertiliteta (odnos živorođene djece prema broju žena u dobi od 15—49 godina) bila je kod Srpkinja na Kosovu tek 129,4%, kod Hrvatica na Kosovu iznosila je 209,5%, dok je kod ukupnog pučanstva bila 196,4%.

Iz svega dosad iznesenog proizlazi da su tobože iznenađujući rezultati nedavnog popisa pučanstva na Kosovu plod veće demokracije prilikom zadnjeg popisa, te potpuno prirodnih, ustaljenih demografskih procesa na tom području.

Dok se »Politikin« novinar sasvim nepotrebno uzbuđuje nad rezultatima popisa pučanstva na Kosovu, začudo, ili, možda, potpuno razumljivo, on ne pokazuje nikakvu zabrinutost poradi iznenađujućih rezultata popisa pučanstva u Vojvodini. Prema pisanju »Borbe« od 10. lipnja 1971. broj Srba u Vojvodini za proteklih deset godina porastao je za 7,2%, Crnogoraca za 6,5%, a broj Hrvata opao je od 145.341 u g. 1961. na 137.611 u g. 1971. dakle za 7.730 osoba. Budući da je stopa fertiliteta kod Hrvatica u Vojvodini prema popisu iz g. 1961. bila veća od stope fertiliteta Srpkinja, pa i od prosječne stope fertiliteta svih žitelja Vojvodine, rezultati sadašnjeg popisa pučanstva iznenađuju i potiču stanovita pitanja, koja traže hitan odgovor. Smanjenje broja Hrvata u Vojvodini ili je izazvano njihovim nenadnim i pretjeranim iseljavanjem ili isto tako nenadnim i iznenađujućim odnarođivanjem. Pučanstvo je jako stabilan elemenat, kojega je veoma teško prestrukturirati i izmijeniti u osnovnim stajalištima. Iznenadna pretjerana pokretljivost pučanstva ne može se nikako objasniti normalnim demografskim procesima, tim više što hrvatski narod, što se tiče međurepubličkih migracija, spada u najmanje pokretljive narode unutar SFRJ.

U sadašnje vrijeme afirmacije potpunih nacionalnih sloboda i narodnosnih posebnosti eventualno odnarođivanje Hrvata u Vojvodini moralo bi izazvati opravdanu zabrinutost i svestrano ispitivanje i objašnjenje te pojave.

Bruno Bušić

ZAGREBULJE

TURISTIČKI BUM-BUM

Uvod

»Ljoki«, ili »Ljoki-boy« ime je od milja za Cagliostra, a Cagliostro je — dopustite mi da se poslužim vlastitim tekstom, objavljenim u »Studentskom listu« — »veliki meštar integracije i dezintegracije; on se rasipa poput praha i dolazi u nos svakome tko želi nešto dobra. Kihanjem onemogućava koncentraciju dotičnoga i smanjuje mu kritičnost. Dok dotični kiše i iskihuje, zatvarajući pritom oči, Veliki Meštar radi: podmeće krive planove, inicira perverzne sado-mazihističke diskusije maratonskog trajanja, destruira moć zapažanja, slabi i otupljuje pozornost i kritičnost, podmićuje i tapše po ramenu. Cagliostro nije glup: on to ne radi stalno i na jednom mjestu. Caligostro here, Caligostro there, Cagliostro everywhere! Bilo kuda Cagliostro svuda! On je u komunalnim zavodima, u izdavačkim poduzećima, u novinstvu, na radiju i televiziji, na aerodromu, na kolodvoru, on sjedi na svim sjednicama urbanističkih institucija, on je na ruci Nesretnika u trenutku kada ovaj potpisuje akt o raskopavanju ulica i zatvaranju kavana u najnepogodnijem trenutku. U jeku turističke sezone! Slika Cagliostrova djelovanja čudovišna je i groteskna: zamislite zlobnog dječarca (kojemu ispod špilhozna izviruju mala, dobro ulaštena kopita) kao rutavom ručicom lagacko prema rubu stola, gura kristalnu vazu u tišini sobe teškog srčanog bolesnika. Zamislite, molim vas!«

»Zagrebulje« nemaju pretenziju strogih, znanstvenih analiza. Bit će to niz impresionističkih podlistaka o Zagrebu i njegovim nedaćama. Viđenih iz različitih točaka promatranja: smiješnih, gorkih, zajedljivih i tužnih. A sve u nastojanju da se glavni grad Hrvatske sačuva od uništenja. Da opet zablista u svom punom sjaju. One štovane čitatelje »Hrvatskog tjednika« koji su »Zagrebulje« pratili u »Studentskom listu« smjerno molim za suradnju i potporu. Jer nam je cilj isti: vraćanje Zagreba u krug evropskih prijestolnica. A to nije baš lagan i zabavan posao. Naprotiv!
Pređimo, dakle, na stvar . . .

I Zagreb ima svoje (ljetne) čari . . .

Bila je blaga lipanjsk avečer, kao što bi to rekao malo staromodniji pisac ljubavno-pustolovnih romana. Terasa pred jedinom ali zato raskošnom zagrebačkom kavanom u središtu grada pružala je veličanstvenu sliku. Šareno mnoštvo, uzbibano pomalo nehajnim, pomalo dobroćudno-frivolnim čavurljanjem akustički je dopunjavalo tu kozmopolitsku scenu prepunu sjajnih toaleta, snježnobijelih konobarskih smokinga, luđih »hitova« s ovogodišnjeg »Modefesta«, »hot-pants« i »hot dogs« (to nisu kobasice, nego vrsta potpetice na ženskim cipelama); parfemi »Chat Noir« i »Blue Sky« pomiješani s dimom »Astora«, »Kenta«, ili »Dunhilla«. Pred blještavo osvijetljenom kavanom zastaje jedan šašavi »ford-capri«. Izlazi nonšalantni neošipanko. Istrče mu u susret narančaste hot-pants: »Ciao, bello. Ideš u Guzu? (T.j. Raguzu, alias grad Dubrovnik). »No, cherie tata me šalje na Blistok. Tamo je sada napeto A ja strašno volim datule.« »Ideš?«, kratko će neošišanko. »Idem«, još kraće odvratiše narančaste hot-pants. Odrješiti prasak vrata na »ford-capriju« (nešto slično vidio sam u filmu »Do posljednjeg daha«) i sto četrdeset pari zadivljenih očiju otpratiše automobil u smjeru Ilice. Opet poče nehajno čavrljanje. Glazbe nije bilo, ali kao da sam je čuo kako lebdi u mirišljivom zraku nad »Gradskom kavanom«. Ušao sam u kavanu i naručio limunadu. Baš kod drugog gutljaja prolomio se strašan tresak. Odmah sam shvatio da nešto nije u redu. I nije bilo. Počela je strašna gužva. Skupina od desetak gostiju napala je na jednoga. Praskale su boce, stolice, pljuštale krhotine razbijenoga stakla. Jedan momak se prišuljao iza napadnutoga i zviznuo ga stolicom po glavi. Za divno čudo, onaj nije pao. Jedan engleski gost s dostojanstvenom lulom mirno je promatrao gužvu. Onda mi najednom dobaci preko stola: »Film?« — »Aha« odvratio sam blijed od straha. Dvije boce od »Nare« eksplodiraše mi kraj uha. »A gdje su kamere?«, opet će znatiželjni Englez. »Ne možete ih vidjeti«, promucao sam, »jer snimaju skrivećki da se dobije što realističnija slika«.

»Aha«, mirno će Englez. Jedna dama nekoliko stolova dalje častila je okolinu divnim epitetima. I ja sam, ali ne na glas. »To je glavna glumica?«, opet će dosadni Englez klimnuvši u smjeru razgovorljive dame. »Ne, to je epizoda«, brzo sam odvratio, »glavna glumica će doći kasnije.« »A koji je glavni glumac?« — »Onaj visoki u crvenoj majici«, brzo odgovorih, jer su u mome smijeru dečki servirali dvije »Nare«, jedno »Lederer« i jedno »Ožujsko pivo«. »Tako sam i ja mislio«, promrmlja Englez, »svi ga napadaju«. Nakon pola sata došla je milicija i nastade tišina. Englez je bio malo razočaran. Izišao sam na svježi zrak. Terasa je bila pusta. Razumljivo, jer je bilo kasno. Jedna spodoba u »strašnoj koži« kliznula je ispred mene zlobno se keseći. Prepoznao sam Ljokija. Vidio sam kako mi plazi jezik i pokazuje rogove. Zgrabio sam jednu bocu s poda i zamahnuo. Ali ruka mi ostade u zraku. Iza sebe sam čuo onaj dosadni, jednolični glas: »Što ja to vidim. Pa i vi ste glumac!« Bio je to Englez. »Jesam, a što ste vi?« »Ja brodajem Kouka-Koulu u vaša lepa Yugoslavia«, dobroćudno će on. »Onda prodajte i ovo«, rekoh bijesno i tutnuh mu praznu bocu »Nare« u ruku na pozdrav.

Zagreb, kao buduće središte svjetske turističke organizacije gromko je zakoračio u novu budućnost. Ta mala tučnjava u »Gradskoj kavani« nije ništa drugo nego besplatna turistička atrakcija za blazirane zapadnoevropske turiste koji srljaju u Zagreb kao mravi u Zapruđe. Treba ih lijepo dočekati. Treba im ponuditi još više takvih atrakcija. Još više balkanskog šarma i južnjačke neposrednosti.

ZATO: NE ODLAZITE IZ ZAGREBA. I ZAGREB IMA SVOJE LJETNE ČARI!

Vladimir Vuković

Đakovački vezovi

Čitava središnja Slavonija svake godine živi u iščekivanju smotre narodnog umijeća

Putujući u Đakovo nisam mogao smetnuti s uma riječi Matka Peića: »Kad čuješ: Đakovština — odmah te obuzima želja da piješ. da vrištiš! Kakva imena: Velika Kopanica, Koritna, Beravci, Perkovci! Pejzaž crnog Mate iz Musića, ružičastih krmača, starog hrasta kitnjaka, šokica ogromnih bedara, usnulih u perju gusaka pijanih od preslatkih, uzavrelih dudovih bradavica.«

Šarena tkanja

Izdaleka ugledah bijeli guščji vrat i crvene tornjeve đakovačke katedrale. Oblijepljen grbovima, prepunjen sveučilištarcima iz Zagreba, Splita, Rijeke, drndao je autobus, a zavijorena crveno-bijela plava trobojnica landrala je po njegovu krovu, kao rep svatovskog konja. Prolazili smo kroz vododerinu sokaka mačji brk, ali nigdje mrtvaje da se stane i opruži skvrćena noga. Kroz otvorena vrata uskakali su u autobus đakovački srednjoškolci, barabe zalizane kose i lakiranih cipela, snaše okićene zvektavim dukatima. Išli smo tako unaprijed, pa opet uokrug vlastitim tragovima, pa više nisam mogao dokučiti ne može li ZET-ov vozač Ivan, rođen negdje kod Mostara, zamomčen u Vinkovcima, pronaći parkiralište, ili produžava ophodnju kroz koviljak đakovačke vezilje. Pokušavao je pjevati gange, ali ne umje, pa opsova travu čemeriku i slavonsku ravan. Odmijeniše ga Jerko i Ferdo iz Vinjana. Srećko iz Ljubuškog, onako otegnuto, vučji: »Pitali me odakle si, žuti? Od Mostara. Hercegovac ljuti!« Zapjevaše i uzvjeriše golubove u žljebovima i bećaruše na sokacima. S ulica i prozora mahale su djevojke, milicionari, studenti Đakovačke bogoslovije, vojnici, mnogobrojne zastave i bijela platna s hrvatskim grbovima.

I kad napokon stadosmo blizu župne crkvice Sv. Đurđa, koja je u davnini davnoj bila posvećena sv. Lovri, a onda od turskog zauzeća Đakova g. 1526. pa sve do izgona Turaka g. 1697. pretvorena u muhamedansku mošeju, nisam se mogao oteti dojmu da se Peić prevario kad je napisao: »Na đakovačkim ulicama nema više gradilira, glatkog platna, veziva zvanih: kolesani, pozlatinac, tanka nosila! Nikom bijele gaće ne svršavaju: gnijezdom — krajem širokim, šumnim kao paunov rep. Nitko ne zna više da riječ 'potprimiti' znači — suknju od naprijed dignuti do koljena, a odzad je spustiti. Nema više Đakovčanke, one žene koja velika, ogromnim njihajima bokova gazi horizont, voli dunjin sok, mačku hrani glavom pijetla, ljeti spava gola, u izgorenom loncu sadi bosiljak, izvrsno muze i divno se umije pripiti uz pijanca — široka, vrela!«

Kud god sam svrnuo trudan pogled, vidio sam vezove i šarena tkanja. Išle su Đakovčanke širokih bokova baneći se ispod sjajne naslage mekih dukata, pa Šokci sa svojim bijelim hlačama i bećarski zaturenim šeširićem ponekad živa oka i jogunasta brka.

Nadmašene sve dosadašnje priredbe

I premda sve to nije bio ni privid, ni san, znao sam da Peić nema krivo. To nije svakidašnjica. Godinu dana Đakovština, pa i čitava središnja Slavonija, živi u iščekivanju »Đakovačkih vezova«, smotre narodnog umijeća u vezu, igri i pjesmi

Ovogodišnji »Đakovački vezovi« nadmašili su sve dosadašnje. Tako mi reče svirač iz biskupskog parka i dječačić iz vrapčjeg blata. Bogati vezovi, raskoš

Konji lipicanci – ponos Đakovštine

svatovskih zaprega, lepuh ponjavaca, nedokučiva elegancija bijelih lipicanaca, obnovili su stoljetnu genetsku vezu između čovjeka i prirode, čovjeka i društva, kojemu svaki pojedinac pripada po svom rođenju, svjesnosti i sudbini. Ta genetska veza, pa zajedništvo nakana i glasova ponajviše je došla do izražaja u odnosu općinstva prema hrvatskim sveučilištarcima. Odmah po dolasku u Đakovo njih je na svečano primanje pozvao Josip Gabrić, predsjednik Skupštine općine, a građani Đakova i okolnih sela upravo su se natjecali tko će ih više smjestiti na spavanje kod sebe i bolje ugostiti. Jedan mladoženja iz obližnjih Budrovaca pozva ih na svoju svadbu i rakiju dudovaču.

Vezak »Đakovačkih vezova« otpočeo je u petak 2. srpnja pozdravnom riječju predsjednika Skupštine općine Đakovo i scenskom slikom Julija Njikoša: »Đakovo je srce Slavonije«. Isti dan nastupile su najmlađe folklorne skupine iz Draža, Gorjana, Trnove, Iloča, Vrpolja, Novih Perkovaca, Slavonskog Broda i Đakova. Poslije, do u kasne noćne sate, natjecali su se amateri pjevači.

Tamburice, tamburice ...

Sutradan je smotra nastavljena otvaranjem triju izložaba: slika Ivana Tišova, etnografske zbirke i izložbe poljoprivrednih strojeva.

Šušor sukanja i lepuh ponjavaca

Posebni doživljaj toga subotnjeg dana bio je izbor najljepše djevojke i snaše u narodnoj nošnji Slavonije i Baranje. Kroz hladovite krošnje Velikog parka, koji je prije nekih 150 godina počeo uređivati biskup Rafay, paunile su se djevojke i snaše u svojim vezenim haljinama mirišući na lipov cvijet i tajanstvenu hladovinu teških hrastovih škrinja. Promatrajući taj kovitlavi vrutak platna, potke, boja, gmizavih šara, šušor naboranih haljina, naušnica pozvekuša, gacanje čarapa hrvatski iz Bizovca, nije bilo teško razumjeti mladenački zanos Đakovčanina Milka Cepelića, dugogodišnjeg Strossmayjerova tajnika i strastvenog skupljača seljačkih tekstilnih rukotvorina koji je u svojoj »Autobiografiji« zapisao: »Ja sam još kao dječarac najviše volio otarke — peškire, ručnike — tj. njihove lijepe utkane krajeve. Kada bi koja ručkonoša ili užinarka nosila na glavi korpu s jelom težacima, koscima ili žeteocima u polje, bila bi korpa vazda pokrivena otarkom kome bi krajevi otraga visjeli: pa ako su krajevi bili lijepo utkani, to bih ja daleko za njom trčao, da se nagledam lijepoga otarka. Isto su me tako u svatovima najviše zanimali otarci, s kojima bi mlada darivala kumove, djeverove i mladoženjinu svojtu. A ne manje i oni koji bi majka ili seja objesila o crkveni križ svoga milog i dragog pokojnika, pače među tima je znalo biti najljepših i najskupocjenijih otaraka jer su se takovi kroz pol stoljeća i dulje čuvali u sanduku namijenjeni ovom ili onom pokojniku.

... Kada sam kao mladi svećenik došao u biskupski dvor, zatekao sam tamo slikare Seitze, koji su također uvelike cijenili naše seljačke radnje, a pogotovo ih je cijenio mladi slikar-pomoćnik, moj prijatelj Franjo Cremer, rođeni Düsseldorfžanin. To je bila za mene velika pobuda, da sam počeo intenzivnije skupljati lijepe otarke i šarene tikvice, pa s njima darivati umjetnike. A potakao me na skupljanje tih narodnih radnja i g. dr. Iso Kršnjavi, kada je otpremao galeriju slika u Zagreb.« Svoju bogatu zbirku tkanja i vezova Milko Cepelić ostavio je Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Šušor sukanja i lepuh ponjavaca smijenio je recital poezije, koji su izvodili studenti Zavičajnog kluba Đakovštine i ostali studenti Hrvatskog sveučilišta. Poslije njih nastupili su pjesnici Slavonije.

Vezla, vezla Hrvatica mlada

Posljednji dan svečanosti umalo da nije pokvarila kiša. Hladni zapusi vjetra od vremena do vremena nadundurili bi nebo i dudova stabla, pa bi se onda zgrominjali na đakovačkim ulicama i utihnuli. Muškarci su skriveno drhturili motajući se po sokacima i birtijama, a žene su se predavale toplini širokog boka i raspupale dojke. Da bi mogli vidjeti mimohod folklornih grupa, trideset tisuća osoba zbilo se uz zidove, napučilo prozore, ugnjezdurilo se na lisnatim krošnjama. Između začudnih očiju i uzvihrenih ruku jašio je Šokac na raspomamljenom bjelanu. Landraj bijele široke nogavice odzvanjao je na obodu crnog, bećarski naherenog šeširića, iz razvaljenih usta zmijoglavog lipicanca pahuljala je golubinja pjena dotičući sapi konja i bedro jahača. Za njim su mirno jahali alkari pod teškim tokama i krivošijim ćordama što nemirno zmijaju između ogaravljenih kubura i svilena opašaja. Pa onda opet alkarski momci, mrki i preplanuli od suhih progona i bistrih džeferdana koji im pritiskaju trudno rame, budeći sjećanje na grdne rane i mrtve glave, na »krajinu krvavu haljinu«, gdjeno svaki dan bijaše »s krvi ručak, s krvi i večera«.

Izgubljeni hod Hrvata Bunjevaca rasturio je privid crnosapaca pod čijim se oštrim sječivom letjele uznojite glave, a s njima i kape hrvatske muhamedanskih gazija i kršćanskih nakomica. Nad svime nadvila se pjesma hrvatskih sveučilištaraca:

I staro i mlado

Vezak vezla Hrvatica mlada,
Vezak vezla na četiri grane.
Prva grana kralja Tomislava,
Druga grana Zrinskih Frankopana,
Treća grana Jelačića bana,
A četvrta Radića Stjepana.
Peta grane ostaje na nama.

Jedna budna hrabrost među strahovima i golubica uspavana krila koračali su između Gradišćanskih Hrvata, a onda opet podvrisk, udaranje petom o zemlju folklornih grupa iz: Trnjanski Kuti, Đeletovca, Vetova, Gundinaca, Ilača, Orubica ... Čudna imena, sve se jedno promeće mimo drugo, pa se zatekneš u pitanju da li su to imena sela, hrastova ili bećara, kojima se kroz razgaljenu landravu košulju vidi masnica od nedavnog ugriza.

U razgaljeno slavonsko nebo, u nenadnu, još nenacrtanu ružu vjetrova promigivalo je dvadesetak svatovskih zaprega, a biskup Krtica očenašio je u mrtvačkoj kripti đakovačke katedrale, dodirujući bijelom kosti sitni vezak svog pokrova

Bruno Bušić

SMISLOVITOST — NAJVIŠI UVJET FILOZOFIJE

Pavao Vuk-Pavlović sustavno je u nizu spisa izložio vlastiti nazor o svijetu i životu

Pavao Vuk-Pavlović

Pavao Vuk-Pavlović, (rođen u Koprivnici 1894), čovjek je i filozof s dugim i plodnim životnim putem, na kojem iz uporna rada nikoše djela što bi svojom zrelošću i brojnošću zasluživala da netko u Zagrebu razmisli o tome, kako bi ih valjalo sabrati u cjelinu, koju se nakladničkim jezikom, u normalnim kulturnim sredinama, naziva »Sabranim djelima«. Vuk-Pavlovićev filozofijski opus jedan je od rijetkih u hrvatskoj kulturnoj povijesti u kojem je s uspjehom izložen cjelovit filozofijski sustav. A u 20. stoljeću je njegova filozofijska misaona zgrada u nas — to sa sigurnošću možemo reći — najsustavnije izvedena, pa je dakle u tom smislu kao potpun i u sebi jedinstven filozofski sistem, možda, koliko znamo, i jedina.

Rječitost životopisa

U »Leksikonu filozofa« (Danko Grlić, Zagreb 1968.) piše, kako je Pavao Vuk-Pavlović »prof. u Skoplju« i kako su »glavne teme mnogobrojnih radova ovog plodnog i originalnog mislioca (objavljene pretežno između dva rata)« »spoznajna teorija, estetika etika i pedagogija«. Iz tih se podataka nažalost ne mogu doznati mnoge zanimljive stvari, od »formalnih«, »vanjskih«, koje čine filozofov curriculum vitae, pa do sadržajnih, koje direktno govore o filozofskom opusu. Da bismo bili pravedni spram Vuk-Pavlovića i kao čovjeka i kao filozofa, valja nam istaknuti kako je istina, da je Vuk-Pavlović »prof. u Skoplju«, ali ne možda samo srednjoškolski, nego sveučilišni profesor. Otišao je u Skopje ubrzo poslije završetka drugog svjetskog rata, napuštajući sticajem okolnosti Zagrebačko sveučilište, tj. zagrebački Filozofski fakultet, posvetivši obilno svoje snage formiranju i organiziranju studija filozofije u Skopju.

Nadalje, osim što je Vuk-Pavlović prethodno obavljao u Zagrebu filozofijsku sveučilišnu nastavu, on je, između ostalog i đak zagrebačke škole; (studirao još u Leipzigu i Berlinu); ne samo slučajni zagrebački student, nego i učenik Gjure Arnolda (o kojemu je u »Hrvatskom tjedniku« broj 10, pisao Branko Despot). Arnold pak Vuk-Pavloviću ne bijaše samo profesorom nego — pored europskih i svjetskih uzora (Wundt, Volkelt, Spranger, Schmarsow) — i filozofskim učiteljem; to će pak Vuk-Pavlović uvijek ne samo priznati, već i s ponosom isticati; (napisao je monografiju »Stvaralački lik Gjure Arnolda«).

I tih nekoliko činjenica doprinosi također jasnijem tragu i razumijevanju tradicije jednog dijela novijeg razvitka zagrebačke filozofske škole, sežući od učenika preko učitelja do u prošlo stoljeće, što je vidljivo ne samo iz vanjskih osobina, nego i sadržajnih karakteristika, stanovišta i orijentacije svih, koji toj školi pripadaju.

Obveze nastave i organiziranja filozofske katedre u Skopju nisu spriječile Vuk-Pavlovića da i poslije drugog svjetskog rata, izvan Zagreba, dakle izvan grada koji voli i kojemu se uvijek vraća i obraća, nastavi s izvedbom svojih filozofijskih teza kao sustavne filozofijske cjeline.

Poticaj proučavanju nacionalne filozofske baštine

Kolik je prilog Vuk-Pavlovićev sveučilišnoj nastavi Skopja, bolje će od nas moći procijeniti tamošnji njegovi kolege, suradnici, učenici i studenti. (Od onih, koje smo imali prilike čuti, došle su svagda samo pohvale i priznanja). Za nas ovdje, u Zagrebu i Hrvatskoj, posebno su pak zanimljive teme doktorskih disertacija njegovih doktoranata. To su povijesni pregledi pojedinih filozofskih disciplina i cijelih područja filozofije svih naroda Jugoslavije, (razmjerno filozofskoj baštini svake nacije posebno). Tako je na primjer obrađena povijest marksističke misli u Jugoslaviji (Miloje Petrović 1970), povijest formalne logike i spoznajne teorije (Jonče Josipovski, 1964.), estetike (Georgi Stardelov, 1965.) i, kako doznajemo, upravo se dovršava pregled povijesti etike (Kiril Temkov). Budući da su prikazi povijesnih pregleda rađeni prema nacijama, to svakako predstavljaju zanimljivu građu i za hrvatku povijest filzofije, odnosno povijesne preglede njenih disciplina.

O filozofijskim nazorima

Filozofija za Vuk-Pavlovića treba biti »povjerenja dostojno svjedočanstvo o postojnosti i bitstvu svojega svijeta« pri čem »u smislovitosti valja vidjeti načelo, kojega je zadovoljenje najviši uvjet filozofije«. Neiscrpiv je »filozofički zadatak prodirati u bistvene temelje« zazbiljnosti, a razumjeti se može »određena filozofička nauka iz stalnih uvjeta njezine djelovnosti, njezine aktualnosti«, u kojoj su, po svojoj nedovršenosti i po raznolikosti različitih filozofema, uvijek »njezini postavci i zaključci otvoreni razgovoru,dijalogu« dakle »dijalektički«, s trajnom zadaćom filozofije »da od epohe do epohe.... razotkrije, iznese i tumači u bitnosti moguće osnove razložna života i smislovita svijeta«.

Metodički, no i kritički prihvaćajući neke ideje svoga učitelja Gjure Arnolda npr. ideju pluralizma prema Arnoldovu »spiritualističkom pluralizmu«.

Vuk-Pavlović razvija tezu o »pluralizmu svjetova«, produžujući ju sve do nekih specijalnih područja estetike kao »estetičkog pluralizma«.

Čovjek, ukoliko postiže svoje čovještvo kao osoba i persona, iz neiscrpnog doživljaja svoje duševnosti, otkriva i stvara uvijek iznova — na temeljima zazbiljnosti — svoj svijet. Svakom svijetu odgovara uvijek neka moguća filozofija, i obrnuto. Zajednički ljudski svijet, svijet jednog vremena ili epohe, utemeljuje u zazbiljnosti korespondentnost »mi — doživljaja«, po kojem se i unutar kojeg se zbiva relativno »poklapanje« različitih, no srodnih svjetova. Spoznaja svijeta moguća je tako obzirom na »strukturalnu analizu«, otkrivanje kategorijalnih struktura svijeta, (tvarnosti, duševnosti i duhovnosti kao »onotologički razlučivih bistvenih sastavnica ili činilaca zazbiljnosti«. Spoznaja također mora uzeti u račun, moderno bismo rekli, i »epohalnu analizu«, obzirom na vrijeme kao prošlo, sadašnje i buduće, vrijeme subjektne i objektne povijesti, uračunavši dakle trajno proticanje (»bježnost«) unutar trajne sadašnjosti nikada ugasive produševljenosti svijeta. Baš zbog toga »svijet nije naprosto skup »stvari«« nego je »koliko se očituje po duhovnoj strukturi s jedne, a po duševnoj konstituciji s druge strane od iskona pojava kako neotska tako i estetska«.

Na taj temelj aplicirana je i Vuk-Pavlovićeva aksiologija (učenje o vrednotama). Čovječji život samo je toliko doista ljudski ukoliko u svom svijetu doživljajem aktualizira i stvaralački ostvaruje određen sustav svojih, upravo ljudskih vrednota. Najviši regulativi tog vrijednosnog djelovanja jesu smisao, sloboda i ljubav. Zanimljivo je napomenuti da je shemu svoje antropologije, aksiološki utemeljene, Vuk-Pavlović pokušao deskribirati knjigom stihova (»Zov«), tipološkom dedukcijom »čovjekolikog«, »očovječenog«, »čovječnog« i »čovjeka«! Ovaj problematskoj sferi valja pribrojiti još prije rata napisano, sustavno izvedeno djelo Vuk-Pavlovića, filozofijski utemeljne pedagogije (nikako ne »pedagogije naprosto«) — »Ličnost i odgoj«. Središnji su pojmovi te pedagogije »budućnost«, »lice« (tj. »osoba« odnosno »persona«), »zajednica« i ponovno »ljubav«, kao najviša kategorija.

Osebnost estetičkih shvaćanja

Stvaralaštvo ljudsko tumači Vuk-Pavlović iz unutarnje povezanosti svojih filozofijskih nazora, utemeljujući ga na doživljaju (raspravom »O izlazištu estetike« i »Osnovi estetike« I i II), a situirajući estetski fenomen kao eminentno društveni unutar »zajednice«, kao »sudioništvovanje« preko »upredmećene duševnosti«, s osnovom u duševnosti samoj i u samoj sebi nedostatnoj, krnjoj, nedovršenoj ljudskoj prirodi.

Razvijajući estetičko stanovište samostalno i originalno, u sklopu — kako naglasismo — smislene sustavnosti svog nazora, njegova već sada cjelovito ocrtana estetika jasno pokazuje neke problematske i tipološke značajke, koje ju u vrlo raznolikim relacijama vežu, osim uz filozofska i svjetska, upravo uz neka shvaćanja kakvima se tradicionalno priklanjaše nekolicina zagrebačkih teoretičara. Neće biti slučajno da je dobar dio teorijski važnijih estetičkih shvaćanja u Hrvatskoj prve polovine 20. stoljeća usmjeren u analitici d o ž i v l j a j a: od Bazalina uvođenja »Einfühlunga« i M. Makanca, preko Krležinog gotovo psihofiziološkog doživljajnog vitalizma, psiholoških analiza K. Krstića, croceanski shvaćenog doživljaja kao »duhovnog čina« kod A. Halera, pa eto sve do nedavno eksplicite izvedene teorije Vuk-Pavlovića, teorije naime doživljaja kao estetičke kontemplacije iracionalnoga, kao suživljaja i napokon komunikacije. (Naravno da »doživljaj« ovdje nije mišljen u značenju nekog emocionalizma, sentimentalizma ili čega sličnog).

»Želja i žudnja za duševnim dodirom i potreba za komunikacijom najosnovniji je i ponajdublji izvor umjetnosti«, u ostvarenju preko »upredmećene duševnosti«, pri čemu »jastvom popraćena duševnost... kao magički očarana dioništvuje na »mi-svijesti«, dakle unutar »doživljajnog sklopa« i pripadnih mu struktura. Sve su to teze koje bi moguće bilo dijelom pribrojiti tradiciji, a da istodobno zapravo po konzekvencijama, filozofijski, humanistički utemeljene, stoje u suvremenim esetičkim shvaćanjima nasuprot nekih modernih pozitivističkih nazora kao što su teorija komunikacije, strukturalizam i dr. U Hrvatskoj npr. pozitivističku teoriju komunikacije primijenjenu na umjetnost zastupa grupa povjesničara umjetnosti oko časopisa »Bit« i pokreta »Nove tendencije«; strukturalizam, dijelom teorija književnosti, a poglavito književna kritika; oboje, za razliku od filozofijski, humanistički utemeljenih stanovišta, korespondentnih, mutatis mutandis, teorijskim izvodima Vuk-Pavlovića. Navedimo samo ilustracije radi da srodne teze, egzistencijalističko-marksističke provenijencije (Marx + Heidegger, Jaspers i dr.) formulira Vanja Sutlić (umjetnost je kao pjesništvo, kao pojezis — »bitna komunikacija«) ili više u humanističkom smislu — ako je na tren dopuštena neskromnost — i autor ovih redaka (umjetnost je »bitno saopćenje«); strukturalne (fenomenološke!) analize umjetničkog djela latio se u onotologijskom i ontološkom smislu Ivan Focht, a drugačiji opet analize tj. analize stukture fenomena umjetnosti kao cjeline, također pisac ovih redaka. O umjetnosti kao socijalnoj pojavi, što je kod Vuk-Pavlovića ozbiljno filozofijski utemeljeno, brbljalo se u nas i onako previše, a da bi i taj aspekt morali navlastito isticati kao suvremenost.

Ako je o tim očito suvremenim relacijama potrebno štogod posebno isticati, onda svakako činjenicu da je Vuk-Pavlovićev eminentno filozofijski doprinos — dosad, uglavnom — prešućen. Njegov je nazor dakako drugačiji, no sigurno temeljitiji od mnogih pozitivističkih suvremenih, modernih i modnih aktualiteta, ali koje i vremenski i teorijski dosiže, i prestiže, i, tako rekavši, otvoren je prema njima, za njih teorijski pripravljen, imajući teorijski temelj za ono, o čemu oni teoretiziraju — bez temelja. I opet samo radi primjera: u njegovu estetičkom shvaćanju ima mjesta, kako sam kaže, za umjetnost pojmovno strukturiranu, koja nije »ars dialectica« nego doista pripada estetičkoj sferi. Nije li time teorijski osiguran prostor i za ono, čemu bismo se mogli prisjetiti kao »conceptual art«, bez obzira kako se jedna takova mogućnost zbiljski realizirala ili kako je kao jednu od suvremenih novotarija vrednovali.

Još o pripadnosti »zagrebačkoj filozofskoj školi«

Insistirajući malo više, a unutar ovako opsegom ograničenog prikaza, na nekim specifičnim karakteristikama filozofijskog rada Vuk-Pavlovića, i uz to na novijim njegovim temama i spisima, zanemarivši čak ponešto neki drugi dio njegova stvaralaštva, insistirali smo samo radi toga, da bismo što uočljivijim načinom ukazali upravo na one osobine, koje ga, i prije kao i sad, sjedinjuju i vežu sa stilom, problemskim područjem i tezama zagrebačkog filozofijskog kruga, pa ako je slobodno reći, premda još ne posve jasno historiografski izdiferencirano, i tzv. zagrebačke filozofske škole, humanistički karakterizirane. Možda se taj »novohumanistički aspekt« — kako kaže dr V. Filipović u uvodnoj riječi zagrebačkom izdanju spisa »Filozofije i svjetovi« — vidi najbolje po tome što »Vuk-Pavlović stoji svagda u polemičkoj antitezi prema onim strujama suvremene građanske filozofije koje u prevalentnim tezama pozitivizma, pragmatizma, prakticizma i historizma pokušavaju negirati stvaralačku ulogu subjekta u spoznaji svijeta i omalovažiti vrijednost slobodne i odgovorne ličnosti te njezina značenja u povijesnom i kulturnom zbivanju. On (tj. Vuk-Pavlović) izlaže misao o osebujnoj pojavnosti humane jedinke koja imade svojevrstan poziv, svoj autonomni položaj, a time i odgovornost u ostvarivanju onog sloja zbilje koja se na ovoj Zemlji pojavljuje kao ljudska«.

Zlatko Posavac

NE MOŽE SE CIJEPATI ONO ŠTO NE POSTOJI

VAŽNOST POZNAVANJA POVIJESTI NAŠEG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Pogrešno oblikovana opća svijest

U prošla dva broja ovog tjednika objavili smo Katičićev i Pederinov članak o problemima hrvatskoga književnog jezika u 17. i 18. stoljeću. Pokojem se čitatelju može učiniti da su to uskostručni članci i da su na rubu zanimanja šire čitateljske javnosti. Međutim, ti su problemi neobično važni za sve nas, ne samo zbog jasnijih pogleda na našu jezičnu prošlost, nego i na našu jezičnu, i ne samo jezičnu, sadašnjost. Naime, odgovor na pitanje kad počinje današnji hrvatski književni jezik ima velik utjecaj na naš kulturni, društveni i politički život, toliko više što je dosad taj odgovor većinom u našoj općoj svijesti bio krivo usviješćen. Malo ima naobraženih ljudi koji na to pitanje ne bi odgovorili kao iz topa: od Karadžića i Gaja, ako bi Gaja uopće i spomenuli. Lijepo to pokazuje ovaj primjer. Na posljednjem profesorskom ispitu postavim profesorskoj pripravnici pitanje: »Glas h s jezičnoga i pravopisnoga gledišta« i dobijem ovaj odgovor: »Glas h uveo je Vuk 1836. godine.« Na potpitanje »Zar prije 1836. nismo imali glasa h?« kandidatica se zbunila i trebalo je prilično vremena dok smo to izveli na čistac.

Pogrešno shvaćanje o početku suvremenoga hrvatskog književnog jezika toliko nam je ucijepljeno u svijest da su se donedavno u njemu teško snalazili i stručnjaci, a kamoli nestručnjaci, ali opće sudove i zaključke svi su bili spremni donositi bez mnogo razmišljanja. Zbog toga što smo smatrali da nam književni jezik počinje od Karadžića i Gaja bilo je mnogo krivih usmjeravanja, krivih normativnih odluka, bilo je mnogo nepotrebnih sporova, i lingvističkih i političkih. Zbog toga krivoga mišljenja i dogodio nam se Novosadski dogovor i sve nevolje koje su iz njega proistekle. Zato se ne može u naše vrijeme dovoljno naglasiti misao kako je neobično važno da nam u opću svijest uđe da je naš današnji književni jezik stariji i od Gaja i od Karadžića.

Gdje je početak

Dalibor Brozović kaže u polovici 18. stoljeća (v. raspravu O početku hrvatskog jezičnog standarda, Kritika, 10, 1970, str. 21-42, ili Standardni jezik, Zagreb, 1970, str. 127-158). Ta je rasprava neobično važna jer se u njoj dobro obrazloženo i široj javnosti pristupačno kida s pogrešnom mišlju da naš današnji književni jezik počinje polovicom 19. stoljeća. Brozović početak pomiče za čitavo stoljeće naprijed, u polovicu 18. stoljeća. Svi se stručnjaci slažu s pomicanjem početka, ali se svi ne slažu s polovicom 18. stoljeća. Mate Šimundić — u Kritici, 13, 1970, str. 439-451 — pomiče početak u 16. stoljeće, ja bih rekao s pravom.

Ne bavim se posebno jezičnom poviješću, ali se usuđujem postaviti ovu tvrdnju: hrvatski književni jezik ima neprekinutu protežnost od 11. stoljeća do danas, a u današnjem obliku od 16. stoljeća do danas. Nadam se da će stručnjaci koji se posebno bave tim pitanjima (kolege Moguš, Vončina, Hercigonja, Bratulić i dr.) poduprijeti i dokazati tu tvrdnju, preciznije odrediti sam početak, a ja bih, kao i M. Šimundić, naveo samo nekoliko primjera koji i bez posebnoga tumačenja jasno osvjetljavaju spomenutu tvrdnju.

Neoboriv dokaz: jezik starih pisaca

Nedavno je Vjesnik na stranicama o moru pod naslovom TAKO JE GOVORILO MORE donio ovu pjesmu Junija Palmotića:

MORE...

Vrla vojska od vjetara
na riječ našu skoči gnjivna,
da pogubi, da pohara
čeljad kâ su nam protivna.
Sve što oblaka crnijeh leti
zlijeh valova sve što raste,
sjedini se, za proždrijeti
zlobna jedra, plavi tmaste.
Na šaptanje naše jako
koje suncu zrake otima
vjetri, more, nebo i pako
sastaše se suproć njima.
Ali sve to bi zamani:
eto iz naše otet ruke
Pavlimir se kralj sahrani
posred Gruža, mirne luke.

Uz tu je pjesmu kratak komentar o Pavlimiru, a uz ime Junija Palmotića podatak »(1607-1657)«, Vjesnik tu pjesmu donosi 1971. (21. 4.), ali jezičnoga komentara nema, ne iz kojih posebnih uredničkih razloga, nego zato što jezični komentar nije potreban. Mislim da nam to govori dovoljno samo za sebe.

Od obilja takvih primjera navest ću samo još jednu pjesmicu od dva stiha Šiška Menčetića (1457-1527):

TI ĆEŠ BITI UZROK MOJE SMRTI

Ako li i dođe prijeka smrt na mene,
ti s' uzrok, gospođe, život moj da vene.

To nisu posebno birani stihovi, ali i da jesu, činjenica da su se u tako dalekom vremenu mogli naći tako suvremeni stihovi kazuje nam mnogo. Kazuje nam da je tu ona snaga koja je navela Relkovića da u svojoj gramatici normalno govori o glasu h i da kao primjer navede: **Kuhač kuha od kruha juhu,** iako u svom materinskom govoru nije imao glasa h. Tu je ona snaga koja je natjerala trinaestogodišnjega čakavca Ivana Mažuranića da propjeva štokavski: **Vinodolski dolče, da si zdravo!** (A bilo je to 1827, tri godine prije Gajeve Kratke osnove, a devet godina prije Gajeve štokavske Danice.)

Šezdeset dvogodišnji kajkavac Janko Drašković u djelu **Disertacija ili razgovor darovan gospodi poklisarom** izričito kaže zašto je izabrao štokavsko narječje:

»Ja odabiram za moj razgovor naški jezik, želeći dokazati, da mi narodnog jezika imademo, u kojem sve izreći moguće jest, što srdce i pamet zahteva. Dijalekta pako ovoga kao običnoga u pismoznanju starinskomu i kao punijega izabrao jesam.« (Bilo je to četiri godine prije Gajeva uvođenja štokavštine.)

Što je učinio Ljudevit Gaj?

Gaj nije stvorio hrvatski književni jezik, on ne potječe od Gaja (kao ni od Karadžića), nego je Gaj samo jedan od hrvatskih književnih jezika proširio i na kajkavsko područje. Gaj je dakle zaslužan što je u jednom književnom jeziku i u jednom pravopisu ujedinio sve Hrvate, njegove su kulturne i političke zasluge goleme, ali u književnojezičnom, u gramatičkom smislu on je samo prihvatio i proširio onaj književni jezik koji je u Hrvata bio već izgrađen prije njega. Gajeve su zasluge dovoljno velike i nije mu potrebno pripisivati i ono što nije učinio. On zbog toga u našim očima neće biti manji, nego će samo biti stavljen na pravo mjesto s kojega nam neće zastirati vidik u prošlost.

Važnost prošlosti za današnjicu

Jezična je prošlost za nas neobično važna. Ona kratkim postupkom odbacuje neugodne, a lažne optužbe. Još jučer su nam govorili da su Hrvati uzeli srpski književni jezik, ili blaže, da nam ga je Karadžić poklonio, danas nas optužuju da jezik cijepamo, razdvajamo. Počeo je lingvist Pavle Ivić, ali je ušutio čim je uvidio da ima krivo. Unatoč tome još uvijek se nađe poneki pojedinac koji iz velike jezične neupućenosti izbaci sličnu optužbu. Navest ću jedan od najnovijih primjera.

ANDRIJA KAČIĆ-MIOSIĆ

U razgovoru s jednim brojem kulturnih radnika na pitanje »kako lično gleda na tezu o potrebi cepanja, razdvajanja jezika« **Aleksandar Bakočević je odgovorio:**

»Ne mogu da prihvatim tezu o potrebi razdvajanja jezika. Smatram da je, i pored određenih razlika, u pitanju jedan jezik. Teza o razdvajanju jezika na dva, po mom mišljenju je jezički, odnosno naučno i politički neprihvatljiva. »(NIN, 20. 6. 1971, str. 4.)

Iako je u odgovoru prihvaćena blaža riječ, razdvajanje, ipak u biti ostaje ista optužba, ali na sreću nije obranjiva ni politički, a još manje jezično i znanstveno.

Politički nije zato što je drugarica Latinka Perović jasno iznijela gledište SK Srbije:

»Mi se ne libimo da vrlo otvoreno kažemo šta mislimo, na primjer o tezama o jednom narodu i o jednom jeziku. Mi ne sumnjamo da takvih teza ima, ali moramo otvoreno kazati da nas začuđuje da te teze dobivaju publicitet. Ako su one već dobile publicitet neka nam bude dozvoljeno da kažemo kakve su političke konsekvence tih teza i da jasno markiramo da to nikad nije bila politika Saveza komunista Srbije ni Centralnog komiteta, a da to još manje danas može biti.« (Vjesnik, 11. 9. 1969, str. 3.)

Jezično zato što se ne može govoriti ni o cijepanju ni o razdvajanju, a tko o tome ipak govori, znanstveno je potpuno zaglibio. Tako i pitači i odgovarač gledaju na hrvatski književni jezik kao što su donedavno mnogi gledali: Hrvati su svoj književni jezik dobili od Karadžića pa pošto su pristali da odbace i ono malo razlika koje ih dijele od beogradski preoblikovanoga Karadžićeva jezika, u stvarnosti su pristali na srpskohrvatski književni jezik, pa budući da sada traže svoj hrvatski jezik, cjepači su jezika. Oni koji tako misle očito pokazuju da ne poznaju povijest hrvatskoga književnoga jezika i sve posljedice koje iz toga proizlaze. Jer sudovi moraju biti sasvim drugačiji kad se gleda da Hrvati imaju svoj današnji književni jezik od 16. stoljeća. Kad se to zna, mora se priznati da se u tih pet stoljeća čvrsto oblikovala hrvatska jezična posebnost sa svim posebnostima koje ga čine hrvatskim književnim jezikom; mora se shvatiti da je tih pet stoljeća oblikovalo hrvatski jezični osjećaj i da on ne dopušta da se hrvatski književni jezik mijesi i stapa kako se kome ushtjedne. Ne radi se dakle o razdvajanju, nego se radilo o stapanju! Kako stapanje nije uspjelo, onda se može reći da srpskohrvatski književni jezik nije nikada postojao, a kad nije, onda nema ni cijepanja ni razdvajanja. Da se to u potpunosti shvati, treba upoznati jezičnu povijest.

Stjepan Babić

U POVODU 30. OBL
NARODA I

POR STRIJE

KRONIKA O K

ZVONIMIR

August Cesarec

Ognjen Prica

Prve žrtve

5. srpnja, subota poslije podne. Oko tri sata velika su se ulazna vrata dvorca otvorila. U dvorište se tiho uvezao otvoreni veliki policijski automobil. Kao i obično, istrčali smo na prozore hodnika da vidimo tko je novi došao. Bilo je to prvi put da iz automobila nije izašao ni jedan novi internirac. Gledali smo se zbunjeno. Znači, po nekog su došli. Nekoga će odvesti, ali ne na slobodu.

Dva policajca obučena u građansko odijelo brzim su se korakom popeli na prvi kat, u naš odjel. Odsječenim policijskim: »Spremite se!« pozvani su: Božidar Adžija, Ognjen Prica, Simo Crnogorac, Ivan Krndelj, Zvonimir Rihtman, Ivo Kuhn i Otokar Keršovani. U jednoj maloj sobici Keršovani je sjedio za stolom i pisao svoje nikada dovršeno djelo »Povijest Hrvata«. Kad je čuo poziv »Spremite se!«, samo je pogledao policajca i tiho rekao: »Dozvolite da završim misao«. Policajac nije znao kako reagirati... Keršovani je dopisao još nekoliko redaka i stavio točku. Pokupio je svoje stvari i nekoliko knjiga. Svi smo se rukovali, a stari prijatelji s robija i iz emigracije po posljednji su se put zagrlili. Iz autobusa su mahali... »Zdravo!«... »Doviđenja!«... Nagađali smo kamo su ih mogli odvesti. Crnih misli još nije bilo. Možda upravo zato što je odveden i Keršovani... Tada se znalo da postoji pored našeg logora i logor Danica kod Koprivnice, a i Jadovno kod Gospića. Vjerovali smo da su ih odveli u jedan od tih logora.

Isti dan oko 4 sata pred logor su stigle supruge trojice drugova: Lidija Adžija, Ada Prica i Ruža Škrinjar-Keršovani. Reagiranje Ade Price sve nas je uznemirilo. Slutila je najgore. Bila je toliko potresena da je neko vrijeme ostala ležeći na travi pored zidina dvorca.

Oko šest sati istog dana Ruža Keršovani vidjela je otvoreni policijski automobil kako sa sedmoricom drugova ulazi u dvorište zatvora u Petrinjskoj ulici. Predvečer je Ivan Krndelj vraćen u Kerestinec, a umjesto njega odveden je Viktor Rosenzweig. Ova zamjena izazvala je zle slutnje. Krndelj je bio tmurno raspoložen. Tu noć smo svi proveli bez sna. Kako smo kasnije doznali, sedmorica odvedenih drugova iste su noći otpremljena u Gospić. Sutradan su supruge Keršovanija, Adžije, Price i Kuhna uporno tražile da ih primi Božo Cerovski, šef Redarstvenog povjereništva i Ustaškog ravnateljstva. S obzirom na osobne odnose s Keršovanijem, on ih je primio. Uvjeravao ih je da on nije dao nalog za njihovo odvođenje iz logora i da ništa ne zna. Nitko nikad neće saznati punu istinu o ponašanju Cerovskoga u ovoj stvari. Stoji činjenica da je netko iz Zagreba naredio da se svih sedam komunista odvedenih iz Kerestinca u logor Jadovno kod Gospića vrati u Zagreb. Jedan od policajaca koji ih je pratio u Gospić i natrag obavijestio je o tome drugarice Adžiju i Keršovani. Napomenuo je da su u Gospiću trebali biti ubijeni. Već sedmog srpnja bili su vraćeni u zatvor u Petrinjskoj ulici. Pokazalo se da su prijateljstva u tom vremenu, pa makar i robijaška, bila suviše krhka da bi mogla odoljeti interesima politike. Takvih slučajeva bilo je više...

Osmog srpnja odvedeni su iz Kerestinca Alfred Bergman, Ivan Korski i Sigismund Kraus. Ovo upotpunjavanje grupe sa Židovima-Hrvatima iz naših redova i kompletiranje grupe do deset članova još nas je više zabrinulo. Sva desetorica bila su neko vrijeme na hodniku u zatvoru u Petrinjskoj ulici, gdje su sreli neke poznate drugove, među kojima i Grgu Gamulina, koji je bio uhićen zbog ilegalnog rada i očekivao istragu. Keršovani mu je napomenuo da bi moglo biti i najgore, jer mu je sumnjiv sastav grupe od dva Hrvata, dva Srbina i šest »Židova«. Poslije podne odvedeni su u zatvor Ustaške nadzorne službe u Račkoga 9. Tu su bili »privremeno« u dvorišnoj garaži, odakle su 9. srpnja ujutro odvedeni u Maksimir i strijeljani.

Pucajte, vi ste banda ubojica!

Desetog su srpnja grad Zagreb i rodbina desetorice drugova s velikih plakata saznali za zločin. Tekst zastrašujućeg proglasa glasi:

Strijeljano je deset komunista
koje je kao uglavljene duhovne začetnike zločina nad redarstvenim činovnikom Ljudevitom Tiljkom, osudio na smrt prijeki pokretni sud.
Zagreb, 10 srpnja
Iz Ministarstva unutrašnjih poslova izdan je danas ovaj oglas: Dana 4. VII. 1941. izvučen je mrtav i iznakažen iz jedne bare Petruševačke šume kraj Radničke ceste redarstveni činovnik Ljudevit Tiljak, 37 god. star, rkt, rodom iz Gračaca. Provedenim izvidima ustanovljeno je da je taj zločin djelo komunističkih agitatora.
Kao duhovni začetnici tog zločina predani su: dr. Božidar Adžija, 50 god. star, rkt, rodom iz Drniša, kotar Knin, Ognjen Prica, 41 god. star, profesor, pravoslavne vjere, rodom iz Ilidže, kotar Sarajevo; dr. Ivo Kuhn, odvjetnik, 38 god. star, Židov, rodom iz Sl. Broda; Zvonimir Rihtman, inženjer i profeosr, 39 god. star, Židov, rodom iz Zagreba; Ivan Korski, inženjer, 32 god. star, Židov, rodom iz Hrastovca, kotar Garešnica; Viktor Rosenzweig, apsolvent agronomije, 27 god. star, Židov, rodom iz Rume; Alfred Bergman, priv. činovnik, 39. god. star, Židov, rodom iz Visokog; Sigismund Kraus, bankovni činovnik, 31. god. star, Židov, rodom iz Sarajeva, Otokar Keršovani, 39 god. star, novinar, starokatolik, rodom iz Trsta, Simo Crnogorac, ličilac, 40 god. star, pravoslavne vjere, rodom iz Poloče, kotar Knin — senatu prijekog pokretnog suda koji je svu desetoricu osudio na smrt. Osuda nad njima je izvršena dne 9. o. mj. strijeljanjem.
Zagreb, 10. VII. 1941. Iz Ministarstva unutrašnjih poslova
Br. 9352 — 1941.

Od desetorice strijeljanih šest ih je uhićeno još u monarhističkoj Jugoslaviji — Banovini Hrvatskoj. Strijeljanje su izvršavali oružnici. Prije odvođenja na strijeljanje nije izvršen nikakav sudski postupak utvrđivanja krivice. Uz ostalo, i zato Božidar Adžija kao doktor pravnih nauka odbija »humanu gestu« vezivanja očiju i prvi odlazi u smrt s porukom: »Pucajte, vi ste banda ubojica!« Ovom tvrdnjom on je izrazio stav čitave hrvatske lijeve inteligencije, koja se nije mirila s činjenicom da grupica ustaških emigranata vezuje sudbinu hrvatskog naroda uz avanturističke planove Hitlera i Mussolinija.

Taoci za odmazdu

Vijest o strijeljanju desetorice stigla je i do nas u logor još iste večeri 10. srpnja. Riječi su nam zastale u grlu. Samo smo jedan drugog pogledavali. Nije bilo spasa od tuge, koja se pretvarala u nemoćan bijes i mržnju. Sazrijevala je ideja o bijegu iz logora.

Kad smo idućeg dana u novinama pročitali obrazloženje presude, sve dotadašnje strepnje i strahovi pretvorili su se u nemilosrdnu spoznaju da smo u položaju »talaca za odmazdu« zbog bilo kakvih antifašističkih akcija. Nestali su i posljednji znaci naše lažne sigurnosti u budućnost. Ipak još nismo sebi željeli priznati da smo mi praktično već osuđeni na smrt, samo što vrijeme izvršenja još nije utvrđeno. U našim razmišljanjima nije bilo dvoumljenja o potrebi borbe. Bili smo uvjereni da za pobjedu u ovom nemilosrdnom divovskom ratnom sukobu nisu dovoljne želje i dobro osmišljeni planovi o strategiji i taktici, nego i stvarna akcija. Očito je bilo da je po srijedi rat naroda i država i da je presuda povijesti nemilosrdna nad onim narodima koji izgube. Sve više nam je svima postajalo jasno da nam je propast versajske Jugoslavije, za kojom nitko nije žalio, nametnula povijesnu brigu i zadaću učiniti Hrvatsku definitivno slobodnom i samostalnom boreći se na strani antifašističkih sila, u pobjedu kojih nismo ni časka sumnjali. Postojanje NDH, koja je nastala na snazi njemačkih tenkova, i na zlodjelima monarhističkih režima prema hrvatskom i ostalim narodima Jugoslavije, zahtijevalo je dodatne napore u borbi za ostvarenje tih ciljeva.

Naš komitet, koji se redovito sastajao kao »odbor ekonomske zajednice« svih interniraca komunista, održao je sjednicu, razmotrio i prosudio novu situaciju. Zaključeno je da svaka soba uvede noćno i dnevno dežurstvo. Službujući zatvorenik u svakoj sobi imao je zadatak s prozora promatrati okolinu logora i u slučaju da se pojavi bilo što nenormalno, probuditi sobnog starješinu, a zatim, prema potrebi, i ostale. Prema nekim informacijama, postojala je mogućnost da neka »nedisciplinirana« grupa ustaša provali u logor i počini zločin nad nama... Komitet je zahtijevao da se život u logoru nastavi normalno, da se redovito za sve koji to mogu održava sat jutarnje tjelovježbe. Obnovljen je raniji zaključak da pojedinačno nitko ne bježi iz logora. Taj zaključak nam je ojačao nade u skori kolektivni bijeg u suradnji s drugovima izvana.

Petak – 11. srpnja; poruka iz CK KPH

Dežurni internirci mijenjali su se na »promatračnicama« pored prozora svaka dva sata. Međutim, svi smo bili budni i tiho razgovarali ležeći na jorganima i dekama prostrtim na podu. Smrt desetorice, a posebno dvojice koji su još prije nekoliko dana udisali isti zrak u ovoj sobi, nije se mogla potisnuti. Riječi i geste Keršovanija i Rosenzweiga lebdjele su medu nama. Na Keršovanijevo mjesto do prozora smjestio se August Cesarec.

Ujutro je Divko Budak uz pomoć studenata Rendića i Hvale pokupio od sviju nas podatke o mjestu stanovanja najbliže rodbine ili prijatelja koje bi trebalo obavijestiti u slučaju da netko od nas bude odveden iz logora. Ovo prikupljanje podataka bilo je istodobno i pojedinačna provjera morala i odlučnosti za borbu svakog zatvorenika.

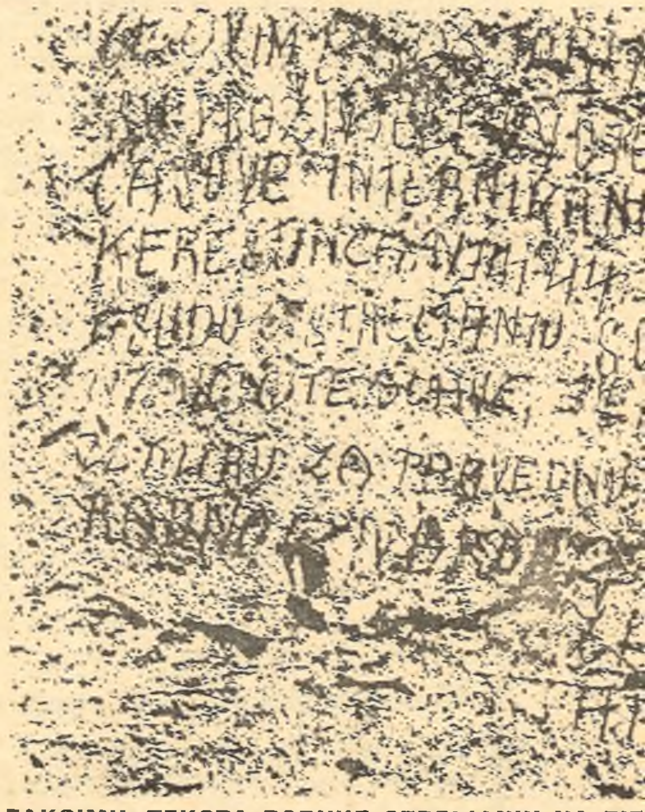
Poslije podne Divko Budak imao je razgovor sa svojom drugaricom Franjicom. Ona mu je tada prenijela poruku sekretara CK KPH, Rade Končara, da je odlučeno spasiti sve drugove iz logora bijegom. Dan mu je zadatak da s najpouzdanijim drugovima pripremi razoružanje straže unutar logora. Ostalo će organizirati drugovi izvana, dočekati nas s kamionima i otpremiti dalje. Dan i sat javit će naknadno.

Subota – 12, srpnja; psihološke pripreme za bijeg

Premda se u našim sobama po kućnom redu svjetlo gasilo u 21 sat, u ovoj toploj srpanjskoj noći nitko nije zaspao do pred zoru. Dnevni list »Hrvatski narod« pisao je o velikim pobjedama Hitlerovih oklopnih divizija pred Smolenskom. Stariji su drugovi s pažnjom čitali svaki redak o borbama na istočnoj fronti, a mi mladi smo te vijesti površno pogledali i nismo im vjerovali. Pokraj mene ležao je Vladimir Božac, student tehnike. Mnogo zajedničkih tema i prijatelja. Po mnogim znacima, uključujući i činjenicu da smo iz naše kuhinje dobivali za obroke koliko smo željeli visokokalorične i dobro pripremljene hrane, zaključili smo da se nešto sprema. Premda smo imali puno povjerenja u rukovodstvo, razmišljali smo i raspravljali o više mogućnosti našeg oslobođenja. Ni jednog trenutka nismo pomislili da bi se neka akcija za oslobođenje mogla odvijati bez našeg sudjelovanja. Imao sam 21, a Božac 22 godine. I danas vjerujem da su ove psihološke pripreme bile odlučujući činitelj našeg snalaženja i sretnog preživljavanja idućih dramatskih dana. (Vladimir Božec, izbjeglica iz Istre, poginuo je kao oficir u XIII. proleterskoj brigadi »Rade Končar« na velikom maršu hrvatskih divizija u borbama za oslobođenje Srbije.)

Nedjelja – 13. srpnja; formiranje udarnih grupa

Prva dva sata ovog zadnjeg dana kako je postojao dvorac Kerestinec kao prebivalište za »internirane hrvatske komuniste, židovske advokate i jugoslavene« prosjedio sam diskretno pokraj prozora naše sobe u svojstvu službujućeg — dežurnog internirca. Gledao sam u tihu srpanjsku noć. Koraci vanjskih stražara uznemiravali su pjesmu cvrčaka. Iz daljine se oglašavao kreket žaba. Razmišljao sam o slobodi, djevojci, borbi, Crvenoj armiji, zavičaju, braći, prijateljima i drugovima u Zagrebu i Banjoj Luci. Nisam ni pomišljao da bih u ovim općim prilikama mogao raditi bilo što drugo nego boriti se. Čini mi se da je čitav naraštaj skojevaca, kome sam pripadao, bio takav. Moja razmišljanja nisu bila remećena šapatom drugova kojima san nije dolazio na oči. Poslije dežurstva zaspao sam dubokim snom, umoran i izmučen od bdjenja u toku dviju prethodnih noći. Sunce je već bilo visoko kad me je Vlado Božac probudio pozivom na doručak.

FAKSIMIL TEKSTA PORUKE STRELJANIH NA ZID

JETNICE USTANKA
IRVATSKE

UKA
LJANIH

ERESTINCU (2)

KOMARICA

Otokar Keršovani

Božidar Adžija

Tijekom dana bila je nesnosna, pasja vrućina, vrućina koja je podnošljiva, a nekom čak i ugodna, ako se čovjek ne kreće. Naš slikar Muhamed Kulenović radio je portrete. Slikao je bez predaha kao da je predosjećao da će to biti njegove posljednje slike. Slike koje nikad nitko poslije nas nije vidio.

Da bih se odmorio od misli i snova današnjice, uzeo sam iz »naše« biblioteke Hamleta. (»Našom« bibliotekom zvali smo knjige koje su nekad pripadale vlasniku dvorca A. Mihaloviću. Tu su uz brojna mađarska, njemačka i talijanska izdanja bila i izdanja Srpske književne zadruge i Matice hrvatske.)

U maloj, u stvari našoj petoj sobi, koja je služila za pisanje i sastanke, naš komitet održao je svoj posljednji sastanak. Divko Budak saopćio je poruku o satu bijega, koju mu je tog jutra donijela njegova drugarica. Tu je konačno utvrđeno tko će sudjelovati u pet udarnih grupa i kako će koja grupa djelovati. Već prema prirodi zadatka, grupe su imale tri do sedam članova. Akcijom su rukovodili Divko Budak i Andrija Žaja. Njih dvojica preuzeli su zadaću da još iste noći upoznaju s odlukom sve pripadnike udarnih grupa i da im pojedinačno saopće zaduženje.

Odlučujuća noć 13/14. srpnja

Sparna noć. Svi smo mirno ležali. Nismo razgovarali. Poneki je pokušao spavati. Iza 22 sata iz susjedne velike okrugle sobe nečujno se pojavio Divko, Budak. Tiho se spustio između Korasića i Marka. Nešto im je šaputao. Zatim se digao i prišao pognuto Basiću i Hvali. Opet šapat. Gurnuo sam Božca. Nije spavao. Samo mi je stisnuo mišicu. Bio je to znak da sve vidi i nešto očekuje. Bili smo bez daha i riječi. Strahovali smo da se ipak nešto bez nas događa. Divko se podigao i prešao u suprotnu stranu sobe. Spustio se između Božca i mene. Odlučno, odsječenim šapatom rekao je: »Noćas bježimo. Vas dvojica imate zadatak u grupi druga Izeta (Sujoldžića) napasti krajnju stražarsku sobu. Treba im uzeti oružje i vezati ih njihovim lancima koji su im na hlačama. Na znak oko pola noći trčite na zadatak.«

Nije ni sačekao naše pitanje o vanjskoj straži, što je u našim razmišljanjima o bijegu uvijek bio poseban problem. Dižući se rekao je da se za to ne brinemo. Božac i ja smo se zagrlili, radosno uzbuđeni što je došao dugo očekivani čas... Nakon prvog uzbuđenja počeo je šapat: »Imaš li bar kakav nožić? — Ništa. — Ni ja ništa. — A što misliš, da se obučemo? — Ne bih. Ako pobijedimo, imat ćemo vremena, a ako poginemo, svejedno je.«

Valjda zato da nešto radimo i svladamo uzbuđenje, tiho smo uzeli hlače koje su nam bile pored glave i pokriveni dekama počeli se oblačiti. Ležali smo obučeni, pokriveni dekama. Najednom smo shvatili da je to nesmotrenost zbog koje bi mogla čitava akcija propasti u slučaju da službujući stražar ispred vrata uđe u sobu i utvrdi da u ovoj sparnoj srpanjskoj noći ležimo u hlačama pokriveni dekama. Nečujno smo se svukli i ostali u gaćicama. Drug Osijas, koji je odvojen prolazom ležao i čvrsto spavao desno od mene, iznenada se probudio i pospano pitao što to radim. »Ništa, ništa, skidam pidžamu... spavaj« — tiho sam rekao. Svaki trenutak sam pogledavao na fosforne kazaljke ručnog sata i osluškivao da slučajno nije stao. Božac i ja smo se pitali kakav će biti znak za početak akcije. Kroz otvorene prozore dopirao je bat koraka straže, koja se smjenjivala u 23 sata. Naš dežurni nečujno je sjedio pored prozora. S druge strane u hodniku su se čuli koraci stražara, koji je zastajkivao ispred naših soba i prisluškivao.

Proboj

Nekoliko minuta poslije pola noći sa svojih mjesta tiho su se podigli Basic i Hvala. Studenti prava i veterine. Basić je stao iza vrata, a Hvala je izašao. Stražaru koji je upravo stajao pred vratima naše sobe Hvala je povjerljivo šaptom rekao kako trebamo liječnika jer jedan drug umire... vjerojatno je slijepo crijevo... Stražar je oklijevajući provirio kroz vrata i pitao koji je to. Tog trenutka Hvala ga je gurnuo u sobu. a Basić mu je na glavu nabacio debelu deku. Stravičan vrisak stražara bio je prigušen dekom. Basić ga je snažno rukama stegnuo preko leđa. Trenutak prije no što je od Hvale dobio udarac po glavi, stražar je uspio pritisnuti »oroz« na puški koja mu je visjela o ramenu. Hitac je ispaljen. Tog časa postalo nam je jasno da je ovaj neplanirani hitac više nego znak za početak akcije.

Krenuli smo trkom, svaki na svoj zadatak. Sa sedam stražarskih mjesta i hodnika na našem katu počela je pucnjava po prozorima i vratima naših soba. Nismo se osvrtali niti tražili zaklon. Ispred mene je iz naše sobe istrčao Petar Korasić, a iza mene Božec, Mrak, i ostali. Onog časa kad je Korasić istrčao iz sobe, hitac ga je pogodio direktno u prsa. Pao je. Preskočio sam ga trčeći na zadatak. U trenutku kad sam dotrčao pred vrata stražarske sobe, pred mene je zbunjeno banuo komandir straže. Čuvši pucnjavu on je u bijeloj košulji bez ovratnika i hlačama istrčao iz svoje sobe s upitnim povicima. Ništa mi nije preostalo nego ga zgrabiti rukama za vrat i početi daviti. Debeli policijski oficir (Mile Bujanović) nemoćno se trzao. Tog trenutka kao oluja projurili su pored mene dva brata Kazića i Josip Turković. Sručili su se na vrata sobe nadzornika logora Mladena Horvatina. Soba je bila prazna. Horvatin je dotrčao uz sporedne stepenice s pištoljem u ruci. Gađajući u mene pokušao je osloboditi svog komandira straže. Tog časa hicem iz zarobljene puške Petar ga je Božić pogodio i on se srušio niza stepenice.

Uz mene i komandira straže našli su se Vitasović i Šiber. Vezali su mu ruke, a ja sam popustio stisak vrata, tako da je ipak ostao na nogama. Na naš zahtjev komandir je pozvao na predaju sve stražare koji su iz raznih zaklona još pripucavali. Odmah su izašli i položili oružje. Skočio sam u stražarsku sobu. Jelić, Sujoldžić i Božić stajali su s uperenim puškama u stražare, koji su sjedili na krevetima i molećivo drhtali. Tada smo ih vezali njihovim lancima. Dok su zarobljeni ustaški stražari po naredbi Sujoldžića izlazili u hodnik, otrčao sam u sobu da obučem hlače, cipele i kaput. Neki internirci nisu se sjetili to učiniti, pa su kasnije bili u velikim teškoćama, a možda i živote zbog toga izgubili. Marijan Đanešić student medicine, pokušavao je spasiti ranjenog Korasića. Rana je bila smrtonosna.

Zarobljene stražare zatvorili smo u podrum iste kule u kojoj su za vrijeme seljačke bune Matije Gupca bili zatvoreni pobunjeni seljaci. Iz kase smo pokupili svoje novce, nešto bombi i samokresa. Naoružani s dvije strojnice, četrnaest pušaka, bombama i samokresima, izašli smo u koloni po jedan kroz glavna vrata dvorca. Na čelu je sa strojnicom u rukama bio Ćiril Brezovec, borac iz španjolskog građanskog rata.

Sloboda (ali kratkotrajna)

Izašli smo i zastali u velikom parku ispred dvorca. Kratko vrijeme čekali smo i osluškivali. Naš komitet se povukao u stranu i vijećao. Nekoga smo čekali. Pitanje je bilo, čekati ili dalje krenuti. Mi mlađi bili smo toliko razdragani da nismo na licima starijih drugova zapažali zabrinutost. Vječno nasmijan i uvijek na šalu spreman Divko Budak, bio je krajnje zabrinut. Zadaća primljena jutros u poruci da u pola sata nakon ponoći budemo vani — izvršena je. Kad je tu poruku jutros čuo, uzviknuo je: »Ma boga ti?!«

Iznenadilo ga je da su drugovi bili kadri tako brzo sve pripremiti. A sad! Njegove sumnje bile su opravdane. Drugova niti kamiona nigdje nije bilo...

Stražarskog smo pekara poveli kao vodiča. Bio je pun mjesec. »E, sad smo partizani!« — primijetio je netko. Kretali smo se u koloni po jedan prema Kordunu. Našoj radosti nije bilo kraja. Za nama je ostao obasjan mjesečinom stari dvorac, koji je te noći prestao biti logorom... (Sutradan su internirce drugih odjela, koji nisu željeli poći s nama, odvezli u druge logore.)

Uskoro smo bili na cesti Zagreb — Karlovac. Na udaljenosti od kilometar vidjeli smo motorno vozilo koje je stajalo s upaljenim svjetlima. Ni danas mi nije jasno da li je to bio »naš« kamion ili neko vozilo koje je tu slučajno zastalo. Većina nas mislila je da je to vojno ili policijsko vozilo. Brzo smo prelazili cestu i nakon jednog sata hoda zastali na rubu jedne šumice. Postrojili smo se. Ivan Šiber, koji se ponašao kao komandant ove kolone, što smo svi smatrali normalnim, prebrojao nas je. Bilo nas je pedeset i četiri. Tada smo utvrdili da smo izgubili vezu s grupom od oko trideset i pet drugova. Vjerojatno je to bilo prilikom prelaska ceste. Tada nam je pobjegao i stražarski pekar. Naša grupa imala je deset pušaka s 14 komada streljiva za svaku, te jednu strojnicu s četrdeset i pet komada streljiva. Čekali smo, zviždali i dozivali. Nakon dvadesetak minuta krenuli smo i u zoru se zaustavili na međi Stupničke šume i šume Demerčica. Kad smo zastali, Šiber nas je grupirao po petoricu. Svaka petorka imala je po jednu pušku. Petorku u kojoj sam bio i ja vodio je Joža Turković. On je jedini u našoj grupi služio vojsku, te je, razumljivo, bio zadužen za našu pušku.

Opkoljeni, napadnuti i razbijeni

Tijekom tog dugog i toplog srpanjskog dana, raspoređeni u grupicama po pet mi smo se učili rukovati oružjem, žeđali smo, ljenčarili u hladu i čekali večer da krenemo dalje. Svoj smo novi položaj opijeni pobjedom u logoru prosuđivali optimistički. Teško je danas nagađati kakve je prosudbe o našem položaju davao »naš štab«. Budak i Žaja, organizatori uspješnog oslobađanja iz logora, nisu bili u ovoj grupi. Oko 19 sati okupili smo se, ne sluteći da smo, po svim pravilima vojne taktike, opkoljeni brojnijim i dobro naoružanim neprijateljima. U tom, za nas najnepovoljnijem trenutku dobili smo sa svih strana plotun iz strojnica i pušaka uz povike »Predaj se!« Abid Lolić uzvratio je: »Predaj se ti,...« i počeo pucati. To je učinio i Brezovec sa svojom strojnicom. Pucnji s bokova i leđa prisilili su nas na povlačenje i hvatanje zaklona. Naređenja nije bilo! Probijanje u grupama i pojedinačno počelo je... Idućih dva dana bilo je još pojedinačnih otpora i tri samoubojstva: Žaja, Vlahek i Frdelja. Grupa s kojom smo izgubili vezu napadnuta je slično kao i mi, istog dana poslije podne. I oni su bili razbijeni.

Uz pomoć antifašista u obližnjim selima uhvatilo je vezu s pokretom nas četrdeset. Danas nas je živih sedam.

U hvatanju veza s organizacijom svaki je od nas imao svoje »odisejade«. Sjećanja na tijek događaja iz tih prvih dana naše revolucije uglavnom se podudaraju. Ja sam se uspio probiti do blizine savskog mosta na karlovačkom putu. Tu sam uz pomoć brijača Slaveka Prašnjaka i đaka Srednje tehničke škole Franca Primužića uhvatio vezu s pokretom. Poslije podne 16. srpnja, u odijelu civilne zaštite, na biciklu sam se uvezao preko mosta u Zagreb. Nakon nekoliko dana upućen sam u Prvi zagrebački partizanski odred, koji je logorovao u šumi Divljača kod Sesveta.

Dokumenti neprijatelja o kerestinečkom proboju

Evo šta o borbama u Kerestincu i oko Kerestinca govore dosad poznati dokumenti:

Zapovjednik kopnene vojske, general pješadije Slavko Štancer, dostavio je 14. srpnja 1941. ovaj dopis:

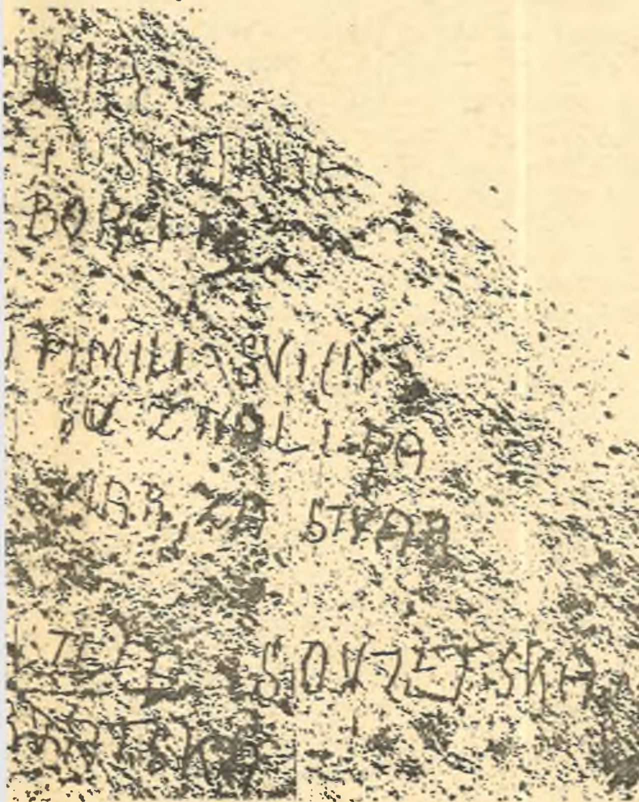
»Glavnom stožeru vojskovođe: Noćas, 14 ov. mj. između 1 i 2 sata polije ponoći 70 — 80 komunista navalili su na stražara u Kerestincu, ranili ga i tom prilikom iz logora odnijeli 14 pušaka, 2—3 mitraljeza, 30 bombi i pobjegli u nepoznatom pravcu.

Zapovjednik karlovačke posade poslao je za njima u potjeru jedan vojno-oružnički vod u selo Lijevi Štefanki na Kupi, nizvodno od Karlovca, 30 km. južno od Zagreba, jednu satniju je uputio u selo Rječicu na Kupi, polusatniju u Draganiće, a jedan vod u selo Vokšin Šipak (3 km. zapadno od Draganića) da pohvataju odbjegle komuniste.«

Kotarski pristav iz Samobora Zorislav Mikić u izvještaju od 14. VII. 1941. navodi sve što je već poznato o tom bijegu, te zatim kaže:

»Stražarskog pekara komunisti su zavezali i zapovijedili mu da ih vodi izvan imanja, što je on, prema svojoj izjavi, bio prisiljen učiniti, pa ih je vodio kroz neku šumu i kad mu se pružila prilika, umakao je s nekom djevojkom koja je

(Nastavak na 14. strani)

U ZATVORA U RAČKOGA 9.

(Nastavak sa 13. strane)

vjerojatno bila u posjetima kod Horvatina; tada su se uputili u Zagreb, gdje su o svemu obavijestili ustaško redarstvo.«

Navodi takoder da su zatvorenici iz druge logorske zgrade pokušali pobjeći i da je telefonska veza sa susjednog imanja Kalinovica-Zagreb bila prekinuta. Zatim nastavlja:

»Kratko vrijeme poslije bijega zatvorenika došao je u dvor interniraca neki poručnik Antun Kranjčević, koji se nalazio u Kerestincu na dopustu, i nastojao stvar izviditi. Uspio je razbiti vrata od kule gdje su se nalazili zatvoreni stražari od kojih je jedan bio teže, a drugi lakše ranjen. Odmah je poduzeo mjere da se ova dva ranjena stražara i zapovjednik Horvatin otpreme u bolnicu u Zagreb. Poslije toga ustanovili smo da se na prvom katu nalazi ubijen jedan od interniranih komunista, čiji se identitet nije mogao točno utvrditi, ali drži se da bi to mogao biti neki Pero, po zanimanju pekar.

Zajedno sa oružnicima uputio sam se u potjeru za pobunjenicima kojih je otišlo oko 70, a o tome su obaviještene sve okolne oružničke postaje i organi na državnim granicama, kako bi se ova pobunjenička grupa mogla pronaći i uhvatiti. Kasnije su stigla pojačanja oružnika i ustaša, koji su raspodijeljeni u raznim pravcima da povedu izvide.

Po povratku kod kotarske oblasti u Samoboru, o prednjem sam telefonski izvijestio Veliku župu Prigorje i Ravnateljstvo za javni red i sigurnost u Zagrebu, te obavijestio sud radi sudsko-liječničke komisije i na očevid uputio zamjenika Franju Krala, perovođu vježbenika.

O svemu prednjem navedenom napisan je zapisnik, koji su kod sebe zadržali organi Redarstvenog ravnateljstva iz Zagreba, koji su jedini nadzirali i upravljali ovim logorom.«

O borbama tih dana u izvještaju kopnene vojske pod br. 383 od 21. srpnja kaže se:

»Kod Stupničke šume ubijeno je 8 i živih uhvaćeno 12 komunista«, te nadalje:

»Razbježani komunisti iz Kerestinca, pravci zatvoreni i otposlana je potjera. U potjeri za komunistima u okolici sela Obrež ubijeno je 8 i 10 živih uhvaćeno«.

I dalje:

»Iz Jastrebarskog je javljeno da je jedan komunista ubijen, a dva živa uhvaćena. Isto je tako javljeno iz Podsusjeda da je jedan živ uhvaćen, a jedan ubijen.«

U »Obavijesti br. 1 Poglavnikovog ureda« navodi se da su komunisti poslije bijega iz Kerestinca »davali oružani otpor i ginuli«.

Tako do danas poznati neprijateljski izvori govore o našem proboju iz Kerestinca

Iz arhive SK: slabosti i propusti

Korisno je pogledati što o tom događaju govore izvori iz arhive Saveza komunista. Zbog opasnosti da pisma ne bi prilikom mogućeg dolaska u ruke neprijatelju nanijela štetu revolucionarnom radu, o Kerestincu se piše uobiča-Titu od 2. kolovoza, poslanom iz Zagreba, govori da je jeno, obazrivo. Tako npr. Eduard Kardelj u pismu drugu akcija oslobađanja Kerestinca »završila više nego s neuspjehom« i da je to »neodgovornost, koja se danas ne prašta«.

U pismu koje je drug Tito uputio u ime CK KPJ u Zagreb na adresu CK KPH aludira se na slabosti i propuste u toj akciji i sugerira mjere protiv krivaca: »Cijeli Mjesni komitet Zagreb treba smijeniti vidite da li tko od njih može ostati.«

Sigurno je da postoji još dokumenata o toj akciji jer je vođena istraga i od pojedinaca su tražene izjave. To bi sve trebalo istražiti.

Živjela sovjetska Hrvatska!

Tijekom borbi sa neprijateljem, po broju i naoružanju mnogo nadmoćnijim, 14. srpnja i nekoliko dana kasnije, što iznemogla, a što ranjena, pala su u ruke neprijatelja 44 kerestinačka uznika. Svi su bili smješteni u novo utemeljene uze Ustaške nadzorne službe, a u zasebnoj podrumskoj sobi, Račkoga ul. 9. Bilo je krajnje teško saznati bilo što o zatvorenicima ovih uza. Obitelji Ivana Tahija, Ivana Kazića i Jaroslava Hvale uspjele su saznati da se oni nalaze u tom zatvoru. Zahvaljujući toj okolnosti i obiteljskim vezama, prva dvojica izbjegla su strijeljanje.

U grupi od 44 borca iz Kerestinca bio je i književnik, član-radnik Matice hrvatske, August Cesarec. On je do kraja života ostao vjeran svome pozivu lučonoše svijesti i savjesti naroda. Kao što je 17. srpnja, očekujući strijeljanje, u šumi kod Rakovog Potoka bacio dvije poznate ceduljice s tekstom »August Cesarec, književnik«, tako je postupio i pred odlazak iz zatvora. U ime svih uhvaćenih interniraca on je na zidu uzničke sobe ispisao velikim tiskanim slovima poruku, koja je potresan dokaz o tome kako je ta grupa hrvatskih komunista uspravno i dostojanstveno umirala za svoju domovinu. Poruka glasi:

»U ovim prostorijama su preživjeli svoje posljednje časove internirani borci iz Kerestinca, njih 44. Osudu o strijeljanju primili su svi (!) uzdignute glave, jer su znali da umiru za pravednu stvar, za stvar radnog naroda. Živjela sovjetska Hrvatska.« Viziju hrvatskih revolucionara o socijalističkoj, samoupravnoj, samostalnoj i suverenoj Hrvatskoj Cesarec je izrazio jednostavnom i tada svima razumljivom riječju »sovjetska«.

Nisu prošle ni dvije godine od ove Cesarčeve poruke a ideje »boraca iz Kerestinca« o slobodnoj Hrvatskoj našle su u Rezoluciji Prvog zasjedanja ZAVNOH-a na Plitvicama 14. lipnja 1943. svoju primjenu. U točki 5 Zaključaka kaže se:

»Narodno-oslobodilački pokret Hrvatske s punim povjerenjem gleda u svoje velike saveznike: u Sovjetski Savez, Englesku i Ameriku, koji su u poznatoj Atlantskoj povelji, te u englesko-sovjetskom i sovjetsko-američkom ugovoru istakli kao jedan od ciljeva ovog velikog rata: slobodu i samostalnost malih naroda, te pravo da mali narodi sami riješe svoja unutrašnja pitanja i svoje odnose prema drugim narodima i zemljama . . .«

Poruka Augusta Cesarca ulazi u red nepobitnih svjedočanstava koja dokazuju da su hrvatski revolucionari odlučno stajali na strani antifašističkih saveznika i u onom razdoblju kad im na svjetskim ratištima nisu »ruže cvjetale«.

Cesarčeva povijesna poruka bila je tijekom četiri godine rata za tisuće zatvorenika izvorište nadahnuća i vjere u pravednu stvar borbe za Hrvatsku. Značajno je da ovu poruku nitko nije odao ustaškim istražiteljima. Zahvaljujući upravo toj činjenici, zapis je danas mogao biti izložen u Muzeju revolucije. U grupi od četrdeset četvorice bilo je i nekoliko Srba. (Kroz odjel za komuniste logora Kerestinec prošlo je 105 osoba. Socijalni sastav bio je ovaj: 52 radnika, 49 intelektualaca, 4 poljoprivrednika; nacionalni pak sastav izgledao je ovako: 87 Hrvata, 14 Srba, 1 Crnogorac, 1 Talijan, 1 Ukrajinac i 1 Slovak.) Ovi hrvatski revolucionari koji su se ponosili svojim »srbskim rodom i domovinom Hrvatskom«, kao npr. i veliki Nikola Tesla, otišli su u smrt kličući: »Živjela Hrvatska!« Taj stav je posljedica povijesnog iskustva i spoznaje da je u Hrvatskoj njihova prava i jedina domovina, zavičaj.

Danas, u svjetlu povijesnog iskustva i brojnih obljetnica o pogibijama i žrtvama, poruka da živi samoupravna Hrvatska izrasta pred nama kao sinteza i duhovna vertikala.

ZVONIMIR GOLOB

GDJE JE MOJA DOMOVINA?

Da bih saznao što je domovina
otvorio sam vrata sobe: težak miris zemlje,
i znao sam
manje nego prije.
Što je moja domovina? Okvir slike
s prozora nekog vlaka ujutro, zvona iza planine,
visoki bor? Je li ona sjena pšenice
u ruci koju ne poznajem, prozebla
brazda ispod snijega,
moja zastava, moja oluja? Što je ona,
čovjek ili biljka, životinja ili stvar, ime
neke uspomene? Jesu li to usta
dok ne izgovore njene slogove, dio po dio,
ugljen sa dna i njegova šuma, noćno kamenje?

I gdje je ona? Tamo gdje se rađaju djeca,
tamo gdje skupljaju korijenje, pored mora,
s dlanom na toplom kamenu, ili ovdje, između borova,
tu gdje su prije mene podigli stupove svjetlosti?

•

Gdje je moja domovina?
Izišao sam i stajao na trgu. Odavde mogu da vidim
sablju, potopljeno zvono, zlatan pehar
visoko na kopljima. Tu su, prije mene,
paleći vatru tražili u istom pepelu
tvoju jabuku.
Visoki zidovi i u daljini
prsti magle iza kojih ne vidim
kožu ratnika. Ali tamo, ispod Arkada,
gori ulje i obasjava ogradu
pored koje
plače tvoj sin. Kapi kiše, lišće ljeta
i glina između korijenja odakle sam pošao
prema vodi tražeći tvoje lice. Ali tko je,
između palih, spreman da umre, tko je
stajao na mostu odakle se sve vidi, tko je saznao
ležeći na raskršću,
tvoje drugo ime? Majko, jesam li bliže
dok te zovem prizivajući u pamćenje
snijeg i veče ispod stabla? Što ti odjednom znaš,
a ja još ne mogu,
ovdje, između mrtvih?
Između dvije planine
plovi tvoj sanduk sa kraljevskim znamenjem.

Što je moja domovina? Gdje je ona? Jesam li
spreman da je imam, bez nade, kao slijepac
svoj štap i svoga psa? I što sve treba zbrojiti,
koliko različitih stvari, posljednje ruže
svakoga dana, glad za tobom i žeđ poslije tebe,
neutaživu dok nudiš
svoj zemaljski brod?

Jesam li sanjao dovoljno glasno
uz njenu postelju, mijenjajući zrak i vodu
za svoje srce? Kamo sam pošao osluškujući
kako se kotrlja njen kamen
u mojoj krvi? Domovino,
samo to mogu da kažem:
koliko prstenja na tvojoj ruci,
koliko mraza odakle se čuje
muklo udaranje čekića, koliko ognja
ispod tvojih kopita.

Dok sam čuvao zmaja, stojeći na vjetru,
tražeći u tmini tvoje užareno klasje,
netko je pjevao
neku pjesmu
na nekom uglu
nekoga grada.

Gdje je moja domovina, u kojoj povijesti,
u kome dvoru, ispod kojih zidova? Gusta krošnja lipe
samo je dio zelenila
koje ne poznajem. Drugo
doba godine, druge usne
izgovorit će riječi kojih ne razumijem
i, kao što karika u dugom lancu
pamti samo svoje okno, ipak ću ponoviti,
makar bez smisla, da sam ovdje
i da ne ću odustati.

Što je moja domovina? Dio neba, odavde,
moja postelja, moj izbor, moja igla, moje zrcalo,
moja kornjača, i kako ona diše, moja teška ura,
moj sijamski mačak dok me budi tražeći
moje lice šapom koja je srce? Ili slika
mog djeda, napolju, ispod mjeseca, moja vojska,
moji učitelji, moji preci, duboka sjena Nehaja?
Jesu li to stvari koje već imam i koje ću izgubiti, one
koje me čuvaju od uroka i zla pogleda
svakog jutra, na dan mrtvih, listovi
neke sumorne knjige? Ali tu je i postelja,
njen jastuk, prazan bez tebe, ljubavi moja,
do ruba šume.

Gdje je ona, moja zemlja, moja Hrvatska?
U kojoj kutiji, između olovaka i stakla, starih
razglednica, telefonskih brojeva bez imena,
praznih bočica i novca kojim sam platio
neki stari dug? Na kojoj strani
između bilježaka, između kojih? Koja bitka,
na kome polju, koja kost, koji kamen,
koja ogrlica na njenom vratu? I gdje da je tražim?

Tamo gdje je pala ili na onome mjestu
gdje se odmara
groblje pobjednika?
Koliko pitanja u jednom času i je li ruža
ili trn, ako je moja? Mogu li zaboraviti
ono što nije, ako sam upamtio ono što jeste,
sazivljući bogove neke oluje?
Četiri strane svijeta koji je moj otkako pamtim,
neodlučan i promukla glasa. Ali tu je i ono
što se ne može izgovoriti: tvoji grobovi, dušo,
tvoje zastave, tvoje pjesme,
nekoliko rijeka, jezera, planina i gradova
i njihovo ime, veliko kao grumen zemlje
u nekoj čaši pored uzglavlja, dok sanjam. Prijatelji,
djetinjstvo na livadi, navike, kaplja vode, list,
kamen ili suza, što oni mogu znati
o moru, šumi, stijeni ili obrazu na kome ostaje
duboka brazda, što jedna riječ o onima
koje ne ću izgovoriti? Koliko pitanja bez odgovora
ako već nije u njima, na ovome mjestu
gdje sada stojim i odakle ne vidim tlo pokriveno stopalom,
ovdje, tu, ispod kože i još dalje, u mesu, u krvi,
između rebara, kao nož koji sam primio
i koji ću ostaviti u sebi
da hrđa?

Osušene latice, kao koža guštera, spavaju na suncu.

ANALIZA UNUTRAŠNJIH KNJIŽEVNIH PROCESA

Miroslav Šicel: »Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb 1971.

I dosadašnjim knjigama — monografija »Matoš« (1966), »Pregled novije hrvatske književnosti« (1966, 1971) — i stanovitim brojem članaka objelodanjenima u stručnim i znanstvenim časopisima, Šicel je već dao znatan prinos znanosti o novijoj hrvatskoj književnosti. Pa ipak se njegova knjiga »Stvaraoci i razdoblja« u tom smislu iznimno ugodno doimlje.

Iako se npr. i u »Pregledu« pokazao temeljitim i ponajprije pouzdanim znanstvenikom, ovdje se tek potpuno očituje i vidovitim teoretikom, analitikom, sintetikom i portretistom. Slobodan sam čak kazati da su »Stvaraoci i razdoblja« tipičan primjer znanstvenoga proučavanja književnosti i primjene teoretskih koncepcija. Čitatelj će i sam lako zapaziti da su u ovoj Šicelovoj knjizi nazočni jedino goli put do spoznaje i, dakako, sama spoznaja. A do spoznaje autor dolazi postupno, korak po korak, egzaktno, uzimajući pri analizi sva potrebna a nikad suvišna mišljenja i načela ili stavove i argumente. A nakon precizne analize, spoznaja se pojavljuje ne samo kao nov znanstveni rezultat nego — ako znanstveno djelo može pružiti i nešto drugo — i kao ljepota u otkriću.

»Stvaraoci i razdoblja« logična su pojava u Šicelovu slijedu tretiranja neriješenih pitanja novije književnosti i znanosti o njoj. Pisac dobro poznaje stanje u hrvatskoj književnosti, pa izabire takve probleme koji, kad im se pristupi s onih aspekata što se nameću samom građom, daju rješenja koja pridonose općemu, odnosno pojedinačnomu određenju pojavâ o kojima dosad nije bilo riječi ili je bilo nedovoljno, i pojavâ koje su se nudile preispitivanju i revalorizaciji. Rješenja u ovoj knjizi, između ostaloga, bitno ostvaruju ili potvrđuju kontinuitet hrvatske književnosti i na onim mjestima o kojima se često ili uvijek mislilo drukčije.

S obzirom na to, svaki je od tri dijela knjige važan i karakterističan.

Analize pojedinih djela, u rasponu od Kukuljevića do Kolara, određuju poetiku razdoblja ili književnih oblika u dotičnim razdobljima — najčešće novela — ili pak cjelokupna opusa stanovita pisca. Iz toga prvoga dijela pravo su osvježenje u hrvatskoj znanosti o književnosti studije: »Pjesničko i pripovjedačko djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, gdje se preko Kukuljevića najizrazitije vidi kako se u njegovo doba isprepleću, integriraju i »međusobno pomiruju« različite, pa i divergentne, stilske formacije: romantizam u pjesmama, sentimentalizam u pripovijetkama, predromantičarski elementi u strukturi, u mnogočemu usmena književnost i Kačić, a u stilu i izrazu — što treba posebno istaknuti — renesansni sadržaji; »Pripovijetke Rikarda Jorgovanića« prilog je ne samo Jorgovanićevoj poetici nego i uopće poetici hrvatske novele sedamdesetih godina prošloga stoljeća; studija »Pejzaž u funkciji kategorije vremena«, na primjeru pripovijetke »Zašto?« Franje Horvata Kiša, već svojim naslovom naglo privlači pažnju, a nju će originalnost analize i uvjerljivost zaključaka više nego opravdati. Dakako, i ostale studije prvoga dijela — »Pod starim krovovima Ksavera Šandora Đalskoga«, »Književni dometi Josipa Draženovića«, »Putopisi Franje Horvata Kiša«, »Rana novelistika Augusta Cesarca«, »Humoristički elementi u djelu Slavka Kolara« — na dostojnu su nivou čitave knjige.

U svojim proučavanjima obuhvaćenima ovom knjigom Šicel se, rekao bih, mudro obraća već povjerenoj činjenici da su za utvrđivanje literarnih pojava i uopće književnostvaralačke atmosfere nekoga doba vrlo zahvalni tzv. minorni pisci. Od te je činjenice inače često polazio i naš književni historik Antun Barac, od kojega je Šicel, kao njegov dobar učenik, kritički puno naslijedio i u mnogome ga prerastao.

U rečenom su smislu, ali i u smislu ocrtavanja i postavljanja na njihovo pravo književnopovijesno mjesto, u drugom dijelu posebno dani portreti Josipa Eugena Tomića, Živka Bertića, Adele Milčinović, Milana Šenoe i Zdenke Marković. Djela ovih pisaca znanost je uglavnom mimoilazila, pa je Šicel, očito, učinio veliku uslugu i njima i našoj povijesti književnosti, ali i sebi, što se pozabavio njihovim književnim likom.

Govoreći u trećemu dijelu — koji je sintetskoga karaktera — o književnoj problematici u doba narodnoga preporoda (prva studija), Šicel se zalaže za estetski kriterij u njezinu proučavanju. Autor je svjestan da bi napokon bilo prijeko potrebno tu književnost promatrati i kao književni fenomen, a ne isključivo kao izraz društvenih, političkih i nacionalnih zahtjeva. Primjenom specifičnoga estetskoga kriterija mnoga bi djela dobila novu ocjenu i dostojnije mjesto u povijesti književnosti.

Šicel kao znanstvenik velikoga kapaciteta i modernih nazora svaku pojavu koju proučava zahvaća u njezinu najširem kontekstu i u vertikalnoj i u horizontalnoj svezi sa svim drugim sadržajima. A crvena mu je nit proučavanje stilskih tokova, odnosno analiza unutrašnjih književnih procesa. U skladu s time, govoreći u drugoj studiji trećega dijela o problematici romantizma u hrvatskoj književnosti, odbacuje stare nazive za književnost toga razdoblja, a afirmira termin period integracije heterogenih stilova, koji je najadekvatniji književnim procesima za period od godine 1836. do 1865.

Josip Kekez

NAPOMENA STOJANA VUČIĆEVIĆA

Dragi drugovi,

U prošlom broju vašeg cijenjenog lista tiskan je »Prosvjed Marije Peakić-Žaja« glede njezina ranijega članka »Peti Šimićevi susreti«, objelodanjenoga također u vašem listu. S obzirom da sada spominje i mene, ističući neozbiljno još jedanput da se njezin pozdrav auditoriju, u ime Društva književnika Hrvatske i Matice hrvatske, prilikom održavanja »Petih Šimićevih susreta« zbilja svidio svima osim meni, lijepo vas molim da, najmanje u mome vlastitom interesu, objavite i slijedeće:

Je li se ili nije njezin pozdrav u ime rečenih institucija kojima nije članom, bar nije Društvu književnika Hrvatske, doista svidio prisutnima — pokazat ćemo malo kasnije, no spomenut nam je da službeni »Demanti Društva književnika Hrvatske«, tiskan paralelno s njezinim »Prosvjedom«, baca znatnu sjenu na njezine riječi i, možda, istodobno osvjetljava, ne baš jasnu, pozadinu ovogodišnjih »Šimićevih susreta«. Radije bih govorio o tome, no ipak mi dopustite i nekoliko riječi o slavnoj ulozi Marije Peakić-Žaja u svemu tome.

Na ovogodišnje »Šimićeve susrete« uzvani su Dragutin Tadijanović i Stojan Vučićević, kao gosti iz Zagreba, bar tako na službenu pozivu piše, i to samo na završnu svečanost u Drinovce — 30. lipnja! Tadijanović je bio spriječen, no sva je sreća da su se toga dana u Drinovcima, uz mene, našli i još neki pjesnici koje nijedna antologija (Vladimir Pavlović, Veselko Koroman) ili panorama (Mile Pešorda, Ibrahim Kajan) hrvatskoga pjesništva više ne zaobilazi. Može se, dakle, slobodno reći da, unatoč tegobama i raznim već poslovičnim peripetijama na koje su jednostavno oguglali, hrvatski književnici ipak nisu ni ovaj put iznevjerili. Čemu je onda Marija Peakić-Žaja istrčala pred rudu, kada je, iako neuzvana i nepozvana, mogla ionako izrecitirati svoje stihove, s grupom mladih literata, na svršetku programa? Nitko joj, držim, ne bi to branio, najmanje ja koji sam, usput rečeno, bio jedan od rijetkih književnika koji su u njezinim stihovima dobrohotno nazirali ipak stanovite vrednote. A da je njezin pozdrav bio zbilja neukusan i da ona zbilja nije uzmogla prodati auditoriju »rog za svijeću«, svjedoče i ove rečenice Jakova Bubala, tiskane u vašem cijenjenom listu br. 11, u sklopu članka »Dva pitanja uz 'Šimićeve susrete' u Drinovcima«: »Osobno ništa ne prejudiciram i nikoga ne okrivljujem; samo mi stvari u vezi s tim nisu jasne. Ni meni, a vjerujem ni brojnom slušateljstvu, koje je, unatoč kiši, pozorno pratilo ovogodišnje 'Šimićeve susrete' u Drinovcima.«

Svoju intimnu prosudbu, koju evo sada i javno izričem, da atmosfera ovogodišnjih »Šimićevih susreta« nije bila nimalo bezazlena i nimalo slučajna, te da je Marija Peakić-Žaja, možda i nesvjesno, pridonijela tome, potkrijepit ću i ovim citatima iz članka Č. Krehića »Poezija pod kišobranima«, tiskanoga u »Vjesniku« od 24. lipnja 1971. Ondje, pod alarmantnim i optužujućim podnaslovom »Jedini gost iz Zagreba«, stoji: »Mora se priznati da su Gruđani bili prilično ljuti na odnos pjesnika iz drugih republika. Zagrebačku pjesnikinju Mariju Peakić-Žaja voditelj na akademiji u Grudama predstavio je riječima: 'A sada će svoju pjesmu pročitati jedini gost iz Zagreba . . .'«

Da ne bude zabune, napominjem da je manifestacija u Grudama održana 29. svibnja, te da, kako sam već iznio, na nju nijedan »zagrebački« književnik nije pozvan. Kako se uzvala M. P-Ž. i kako je pristala da na taj način indirektno optužuje i kompromitira sve hrvatske književnike, meni ne ide u glavu, a niti iz glave?! »Vjesnikov« dopisnik, koji u svoja dva dopisa svome listu nigdje ne spominje hrvatske pjesnike što su teškom mukom ipak prispjeli u Drinovce, i ondje imali čast upoznati ga osobno, u rečenu članku dalje, u navodnicima, navodi i ovo:

» — Pozvali smo iz svakoga republičkog društva delegaciju od tri pjesnika. Mi smo snosili troškove. Neki su nas ipak iznevjerili. Zašto? — pitaju Gruđani. — «

A mi se pitamo: koji su to Gruđani, i tko je to uzvan iz Zagreba a nije se odazvao? Dajte, drugovi i prijatelji, recite, tko? »Demanti Društva književnika Hrvatske« pročitali smo u prošlom broju »Hrvatskog tjednika«; bilo bi dobro i u interesu svih nas, najvećma slijedećih »Šimićevih susreta«, da se stvari što prije, da se odmah razjasne, da se spasi, a ne gasi još jedna značajna kulturna manifestacija kojoj bi hrvatski književnici, nije dvojbe, trebali davati ton. Valja nam, dok je još vremena i sjemena, pripaziti dobro da nam pod »Šimićeve susrete« netko ne postavi lagum, a lagumdžijama budemo perfidno nazvani mi, baš hrvatski književnici. Eksplozija bi dugo, dugo razdirala ponosna, topla i hrabra srca svih Hrvata iz onoga kraja, a takvih nije malo, te bi valjalo zapeti iz petnih žila e da ih sačuvamo u našim srcima. I naša — u njihovima. Stoga je sada najlogičnije očekivati meritornu izjavu organizatora »Šimićevih susreta« i obratiti na nju punu pozornost. Eto zašto sam negodovao zbog istupanja M. P-Ž., mada mi je već, i kao dugogodišnjem članu Društva književnika Hrvatske, to bila dužnost i obveza, koju ona, naravno, ne može shvatiti.

Stojan Vučićević

OBJAŠNJENJE PROF. LJUDEVITA JONKEA

U vezi s demantijem Društva književnika Hrvatske i s prosvjedom književnice Marije Peakić-Žaje, objavljenim u 12. broju Hrvatskog tjednika, izjavljujem da sam, boraveći u Imotskom u dane održavanja Petih Šimićevih susreta, zaista zamolio drugaricu Mariju Peakić-Žaju da u ime Matice hratske i Društva književnika Hrvatske pozdravi sudionike Petih Šimićevih susreta. To sam uradio stoga što sam vidio da onamo polazi znatan broj književnika, a od Matice hrvatske i Društva književnika Hrvatske po mojem viđenju nitko. Možda sam prekoračio svoje kompetencije, ali ne mnogo, i to zato što sam i ja član Društva književnika Hrvatske, iako ne funkcionar, a u ime Matice hrvatske mogao sam to učiniti kao predsjednik, toliko više što mi je poznato da je Marija Peakić-Žaja književnica, premda ne članica DKH. Ja sâm nisam mogao poći u Drinovce, zbog drugih obveza.

Mislim da od takve sitnice ne treba stvarati velike probleme. Bolje je da je bio itko nego nitko. Na godinu će nas, nadam se, biti više. Ali svakako nije u redu što DKH nije bilo pozvano.

U Zagrebu, 8. srpnja 1971.

prof. Ljudevit Jonke

Tko koga (i što) zastupa

U povodu incidenta na Kongresu Saveza arhitekata Jugoslavije

U Vjesniku od 8. VII. 71. godine objavljena je izjava delegata Saveza arhitekata Hrvatske na IV. Kongresu Saveza arhitekata Jugoslavije, održanom nedavno u Sarajevu.

Izjava ima određeni cilj: upoznati javnost s novim statutom Zajednice Saveza arhitekata Jugoslavije i, pošto poto, dokazati da se radi o novom, naprednom i demokratskom statutu, koji uspješno rješava dosadašnje probleme i stvara realne uvjete za novu organizacionu strukturu republičkih i pokrajinskih saveza. Bit će, međutim, dovoljno koristiti navedenu Izjavu delegata SAH-e i nekoliko citata iz izjava pojedinih delegata na kongresu u Sarajevu (sadržanih u kongresnom stenogramu) pa da se vidi, vrlo jasno i očito, u čemu se zapravo sastoji »napredak, progresivnost i demokratičnost novog statuta«.

Izgleda da pojedinci i dan danas misle kako se demokracija organizacije može osigurati sistemom »glasanja« umjesto metodom usaglašavanja, jer, da nije tako, ne bi ni delegacija SAH-e pristala na usvajanje takovog statuta, nego bi se već u Sarajevu energično suprostavila predloženoj i usvojenoj metodi rješavanja zajedničkih problema za koju bi se danas slobodno moglo reći da je čak i protuustavna.

Skromno protestiranje u Izjavi očito je prekasno i neefikasno, pa može poslužiti isključivo za umirenje nečije savjesti.

Pitanje br. 1

Zašto delegacija SAH-e nije u Sarajevu upotrijebila sve moguće metode uvjeravanja, diskusije, obrazlaganja pa čak i otvorenog suprostavljanja metodi »nadglasavanja«, kada se već, praktički, u našem društvu, od organa federacije do zadnje društvene, stručne ili sportske organizacije usvaja metoda usaglašavanja u svim međurepubličkim strukturama?

Ako arh. Mušić u svom izlaganju tvrdi (stenogram) da se nalazimo u situaciji »općih histeričnih promjena« neshvatljivo je da od cijele delegacije SAH-e nitko ne uzima riječ, ne pobija ovu neprihvatljivu i potcjenjivačku ocjenu, koja, po mom mišljenju, predstavlja direktnu uvredu za današnja politička i društvena zbivanja u zemlji. Ističem da mi je, privatno, potpuno svejedno što arh. Mušić osobno misli o aktuelnim društvenim kretanjima, ali smatram da se u slučaju kad javno nastupa i iznosi takova mišljenja ne smije ostaviti dojam o eventualnom solidariziranju s njegovim tvrdnjama, dojam što ga šutnja može izazvati. Kako je jedino arh. Šegvić (stenogram) u svoje osobno ime, obzirom da nije službeni delegat SAH-e na kongresu, odgovorio arh. Mušiću »... da se ne radi o općim histeričnim promjenama nego o histeriji pojedinaca u današnjim zbivanjima ...« to mi se, samo po sebi, nameće

Pitanje br. 2

Zašto delegacija SAH-e nije jasnim stajalištem istakla svoje neslaganje s procjenom društvenog trenutka, kako ga je karakterizirao arh. Mušić?

Vidljivo je iz novog statuta i Izjave da »... Zajednica predstavlja Saveze u odnosima sa saveznim organima i inozemnim i međunarodnim stručnim organizacijama ... s kompetencijama za koje su je ovlastili republički i pokrajinski savezi.«

Kada, dakle, Savez arhitekata Hrvatske želi uspostaviti stručne, kulturne, društvene ili kolegijalne odnose sa, recimo, društvom arhitekata u Beču ili Pragu, mora to učiniti posredstvom Zajednice, čije sjedište ostaje u Beogradu, jer Savez arhitekata Hrvatske nema valjda, prema novom statutu, dovoljno mogućnosti ili možda sposobnosti da to učini sam.

Možda neki pojedinci ne vjeruju dovoljno u državnost Socijalističke Republike Hrvatske kada misle i, nadalje, da je potrebna posrednička uloga višega tijela u ostvarivanju osnovnih i samoupravnih prava određenih republičkih organa.

Pitanje br. 3

Zašto je delegacija SAH-e glasala za ovlaštenje Zajednici u zastupanju Saveza prema saveznim organima i inozemnim i međunarodnim organizacijama?

U svom izlaganju arh. Martinović ističe da »... u slučaju izbora između unitarizma i separatizma rade bira unitarizam« (vidi stenogram).

Pitanje br. 4

Zašto delegacija SAH-e nije arh. Martinoviću objasnila da mu taj izbor nije nitko nikada niti postavio? Jedina dilema, i to samo za neke osobe u ovoj zemlji jest u opredjeljenju za ustavne amandmane ili za unitarizam!

Na kraju svoga izlaganja arh. Martinović kaže »... da glasa za novi statut zato, jer on ne donosi ništa novo« (stenogram).

Pitanje br. 5

Tko koga vuče za nos?

Je li, dakle, novi statut promjena dosadašnje organizacije, kao što delegacija SAH-e tvrdi u svojoj izjavi, ili »... novi statut ne donosi ništa novo ...«, kao što izjavljuje arh. Martinović?

Poslije diskusionih nastupa arh. Mušića, arh. Šegvića i arh. Martinovića uzima riječ arh. Bakal i u ime delegacije SAH-e ograđuje se od postavki arh. Šegvića.

Pitanje br. 6

Ako je šef delegacije SAH-e Predsjednik SAH-e, arh. E. Šmidihen (jer tko bi drugi to mogao biti) kako to arh. Bakal, bez ikakove konzultacije s članovima delegacije, uzima riječ i daje izjavu u ime delegacije SAH-e, distancirajući se od izlaganja arh. Šegvića bez jedne jedine riječi neslaganja s izjavama arh. Mušića i arh. Martinovića? (vidi stenogram). Koga je konzultirao?

Tko ga je ovlastio?

Već i ove činjenice dovoljno govore o metodama i radu pojedinih članova SAH-e, koji misle da mogu određivati politiku Saveza arhitekata Hrvatske prema svom ličnom nahođenju, ignorirajući najmanje 1500 članova Saveza arhitekata Hrvatske. Dokle dovodi ovakvo stajalište pojedinih članova SAH-e najbolje će ilustrirati slijedeći događaj:

Izjava delegacije SAH-e, tiskana u Vjesniku od 8. VII. 71. godine, rezultat je sastanka delegata od 21. VI. 71. Punih sedam dana izjava se nalazi kod Predsjednika SAH-e, koji na pitanje člana Upravnog odbora SAH-e, dne 28. VI. 71. o razlogu zašto tekst izjave nije već dostavljen Vjesniku odgovara da je od partijskog aktiva arhitekata upozoren da ovako koncipirana izjava ne može ići u štampu. Kada je Predsjednik SAH-e upozoren da partijski aktiv arhitekata ne postoji već pune dvije godine i da, prema tome, ne može biti niti govora o tome da je »nepostojeći« partijski aktiv arhitekata donio takav zaključak, iznenada se na sjednici Upravnog odbora SAH-e, dne 28. VI. 71., pojavljuje arh. V. Delfin i izjavljuje »... da partijski aktiv arhitekata stvarno ne postoji već pune dvije godine, da je on, arh. V. D. bio tada sekretar aktiva, ali da je samo kao privatno lice, kao član delegacije SAH-e, želio pomoći Predsjedniku SAH-e u stilističkom dotjerivanju izjave ...«

Tko, dakle, govori neistinu?

Predsjednik Saveza arhitekata Hrvatske?

Arhitekt V. Delfin?

Savez arhitekata Hrvatske broji sigurno preko 1500 članova. Uvjeren sam da odgovori na gornja pitanja interesiraju sve članove Saveza.

Jer složit ćemo se, vjerovatno, makar u ovoj tezi:

Predsjedništvo, Upravni odbor i delegacija SAH-e djeluju u ime svoga brojnog članstva, a ne umjesto njega!

Ako je stvarno tako, onda i ovim putem molim Predsjedništvo, Upravni odbor i delegaciju SAH-e da svoje odgovore i objašnjenja upute cjelokupnom članstvu Saveza arhitekata Hrvatske, koje ih je izabralo, dalo im povjerenje i mandat i koje je od njih opravdano očekivalo, u što sam duboko uvjeren, drugačije zastupanje interesa hrvatskih arhitekata na jugoslavenskom planu!

Duško Rakić

SLAVLJE U ČIKINU SAMOSTANU

U POVODU NAGRADE »VLADIMIR NAZOR«

Snimci: Ante Brkan

Petak, 2. srpnja 1971. godine, ostat će zlatom i srebrom ubilježen u dnevnike samostana benediktinki Sv. Marije u Zadru. »Tigricama« redovnicama samostana koje su očuvale i spasile »Zlato i srebro Zadra«, predana je tada najveća republička nagrada s područja kulture zbog očuvanja blaga neprocjenjive vrijednosti u trenucima kad je život redovnica ovisio o hiru podivljala ratnika-tuđinca. Radost se toga dana uselila pod pokrovlje Čike i Večenege, u reflektorij samostana, star gotovo tisuću godina. Riznica koju su očuvale sestre jedna je od najvećih u svijetu, riznica koja dokazuje tisućljetnu kulturu i opstojnost hrvatskog naroda na ovome prostoru. Na sreću, sve je spašeno sve će uskoro biti izloženo u vitrinama Stalne izložbe sakralne umjetnosti u Zadru.

Prostor ne dopušta prenošenje svih toplih i iskrenih riječi u činu podjele Nagrade. Ipak: predsjednik SO Zadar Kazimir Zanki, u ime predsjednika odbora za dodjelu nagrade »Vladimir Nazor« Maksa Baće, rekao je:

»Vama junakinjama u ime građana Zadra, čija je radost kao i vaša, od srca čestitam na ovom veliku priznanju. Očuvali ste blago koje potvrđuje naše tisućljetno bivstvovanje na ovom prostoru. Teško je u ovom uzbuđenju reći pravu zahvalu za djelo koje učiniste ponajprije hrvatskom narodu, a potom Jugoslaviji i svjetskoj kulturi. Ovo je za nas radostan trenutak i sretni smo ako ste i vi sretne kao i mi . . .«

Novakinja Marija Sikirić, u ime samostana:

»Radost danas vlada u prostoru našega samostana. Naše veselje je dvostruko. Koliko zbog nagrade, toliko i zbog svijesti da smo nešto učinile za svoj narod, iz kojega potječemo, s kojim na našu veliku radost živimo . . .«

Msgr. Marijan Oblak, nadbiskup:

»Sjedinile ste dva elementa svoje službe u velik čin. Onaj religijski s onim služenja kulturi svojega naroda. Odreknete li ikada bilo kojega od njih, zanijekale ste sebe . . .«

U sjeni kamenitih zidina

Osnivajući svoj red sv. Benedikt je u Monte Cassinu 529. godine odredio norme po kojima će se ponašati njegove sljedbenice. Uz službu Bogu, služba narodu. Ponajprije širenje nauke u puku. Zadarske benediktinke radile su oboje, na zadovoljstvo svoje i zadovoljstvo naroda kojemu pripadaju.

»Kako?« — upitali smo časnu majku Benediktu Braun, sto šezdesetu samostansku poglavaricu po redu.

»Tko bi se nadao da će nas svjetovne vlasti ovako počastiti . . . Mi smo samo vršile svoju dužnost. Najteže nam je bilo 1943. Talijani su naredili da sve ukrcamo na brod za Italiju. Oh, Bože, kad se sjetim! Šutjele smo nijemo, pokošene nedjelom smrtnika, nepoštivanjem ljudskoga Dobra. Najhrabrija među nama, pokojna Tereza Manzoni, rekla je tada: Ili mi ili Zlato i srebro Zadra. Jedno bez drugoga ne znači mnogo. I začudo, Talijani su stali. Bijesa je nestalo. Riječ pokojne sestre bila je za njih zapovijed. I mjesto u brod za Italiju, blago smo sakrile u bunker.«

»I, eto, na naše zadovoljstvo pokoljenjima ostavljamo ponos jednoga naroda, biser njegove tisućljetne kulture.«

»Je li vas bilo strah?«, pitamo. »Pa i mi smo ljudi. Bože! Znate, toranj Sv. Marije ljuljao se kao orahova ljuska na podivljalu valu od paklenih urlika zrakoplova i bombardiranja koje je razdiralo zemlju. Da, bilo nas je pomalo strah, ali ponajviše zbog Zlata i srebra Zadra. Njega nismo dale. I kad je, potom, došla zapovijed da pomažemo bolesnima i ranjenima, mi smo pošle. Najprije Nin, pa Rab, Pag, Cres i konačno Zadar. Oh, kako je bilo teško kad sam na putu u Nin morala biti svjedokom smrti sestre Tereze. Bila je junak. Da . . . Vratile smo se u Zadar sravnjen sa zemljom. Sreća, naše blago bilo je u bunkeru.«

»A sada?«

Određene smo za stalne čuvarice riznice

»Sabor naše domovine priznao nam je naročit status, odredivši nam time i naročite dužnosti i obveze. Mi smo utrošile 250 milijuna dinara u prostor u kojemu sada stanujemo. U tri njegove prostorije čuvamo naše Blago. Ali, samo do dana kad će se položiti u vitrine Stalne izložbe sakralne umjetnosti koja je u izgradnji. Taj objekt spada među četiri kapitalna objekta hrvatske kulture, s prioritetom izgradnje. Naša riznica treba biti pod krovom do kraja ove godine. Sredstva u visini od gotovo dvije milijarde starih dinara odobrio je Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti, uz participaciju Skupštine općine Zadar. Zasad radovi na zgradi buduće riznice napreduju prema planu. Očekuje se da će zgrada biti sazidana do 1972. godine, kada će se postaviti i izložba, koja će biti dostupna svim poklonicima umjetnina. A relikvijari, škrinjice, slike, ikone i vezovi zadarskog blaga privući će masu. Vrijednost Zlata i srebra Zadra jamči i dokazuje veličanstvenu srednjovjekovnu zlatarsku i druge umjetnosti jednoga naroda, utvrđuje tisućljetnu opstojnost Hrvata na ovom prostoru.«

»A što je s novčanom nagradom?«

»I to ćemo 'investirati'«, dodaje časna majka Benedikta Braun.

»Školovat ćemo nekoliko naših sestara, koje će u Stalnoj izložbi raditi kao preparatori i čuvari Blaga. Znate, mi smo određene za stalne čuvarice naše riznice. Pa i to je priznanje.«

»Povelju i plaketu sačuvat ćemo, dakako, kao spomen na važno priznanje, dodijeljeno nam za očuvanje ovih dragulja hrvatske srednjovjekovne umjetnosti.«

Marko Vasilj

HUMANISTIČKA NAOBRAZBA – PASTORČE U SREDNJIM ŠKOLAMA

ZAPOSTAVLJANJE POVIJESTI UMJETNOSTI U SREDNJIM ŠKOLAMA LIŠAVA GENERACIJE ĐAKA SUVREMENOG TIPA OPĆE NAOBRAZBE

U trenutku dubokog intelektualnog i političkog preustrojstva hrvatskog društva, što je neizbježno potaklo i pitanje revizije dosadašnjih nastavnih programa i planova, čini se da je još jednom potrebno zamisliti se nad sudbinom humanističkog dijela naobrazbe u našim srednjim školama.

Od onih koji otvoreno poriču smisao i vrijednost humanističke naobrazbe, priželjkujući neko beskonfliktno, tehnicističko, uniformno društvo, sastavljeno od isto tako uniformnih (a možda i uniformiranih) pojedinaca pa do onih koji su svjesno išli za ukidanjem povijesnih uporišta u svijesti ove sredine kako bi ona, svedena samo na dimenziju sadašnjega, izgubila otpornu snagu. Svima njima zajedničko je, ako ne otvoreno neprijateljstvo, a ono barem neskriveno sumnjičav stav prema humanističkoj naobrazbi. Unatrag desetak godina činilo se, da se nećemo lako oduprijeti pritisku tog tehnokratskog mentaliteta koji je, udružen s birokracijom, pružio prste i prema srednjoj školi. Lukavim manipulatorima ljudskim dušama, okorjelim administratorima, koji su tražili regimentaciju na svim područjima društvenog života, bilo je i u njihovoj neukosti jasno da bez totalnog poretka nema ni totalne vlasti, i da upravo iz te humanističke »Mire tisuću vragova vire«.

Ali pokazalo se, tko zna po koji put, da opasnost za socijalizam ne dolazi od onih koji misle i rasuđuju, nego od onih koji su sebi prisvojili pravo da naređuju i osuđuju. Svaki se autoritet, da bi opstao, mora vratiti dubokom povijesnom iskustvu koje upravo humanistička svijest čuva i pronosi. Jer ona, prosuđujući prema povijesti, ne vidi samo zablude u sadašnjici nego i posljedice tih zabluda u budućnosti. Zato je humanistička svijest kvasac svakog napretka. Zato se ni socijalizam ne može definirati izvan sfere humanizma.

Razvijati kulturu gledanja

Uvažavajući značenje humanističke naobrazbe u odgoju zrele i uravnotežene socijalističke ličnosti, želio bih upozoriti da i struktura te humanističke naobrazbe, da bi bila djelotvorna, *mora biti uravnotežena.* Ovdje je riječ samo o jednom njenom dijelu i o razlozima da on dobije odgovarajuće mjesto u novom nastavnom programu za srednje škole: o nastavi povijesti umjetnosti (i glazbe), o upoznavanju i razumijevanju svega onog golemog područja umjetničkog očitovanja narodâ i pojedinaca što se odvija *izvan sfere jezika.* Teško je i nabrojiti što sve ono obuhvaća, od arheoloških iskopina, arhitekture, slikarstva, kiparstva, narodnih rukotvorina do suvremenog urbanizma i industrijskog dizajna — ukratko, svega onoga što je čovjek u toku svoje duge povijesti rukama stvorio, oblikovao i ostavio za sobom u prostoru, a što općenito sabiremo pod zajedničkim pojmom materijalne kulture. Umjetnička djela koja su zabilježena nekim simbolima, pismom (književnost) ili notama (glazba), skrivaju svoj pravi sadržaj i zahtijevaju početni napor »dešifriranja« da bismo mogli razumjeti umjetničku poruku djela. Sferu likovnog izražavanja doživljavamo (ako smo za to osposobljeni) pukim gledanjem, bez ikakva posredovanja. To je vjerojatno razlog što se u nas ukorovilo općenito mišljenje — iako to »općenito mišljenje« možda ne bi trebali dijeliti tvorci nastavnih programa — : da književnost treba »učiti«, a kad je riječ o djelima likovnih umjetnika, to nije potrebno, jer da ona ionako govore sama o sebi. Ništa nije neukije i štetnije od takva stava. Jer, kao što nam poznavanje pisma malo pomaže da razumijemo književnost, jednako nam tako »prosto gledanje« slike, kipa ili arhitekture malo pomaže da razumijemo umjetnički sadržaj likovnog djela. To »da razumijemo« jest razlog što u srednjoj školi učimo teoriju i povijest književnosti, ali to je ujedno razlog zbog kojega bi u srednjoj školi trebalo posvetiti više pažnje (dakako i sati) teoriji i povijesti likovnih umjetnosti. Bez toga naš je pogled nijem; on motri, ali ne vidi; razlikuje, ali ne razumije. Da bismo pogledom mogli »prodrijeti« u likovno djelo, da bismo mogli ne samo raspoznati njegove obrise nego i razlučiti njegove formalne karakteristike, ideju, sadržaj, umjetničku namjeru, što sve zajedno čini umjetničku poruku djela, moramo posjedovati izgrađenu *kulturu gledanja.* Ona se stječe učenjem i iskustvom, ali je nedvojbeno da je kultura gledanja sastavni dio opće kulture, rekli bismo štoviše — u suvremenom svijetu slike i znaka čak bitan dio te kulture.

Vizualizacija svijeta

No, što je to kultura gledanja kojoj nas privodi studij likovne umjetnosti? Prije svega, to je *razvijena senzibilnost oka, a zatim znanje,* poznavanje povijesti likovnog stvaralaštva kroz stoljeća, povijesti stilova, ikonografskih motiva, tema, kulturnih krugova i međusobnih utjecaja koji su se upravo preko likovnih djela najlakše širili izvan granica etnokulturnog područja. Je li potrebno isticati važnost likovne kulture u današnje doba, kad vizualno saobraćanje dobiva sve veće značenje u svakodnevnom životu, a i u svijetu znanosti. Svijet se vizualizira, a sugestivnost slike i jezgrovita čitljivost znaka postaju nerazdvojni dio suvremene civilizacije. Prirodno je da u toj *vizualizaciji svijeta* koji nas okružuje likovna umjetnost dobije odgovarajući položaj i tretman u strukturi obrazovnog procesa.

Međutim, posebno značenje ima povijest umjetnosti za razumijevanje prošlosti svoga naroda i razvijanje ljubavi i brige za tu prošlost. Ne smijemo zaboraviti da spomenici i likovna umjetnost općenito čine velik dio naše kulturne baštine; da su oni za neka razdoblja čak jedini »živi« svjedoci naše prošlosti i naše prisutnosti na ovom tlu. Možemo li zamisliti danas kulturna čovjeka koji ne samo što će poznavati već i razumjeti u punom povijesnom osvjetljenju značenje (i različita tumačenja) sloja originalnih crkvica iz doba hrvatskih narodnih vladara? Možemo li se zadovoljiti »turističkom sviješću« o ubavoj skladnosti naših primorskih gradića, a da je ne produbimo spoznajom o pravom značenju tih čudesnih kamenih tvorevina kao jedinstvene pojave unutar srednjovjekovnog mediteranskog urbanizma? Možemo li ostati na toliko puta upotrijebljenoj (a i zloupotrijebljenoj) činjenici da je Južna Hrvatska nekoliko stoljeća živjela u sferi jače talijanske kulture, a da ne prizovemo u sjećanje plejadu naših umjetnika koji su snažili tu kulturu dodajući joj svoje bogate i originalne talente: od anonimnih Schiavona do Klovića, od braće Laurana, Duknovića i Medulića do jednog Benkovića? Sve to, i još mnogo toga, stoji pred nastavnicima povijesti umjetnosti kao njihov dug prema nacionalnoj kulturi. Spomenička baština trajno je vrelo dubokih pobuda, jer je ona materijalizirana povijest naroda, trajno prisutna ne samo u našoj svijesti nego i pred našim očima.

Protiv pedagoškog minimuma

Povijest umjetnosti, dakle, aktivno je prisutna barem na tri pedagoške razine: na razini značenja opće humanističke naobrazbe, na razini modernog doživljavanja svijeta i konačno na razini njegovanja nacionalne i kulturne svijesti.

Zato ne možemo biti zadovoljni sadašnjim položajem predmeta povijesti umjetnosti u srednjim školama. On je svojedobno ušao u nastavni program uz velike napore na mala vrata i do danas je ostao pastorče sa svega pola sata tjedno (što je znatno niže od pedagoškog minimuma), bez razumijevanja viših instancija, a na žalost i nekih direktora, osobito u pokrajini.

Zapostavljanje povijesti umjetnosti u strukturi naobrazbe refleks je jednog vremena koje je daleko za nama i jednog duha koji je našim preporodnim pokretom definitivno pobijeđen. U trenutku kad shvaćamo odlučujuće značenje nacionalne komponente u formiranju zrele i moralno razvijene osobnosti, kad tomu prilagođujemo nastavne programe povijesti i književnosti, dobro je sjetiti se sugestivne snage spomeničke baštine zbog njene žive prisutnosti u sadašnjici i uloge što je ona može odigrati u odgoju mladih naraštaja.

Žarko Domljan

Nova dimenzija Dragojevićeve poezije

Dvobroj 1/2, na koji se dugo čekalo, u znaku je poezije Danijela Dragojevića, njegova ciklusa »Četvrta životinja i cilindričan obzor«, u kojem primjećujemo jednu novu dimenziju u njegovu pjesništvu, ali ne i rizik koji obično prati svaki takav izlet, već sigurnost i staloženost u svakom poetskom izričaju.

Ako je Rafo Bogišić svoj napis naslovio »Jedan pogled na hrvatsku književnost 18. stoljeća«, dodao bih, s više pretencioznosti, koja je nedostajala autoru — da je to onda jedan kompleksan pogled. U prilog vrednovanja stare hrvatske književnosti uklapa se i Ivan Pederin, koji značenje Kačića Miošića čini odlučnijim za hrvatski narodni preporod. Neven Šepić javlja se prozom »Riječ«, a Mrkonjićevim, već standardno dobrim, prijevodom Henrija Michauxa još više proširujemo poznavanje te osebujne pjesničke ličnosti. Dubravko Horvatić i Stojan Vučićević javljaju se putopisnom prozom. Ivan Ostojić, suprotstavivši svoja motrišta Benedikti Zelić-Bučan, daje studiju »Kako su Hrvati nazivali svoj jezik«. Božidar Gagro preveo je Andrea Malrauxa — »Preobrazba bogova«. Šime Đodan u komentaru »Funkcionalizam u službi dominacije« otvoreno spori V. Rusu neke njegove neprihvatljive stavove iznijete u »Našim temama« 7/8, 1970. Zdenko Rus prikazuje izložbe, a V. Tenžera piše o premijeri Raosove drame »Autodafe moga oca« u HNK u Zagrebu. O novim knjigama pišu Strahimir Primorac i Ivo Bilankov.

Da spomenem još i to da je Mihajlo Arsovski ovogodišnjem »Kolu« dao novo, vrlo efektno ruho.

Lingvistička temeljitost

Njanoviji broj »Jezika« donosi na prvom mjestu članak dr. Stjepana Babića »Lingvističko određenje hrvatskog književnog jezika«, u kojem vrlo određeno kaže da su »hrvatski i srpski posebni standardni jezici«, da bi tu tvrdnju uvelike potkrijepio Brozovićevim stavovima iznijetim u njegovoj knjizi »Standardni jezik«. Ovaj akribijski članak Stjepana Babića možemo shvatiti kao vrijedan prilog dovršenju jezičnih raspri koje su u posljednje vrijeme bile vođene — na žalost, na štetu jezika — i izvan lingvističkih krugova.

Nadalje, »Jezik« 5 donosi i otkaze Novosadskom dogovoru što ih je podnijelo nekoliko kulturnih i znanstvenih institucija, a Božidar Finka ih komentira. Stjepko Težak piše o »Pasivu u Krležinu 'Hrvatskom bogu Marsu'«. Milan Moguš u kraćem napisu govori o pridjevima s komparativnim nastavkom -ji. U stalnim rubrikama »Pitanja i odgovori« i »Osvrti« nalazimo niz jezičnih aktualija i raspri o kojima pišu S. Babić, M. Šimundić, D. Pavličević, B. Finka i A. Sekulić.

Tommaseova književna ostavština i pjesnik F. K. Frankopan

U posljednjem dvobroju »Dometa« nalazimo nekoliko zanimljivih prijedloga s više područja: od gospodarstva do književno-kulturne povijesti. Po značenju izdvaja se svakako jetka studija Ivana Katušića »Kao otkriće«, u kojoj govori o rukopisnoj ostavštini Nikole Tommasea na hrvatskom jeziku, da bismo poslije pročitali dosad prvi put objavljenih prvih pet poslanica Tommaseovih »Spisa jednog kaluđera«. Govoreći o Tommaseu a još više o istraživačima njegove ostavštine i njihovim rezultatima (R. Ciampini, fratar F. Zović, M. Zorić), Katušić ističe kompleksnost Tommaseova značenja u 19. stoljeću, kao i o još uvijek prisutnim pokušajima talijanskih iredentista da neznanstveničkim metodama isfalsificiraju jednu legendu o čovjeku koji je podjednako zadužio i našu i talijansku kulturu. Josip Bratulić, uz priređeni izbor iz Frankopanove erotske zbirke »Gartlic za čas kratiti«, nastale u iščekivanju smrti u Bečkom Novom Mjestu, piše i o njegovu pjesništvu i kako su ga vrednovali naši poznati literarni historičari (Jagić, Vodnik, Kombol, Ježić), zamjerajući im na ocjeni Frankopanova mjesta u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća.

Petar Strčić osvrće se na mladog Vjekoslava Spičića i njegovo mišljenje o zrinsko-frankopanskoj uroti nastalo točno pred jedno stoljeće, zanimljivo zbog ondašnje društveno-političke konstelacije.

»Na udaru kritike« naslov je objavljenog razgovora, prvog takve vrste u nas: razgovora između književnika (Zvane Črnje) i historičarâ (Mirjane Gross, Petra Strčića) koji je imao sasvim prirodnih i očekivanih međusobnih neshvaćanja s obzirom na »ulogu hrvatske historiografije u izgradnji današnje ideološke osnovice našeg nacionalnog, društvenog, pa i državnog života«, što je bilo i inicijativno pitanje cijelog razgovora.

Zvane Črnja, nadalje, razgovara i s društveno-političkim i privredim radnicima Poreštine o sadašnjem stanju i daljnjim mogućnostima prosperiteta toga kraja.

Nenad Šepić objavljuje prozu »Ponor slobodnih prostora«, Vanda Ekl piše o slikama Ladislava Šoštarića, a u »Ocjenama i prikazima« pišu i bilježe J. Paver, M. Maticka, P. Strčić Đ. Rošić. I. Latković, G. Rabac-Čondrić, D. Kokić i M. Tomasović.

F. M.

KNJIGA O DREVNOM ZAGREBU

Gjuro Szabo: »Stari Zagreb«; izdanje »Znanje« i »Spektar«, Zagreb 1971.

Stari Zagreb, bogato opremljena knjiga Gjure Szaba, sustavna je kronologija svih važnijih povijesnih razdoblja u životu i rastu Zagreba: od dalekog, jedva nazirućeg praskozorja čovječanstva nazvanog neolitom, preko rimskog razdoblja kada je Zagreb bio u sastavu rimske »res publicae Audautoniensium«, pa preko doseljenja Slavena, provale Tatara, osnivanja zagrebačke biskupije i »Zlatne bule«, do velom tajanstvenosti obavijenih ranih stoljeća srednovjekovlja; iscrpno je obrađeno XVI. stoljeće, velika je pozornost data krvavom XVII. i baroknom XVIII. stoljeću. Međutim, najbolje i najpotpunije je obrađeno prošlo, XIX. stoljeće, stoljeće u kojemu je Szabo živio punih 25 godina. Bilo je to slavno stoljeće ilirske ideje i burne četrdesetosme godine, stoljeće Gaja i Jelačića, stoljeće u kojem se vrše mnoge preinake starih i izgradnje novih zdanja i četvrti. Svoju povijest drevnog Zagreba Szabo završava s godinom 1918., godinom svršetka I. svjetskog rata. Autor, naime, razdoblje od 1918. do 1940. godine (tada je tiskana njegova knjiga »Stari Zagreb« — op. p.) ne smatra poviješću i prošlošću, jer doslovce kaže: »Danas, g. 1940. znademo da i poslije 1918. moramo metnuti zarez i ništa više!«

Prije Szaba o prošlosti i povijesti Zagreba pisali su mnogi i te kako pozvani znanstvenici i publicisti: Kukuljević, Tkalčić, Laszowski, Horvat, da nabrojimo samo najvrsnije među njima, ali je djelo »Stari Zagreb« svojom sustavnošću, preglednošću, a iznad svega izvanrednim načinom pisanja nadmašilo svoje prethodnike! A brojne zanimljive, ponekad i posve nepoznate fotografije ljudi, zdanja i dokumenata samo su pridonijele važnosti njegova djela. Nepremašeno do danas, Szaboovo je djelo doista prava sveobuhvatna povijest drevnog Zagreba.

Danas, gotovo trideset godina nakon Szabove smrti, u vrijeme kada njegov »Stari Zagreb« ponovno postaje best-sellerom, treba se ukratko osvrnuti na život i djelo ovog neumornog stvaraoca. Rođen u Slavoniji (Novska, 3. veljače 1875.), a školovan u Zagrebu, Pragu, Nürnbergu i Beču (gdje završava studij germanistike), Szabo djeluje kao srednjoškolski profesor u Senju, Osijeku, Bjelovaru i Zagrebu. Već zarana, tijekom studija, raste njegovo zanimanje za spomenike povijesti i kulture. Senj sa svojom bogatom prošlošću i obiljem kamenih spomenika još više produbljuje ovu, za srednjoškolskog nastavnika neuobičajenu strast. Poslije naknadnih studija u Beču i Pragu, Szabo se posvema opredjeljuje za posao konzervatora i restauratora srednjovjekovnih povijesnih i umjetničkih spomenika. Godine 1911. Szabo nastupa na novu odgovornu dužnost: postaje tajnikom »Zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetničkih i historijskih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji«. Na tome poslu ostaje sve do 1919. kada je imenovan za direktora »Muzeja za umjetnost i obrt«, kojim rukovodi sve do 1926., kada je zbog oporbi tadanjem režimu umirovljen. a već 1928. ponovno je vraćen na staru dužnost (ovaj put kao ravnatelj muzeja), gdje ostaje sve do svoje smrti (2. svibnja 1943.). Zanimale su ga mnoge grane povijesti, muzeologije, konzervatorstva i povijesti umjetnosti: od 1906., kada je objelodanio svoj znanstveni prvijenac, pa sve do svoje smrti Szabo je objavio niz rasprava. Uzevši općenito, teško da se u hrvatskoj znanosti i može naći znanstvenik koji bi brojem znanstvenih radova premašio Gjuru Szaba. Objavio je 230 radnji, a tri njegova djela: »Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji« (posebno izdanje »Matice hrvatske«, 1920.), »Kroz Hrvatsko zagorje« i monumentalno djelo »Stari Zagreb« predstavljaju danas antologijske vrijednosti hrvatskog povijesnog i kulturnopovijesnog štiva.

Iako je tek kao tridesetogodišnjak postao stalnim građaninom Zagreba, Szabo je gotovo sav svoj dugi i plodonosni život posvetio izučavanju povijesti i prošlosti »Bijelog grada«. Uporan istraživač, dobar predavač i još bolji pisac, Szabo je o Zagrebu objavio niz rasprava, postao je prvim priznatim poznavaocem njegove povijesti i čovjekom koji je o gradu »znao sve, imao odgovore i podatke za sve«.

Velik dio njegovih radova nalazi se raštrkan po tadašnjem dnevnom novinstvu i stručnoj periodici; no tek pred kraj života Szabo je odlučio da svoje golemo znanje skupi i prezentira u jednoj jedinoj knjizi. Godine 1940., dakle na samom pragu II. svjetskog rata, u izdanju tada ugledne kuće »Horvat-Vasić« izlazi monumentalno Szabovo djelo »Stari Zagreb«, posvećeno uspomeni prijatelja i dugogodišnjeg suradnika Branka Šenoe. A da je knjiga bila i te kako potrebna, najbolje svjedoči podatak da je unatoč (već evidentnoj) ratnoj psihozi, u kratko vrijeme jednostavno planula! Uzroke ovako dobroj prođi ne treba tražiti samo u velikoj popularnosti što ju je autor uživao među žiteljima Zagreba već i u tome što je njegova knjiga bila prvo cjelovito djelo o prošlosti grada.

Szabo je pisao živo, čitljivo i temperamentno; ponekad, a osobito onda kad piše o vjekovnim tlačiteljima Hrvata — Habsburgovcima, ili o fatalnom »restaurateru« starog Zagreba — Bolleu, njegov stil poprima jetkost i oštrinu ironije. Iako znanstvenik, Szaboov stil ima sve odlike dobrog pripovjedača: uživljava se u vrijeme koje opisuje, raste s ambijentom grada, ocrtava značajke povijesnih ličnosti; ukratko: piše tako kao da je živio u vrijeme koje upravo opisuje. Uostalom, ne smetnimo s uma da Szabo spada u onu, u nas rijetku vrstu znanstvenika kojima literatura nije

Jelačićev spomenik - Le monument de Jelačić.

tuđa. U prilog ovoj tvrdnji rječito govore i stranice njegova putopisa »Kroz Hrvatsko zagorje«, koje sigurno predstavljaju najveće domete u suvremenom hrvatskom putopisu. Zahvaljujući upravo svom temperamentnom načinu »pripovijedanja«, Szabo je uspijevao dugi niz godina kod svojih čitalaca zadržati zanimanje za povijest, prošlost i umjetnost. U vrijeme kada u Hrvatskoj još nije bilo organizirane zaštite i čuvanja našeg prebogatog kulturnog naslijeđa, u vrijeme kada je njihovo čuvanje bilo prepušteno »dobroj volji« pojedinaca, Szaboova prisna riječ bila je i sama dovoljnim razlogom da su se mnogi njegovi štovaoci zalagali za njegova nastojanja.

Uspoređujući izdanje iz 1940. s ovim iz 1971. godine. uočit ćemo da je staro izdanje mnogo deblje i obilnije fotografskim materijalom. No, to se samo tako čini, jer je staro izdanje tiskano na debljem papiru, a što se tiče broja reprodukcija, ovo je mnogo bogatije fotografijama u boji.

Vrijednost novog izdanja leži i u iscrpnom i toplo pisanom predgovoru direktora »Muzeja grada Zagreba« — Franje Buntaka, koji je ocrtao život, djelovanje i značenje Gjure Szaba. Iz pera istog autora novom je izdanju pridodan i popis s osnovnim podacima o osobama koje Szabo spominje u svojoj knjizi, kao i bilješke, komentari i tumačenja, koje samo olakšavaju čitanje i čine razumljivijim ovo jedinstveno Szabovo djelo.

Tomislav Hruškovec

POGLED IZ NASLONJAČA

DOKUMENTARCI PREDNJAČE

Svi smo mi skloniji televizijskoj zabavi — nego televizijskoj pouci. Jednostavno zato što pouku, u ovom ili onom obliku, »konzumiramo« svaki dan preko tiska, radija, televizije, raznih okružnica, sastanaka, pa čak i u obiteljskom krugu. Kao da se cijelo društvo urotilo protiv našeg mira dokazujući nam kako nismo savršeni i kako se trebamo popraviti. Stalno nam netko nešto tumači. Nije stoga čudo što TV-gledalac radije gleda drame, koje mu nude bar nekakav bijeg od stvarnosti, nego većinu dokumentarnih emisija za koje ga ne vežu osobite čuvstvene uspomene. Međutim, kada se dogodi takav paradoks da nešto što je samo po sebi predodređeno za dosadu postane zabavnije i zanimljivije od onoga što je samo po sebi predodređeno za zabavu — onda to nisu čista posla s obzirom na neke osnovne razlike i razgraničenja u televizijskim vrstama. Onda netko na samoj Televiziji (kao ustanovi) nema pojma o tome što radi, ili ima pojma o tome što radi, ali radi to namjerno.

Nitko ništa ne zna, ili jedna zgodna priča o tome kako gospodin Witasek sređuje račune

Prošla emisija »Stop«, koja također pripada krugu gledanijih dokumentarnih emisija, otisnula se po svemu sudeći od nekih šablona i konvencija u smjeru svježine i neposrednosti. To što nam je Silvija Luks prikazala u svome prilogu o divljim posrednicima između naših nesretnika koji hoće na rad u inozemstvo i poslodavaca iz inozemstva koji u većini slučajeva podvaljuju tim nesretnicima, nije samo prožeto dubokom istinitošću, nego je uz to i duhovito. Spretnim, smislenim montažnim suprotstavljanjima pojedinih sudionika te tužno-smiješne dokumentarističke drame ne izbija na vidjelo samo »sitno vezenje« i očite proturječnosti u formalno-pravnim pitanjima, nego iz cijelog podteksta emisije izbija na javu nakazno naličje birokratizirano shvaćenog »humanizma« i birokratskog formalizma uopće. Nije toliko u pitanju šarmantni gospodin Witasek koji s puno duha brani svoje sudjelovanje u nekoj sitnijoj transakciji, nego je u pitanju čudovišna mašinerija raznih »biroa za posredovanje rada« koja nije u stanju da radi svoj posao onako kako bi ga trebala raditi, nego poput mafioziranoga aparata samo sliježe ramenima. »ništa ne zna«, »ništa sa sigurnošću ne može ustvrditi« i tome slično. Sve je samo jedna beskrajna mogućnost rasplinuta tako da nitko ništa ne može vidjeti. I zato stradaju ljudi koji odlaze na rad u inozemstvo. Kako i ne bi kada odlaze »na divlje«, jer ih proračunata birokratska mašinerija na to prisiljava. Ali ne uvijek iz čistih larpurlartističkih birokratskih razloga, nego — a to je najrafiniranije namigivanje te emisije — iz mnogo prozaičnijih i beskrupuloznijih koji vode veoma daleko i veoma visoko. Taj prilog Silvije Luks zaslužuje punu pohvalu.

Knjigovodstveno-katastarski humor

Svega sam jednom gledao »Mali oglasnik« — i nikada više. Baš sam naletio na epizodu o knjigovođi. Toliko neduhovitosti u komediografskoj razradi jedne dosta zanimljive humorističe premise, karakteristične za naše socijalističko društvo (ekonomika i planiranje u pogrebnom poduzeću) već odavno nisam vidio. Vicevi o birokraciji i svim nedaćama što ih birokracija izaziva rodili su, istina je, i jednog Gogolja i jednog Čehova i jednoga Kafku, ali, kako je sudbina često kruta, izbacili su odmah do njih i Marodičevu priču o knjigovođi u nekom pogrebnom poduzeću. To je humor Iljfa i Petrova ispričan na način Aleksandra Fadjejeva. I to 1971. godine.

Vladimir Vuković

STANJE U FILMSKOJ PROIZVODNJI

NAKON ZASTOJA – NEIZVJESNOST

Što pripremaju autori igranog filma

Ove je godine došlo do stanovitog zastoja u filmskoj proizvodnji. Premda je Fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti preko natječaja odabrao ukupno 6 projekata koji dobivaju novčanu pomoć u startu i pravo na regres na ostvarene prihode, niti jedan od tih filmova nije još dospio u fazu snimanja, a neizvjesno je i snimanje jednog od prošlogodišnjih projekata. Doduše, tek prije mjesec dana odobrena su 4 projekta, pa je i to razlog za zakašnjenje proizvodne sezone, ali osnovna je teškoća u povećanoj cijeni proizvodnje igranog filma, koja se popela već na preko 150 milijuna starih dinara — a to je pozamašna svota koju nije lako vratiti iz eksploatacije čak ni uz pomoć regresa. Stoga su prozvodne kuće vrlo oprezne prije nego odluče financirati igrani film.

Ipak, postoje dobri izgledi da većina odobrenih projekata nađe producenta, i za mjesec ili dva kamere će, nadajmo se, zazujati. O kakvim je projektima riječ i kakve filmove možemo očekivati? Mala anketa među autorima i producentima poslužila je da dobijemo odgovore na ta pitanja.

Dušan Vukotić: »Boom«

Ivan Kušan i Dušan Vukotić napisali su scenarij za film koji bi trebao biti svojevrsna muzička satira na temu slikarskih naivaca i naivnosti uopće. Sadržaj je protkan elementima folklorne fantastike i starog narodnog vjerovanja u mračne sile. Projekt je jednoglasno odobren još na prvom natječaju prošle godine, ali se do danas nisu mogla pronaći potrebna dodatna sredstva za realizaciju filma.

»S obzirom na žanr i vanjsku spektakularnost, financijski plan iznosi 250 milijuna starih dinara i dosad prikupljena financijska sredstva nisu dovoljna«, kaže naš oskarovac Dušan Vukotić i jetko dodaje: »Financijsko sudjelovanje nekih drugih ustanova ili foruma nije moguće očekivati, jer se tema filma ne odnosi ni na jednu obljetnicu!« Ako financijski problem ne bude riješen, autori će biti primorani vratiti uz zahvalnost dodijeljenih 35 milijuna akontacije Fondu.

Fadil Hadžić: »Politički zločin«

Čini se da najmanje problema oko financiranja filma ima Fadil Hadžić, plodan autor za kojega se zna da radi brzo i ekonomično, a filmovi su mu

FADIL HADŽIĆ

većinom suficitarni. Čuje se da je s »Jadran-filmom« postigao potpuni sporazum o produkciji, a snimanje bi trebalo započeti u rujnu. O scenariju se ne zna mnogo, čuje se samo da je priča napeta i aktualna, a zadire i u neke delikatne teme suvremenih političkih preokupacija. Nismo to mogli provjeriti kod autora, jer se od znatiželjnika sklonio na more . . .

Lordan Zafranović: »Giovanni«

Mladi splitski redatelj, koji se iz redova amatera munjevito probio u profesionalnu kinematografiju, snima bez predaha. Dok on na Jadranu dovršava jedan kratkometražni film, njegov se producent Kruno Hajdler, direktor FAS-a, brine oko priprema za snimanje filma »Giovanni«, prema scenariju Živka Jeličića. Proizvodni su troškovi sračunati na 248 milijuna starih dinara, no unatoč veličini svote Hajdler planira početak snimanja za 1. listopada, a poduzimaju se koraci i za eventualnu koprodukciju s jednom talijanskom tvrtkom. Scenarij daje povoda za takvu suradnju: riječ je o jednoj bizarnoj priči iz rata, o zbivanjima u jednom okupiranom mediteranskom gradu gdje između talijanskog podoficira Giovannija i znatiželjnog šjor Pere nastaje osebujan međusobni odnos u kome ima i mržnje i simpatije.

Vanča Kljaković: »Kužiš, stari moj«

Roman Zvonimira Majdaka poslužio je kao osnova za film o kome redatelj Vanča Kljaković (»Jedanaesta Zapovijed«) kaže:

»Pozornica zbivanja je gradska periferija. Periferija ovdje ne znači samo prostorno određenje, već obuhvaća jednu apsurdnu ljudsku situaciju, život lišen svog pravog smisla, svog dostojanstva. Glavno je lice Glista, pripadnik one vrste mladića, koji ne mogu sebe odrediti. On je bačen u život po nekoj

LORDAN ZAFRANOVIĆ

višoj sili inercije, lišen snage da se dohvati nekog čvršćeg oslonca. Njegova se tragika ogleda u nesagledavanju svog do okrutnosti apsurdnog položaja, u protivnom bi se njegov put mogao nazvati križnim . . .«

Pregovori s producentima još traju, ali svi su izgledi da će snimanje započeti još tijekom ovog ljeta.

Branko Ivanda: »Drama u lovu«

Napokon je i Branko Ivanda dočekao da mu Natječajna komisija odobri jedan projekt! Unatoč priznatim vrijednostima njegova prvenca Gravitacija ili fantastična mladost činovnika Borisa Horvata«, snimljen još 1968, Ivanda tri godine nije uspijevao na natječajima. Možda je to bio samo čudan stjecaj okolnosti, no svakako autor je željan posla. Scenarij je napisao mladi pjesnik Dubravko Jelačić, a inspiriran je Čehovom. »Unatoč dalekim poticajima Čehova«, tvrdi Ivanda »film će se baviti suvremenom

BRANKO IVANDA

socijalističkom malograđanštinom. Bit će to ljubavni film s kriminalističkom fabulom, a čvrsto se nadam da će ga publika prihvatiti i gledati. To mi je i najveća želja.« Kako autor ima još posla na dotjerivanju scenarija, o terminima i uvjetima snimanja prerano je još govoriti.

Dva debitanta: Arhanić i Babić

Ni ove godine Natječajna komisija nije propustila ukazati povjerenje i novim autorima koji će se prvi put okušati u igranom filmu. Marijan Arhanić godinama je cijenjen kao vrlo sposoban pomoćnik redatelja (surađivao je s mnogim istaknutim autorima, od Bulajića do Berkovića), a skupa s Davorinom Stipetićem napisao je scenarij »Jedanaesta zapovijed« prema kojem je Kljaković snimio svoj zapaženi film. Nikola Babić snimio je do sada tri kratka filma, koji sačinjavaju malu trilogiju o

DUŠAN VUKOTIĆ

ljudskim igrama (»Mur bur«, »Vox populi« i »Šije«), za koje je dobio nekoliko nagrada, među njima i ovogodišnju Nazorovu.

Marijan Arhanić: »Poslijeratna siročad«

»Scenarij ima, kao što vidite, dva tate« — komentira Arhanić činjenicu da je i ovaj scenarij napisao skupa s Davorinom Stipetićem — »a ovih dana javile su se, za divno čudo, i dvije mame. Jedna mama, i to mislim prava, zove se Suljo Kapić, direktor 'Jadran-filma'. Čini se da smo svi prilično zadovoljni s djetetom.«

O sadržaju filma Arhanić ne želi mnogo reći, radije mu opisuje općenite karakteristike: »Scenarij priča običnu jednostavnu priču. Priču o ljudima koji još nisu umorni od života (valjda zato što su mladi), priču o slučajnostima događanja, o ljubavi, zlu i nasilju, o igrama koje to nisu i o još nekoliko manje značajnih stvari.« Svi su izgledi da je snimanje filma sigurno: »Nakon što sam riješio pitanje mame — producenta«, veli Arhanić, »moramo još malo dotjerati svoje 'siroče' prije nego što ga pošaljemo u svijet. Do rujna, kad očekujem prvu klapu, bit će sve u redu, jer Branko Lustig već paralelno vodi organizacione pripreme.«

Nikola Babić: »Isusa ti, koje nas bogatstvo čeka«

I drugi ovogodišnji debitant postigao je već dogovor s »Jadran-filmom« za snimanje svog prvog igranog filma s ovim dugačkim i neobičnim naslovom. »Mislim da i sam naslov na neki način otkriva ambijent i ljude koji će se pojaviti u mojem filmu«, veli Babić i pobliže objašnjava: »Moram dodati da se radnja zbiva u vrijeme današnje. Konkretnije: film obrađuje tragičnu sudbinu jedne osamljene otočke obitelji koja se kao posljednja opire onoj sudbini što je prisilila tisuće i tisuće naših obitelji da zanavijek napuste svoju grudu i u tuđini potraže životno utočište od bezbroj nedaća na rodnome tlu.« Pripreme su očito već dobro odmakle, jer Babić najavljuje početak snimanja za konac kolovoza, negdje na Kornatskim otocima. »Iz razumljivih razloga, ne mogu vam izdiktirati imena glumaca«, veli autor, »ali je sigurno da će to biti najkvalitetnija garnitura koju imamo. Direktor fotografije, kao i u svim mojim dosadašnjim filmovima, bit će Ivica Rajković. O ostalom dijelu ekipe, osim scenografa Željka Senečića, gotovo da i ne mogu govoriti jer snimanje počinjem u vrijeme kad će biti u pripremi ili u snimanju ni manje ni više nego — šest hrvatskih filmova.«

Koliko, napokon, filmova?

Valja očekivati da će potkraj godine doći do gužve u laboratoriju. Točan broj filmova ne može se, ipak, predvidjeti, jer svi financijski aranžmani nisu dovršeni. Trenutačno se u Hrvatskoj snima samo jedan igrani film — ali bez prethodne pomoći Fonda! Naslov mu je »Prvi splitski odred«, a režira ga Vojdrag Berčić (dugogodišnji Bulajićev asistent) u proizvodnji »Adria-filma« iz Zagreba. Koliko se čuje, sredstva potrebna za snimanje ovog filma o NOB u Dalmaciji namaknuta su od raznih poduzeća i općina, a autor i producent kane tek s dovršenim djelom konkurirati za regres iz Fonda. Ostali hrvatski filmski autori — osim Vatroslava Mimice, koji gostuje u Skopju gdje dovršava »Makedonski dio pakla« — ne snimaju, premda smo već u drugoj polovici godine. Ovaj zastoj u filmskoj proizvodnji ipak nagovještava da sa sistemom financiranja nešto nije u redu . . .

I. Š.

KRONIKA O STOLJEĆU

Sedamdeset godina Stjepana Mihalića

Sedamdeset godina hrvatskog književnika Stjepana Mihalića nisu samo običan jubilej kulturnog radnika u sredini koja nije nikada osobito bila sklona jubilejima (drukčije je s nekim bučnijim područjima javnih djelatnosti u nas), nego je to obljetnica i vrhunac tihog, ali i te kako složenog i bogatog životnog puta, u zatišju od prolaznih galama, stoga poštenijega i značajnijega. Povučen u osamu hrvatske provincije, Mihalić je, za razliku od većine naših suvremenih pisaca koji su književno nikli izvan Zagreba, imao hrabrosti da izdrži i stvara u okolnostima koje, blago rečeno, ne pogoduju književnom stvaralaštvu — a ponajmanje u Hrvatskoj. Međutim, upravo najboljim dometima svoje proze (koja je, tako reći, isključivo posvećena karlovačkim daljim i bližim događajima i manjim ili većim osobama) Mihalić je ne toliko pomogao sebi da se ravnopravno uključi u tokove hrvatske književnosti u njenu središtu, koliko je zapravo pomogao svome gradu približivši ga najvažnijim kulturnim trenucima današnje Hrvatske. Nema mnogo suvremenih hrvatskih pisaca koji danas uspijevaju da, djelujući izvan Zagreba, ne podlegnu samozadovoljnom, površnom mentalitetu male sredine, a još je manje onih koji tu sredinu mogu, zapravo, uzdići prema svojoj mjeri. Karlovac se tako, zahvaljujući opusu Stjepana Mihalića, približio mnogo brže Zagrebu nego što bi se primaknuo hrvatskoj prijestolnici da smo, zaboravljajući na kulturu, čekali samo trenutak »hrvatske prometne integracije« i zajmove za auto-put između ta dva grada.

Kao i svakome rasnom piscu, čini se, ni Stjepanu Mihaliću nije bio lak ulazak u hrvatsku književnost, pa napokon nije u njoj — ako ćemo se držati oficijalnih hijerarhija — postigao ono mjesto koje mu pripada. Premda je pisao od svoje petnaeste godine i premda je bilo očito da se svojim najranijim radovima izdvaja iz prosjeka ondašnje hrvatske književne produkcije, tek se 1926. u »Vijencu« pojavljuje njegova prva novela. Bolje sreće nije bio ni s dramskim djelima, koja, ekspresionistički koncipirana i često vrlo »angažirana« (u starom, nekompromitiranom značenju te riječi), nisu lako nalazila put do pozornice i tek ćemo ove godine, eto, imati priliku da u Hrvatskom narodnom kazalištu vidimo zagrebačku praizvedbu njegova dramskog prvenca (GRBAVICA) objavljenog u vlastitoj nakladi 1929. godine.

Skroman i neslavan činovnički život i relativna ravnodušnost većih kulturnih sredina nisu, na sreću, pokolebali Stjepana Mihalića. Ne samo što se nije odvajao od karlovačke sredine kojoj pripada cijelim svojim bićem, nego je osjećao snagu da se i dalje nosi s tematikom svoga kraja sve je više produbljujući, razrađujući i literarno usavršavajući.

Pojavom romana TELEĆI ODRESCI (1956) Mihalić je definitivno nametnuo svoje djelo pažnji šireg kruga publike i kritike. Trenutak relativno sređenijih i mirnijih egzistencijalnih prilika omogućio je ovom stvaraocu, koji je godine i godine strpljivo služio svoj činovnički kruh, da se potpuno kreativno upusti u proznu pustolovinu zvanu roman. Godine 1956. TELEĆI ODRESCI bili su događaj u hrvatskoj književnosti, i to su ostali. Svojim kasnijim djelima (ELEGIJA, ŠAKA ŠLJUNKA) još je više razradio i osuvremenio svoj književni izraz, ali je upravo TELEĆIM ODRESCIMA, romanom punim suzdržanog humora i nenametljive društvene satire, izazvao interes ne samo za svoja novija djela nego i za predratne radove koji su do tada nepravedno bili u sjeni nekih naših mnogo prolaznijih vrijednosti.

U ovom trenutku važno je istaći da prozni opus Stjepana Mihalića, vezan za malu, recimo čak i »provincijsku« sredinu, po svojim pravim preokupacijama, literarnim, društvenim ili životno-filozofskim, djeluje mnogo urbanije od mnogih tekstova iz pera većine pokondirenih velegrađana našeg poratnog književnog razdoblja. A kao istinski dokument o užem zavičaju, Mihalićevo djelo (nedavno dopunjeno zbirkom vrlo zanimljivih i dobro napisanih kulturno-povijesnih karlovačkih feljtona objavljenih pod naslovom ČASKANJA U SUTON) znači rezultat kakav bi i te kako dobro došao mnogo većim našim, hrvatskim kulturnim središtima, koja uzalud čekaju svoje ljetopisce Mihalićeva kova i dometa.

Kao što su TELEĆI ODRESCI u svoje vrijeme izazvali interes za cijelo prozno stvaralaštvo Stjepana Mihalića (koje će sigurno posve sazreti u KRONICI O STOLJEĆU, na kojoj pisac sada marljivo radi), vjerujem da će i zagrebačka izvedba njegove »pasionske igre« GRBAVICA primorati naše dramske kritičare i stručnjake da se pozabave i tim dijelom njegova bogatog opusa.

Na kraju samo još i ovo: prisjećajući se književnog značenja Stjepana Mihalića u trenutku njegove sedamdesetogodišnjice, trebalo bi, možda, sustavnije zaviriti i u njegovu društveno-političku, jasnu i poštenu poruku, otkriti u njegovu Karlovcu vještu i sažetu rekapitulaciju i sintezu hrvatske društvene sudbine i u širem smislu. Danas, kad je briga za naciju gdjekad i gdjegdje postala pitanje mode, možda ne bi bilo loše pogledati kako su o tome neki pisci već desetljećima vodili računa. I bez buke.

Ivan Kušan

SATCHMO

Štura i kratka novinska vijest od 6. srpnja rastužila je ne samo sve iskrene ljubitelje jazza diljem svijeta, nego i sve ljude dobre volje na ovoj našoj planeti. Zauvijek nas je napustio Daniel Louis Armstrong — Satchmo, trubač, pjevač i vođa jazz-sastavâ — nema dvojbe najčuveniia osoba u jazzu svih vremena. Taj izravni potomak nekadašnjih robova (majka mu je unuka jednog pravog roba) uspio se je iz »sluma« New Orleansa vinuti u sam vrh jazz-scene i — nevjerojatno, ali istinito — zadržati se na njemu punih pedeset i šest godina. Odolijevajući uspješno naletima svih stilova jazza ostao je uvijek vjeran sebi i kao umjetnik, i kao čovjek. Boja zvuka njegove trube i njegov promukli glas postali su sinonimi za vječno nasmijanog, iskešenih bijelih zubi, s trubom i bijelim rupcem u ruci »kralja jazza«, »zlatnu trubu«, »ambasadora jazza« — čovjeka i vrsnog jazz-glazbenika, jednostavnog, skromnog, široko otvorenog srca prema svakome, dobričine i poštenjačine, humanista i građanina svijeta, koji je imao samo jednu jedinu veliku ljubav — jazz-glazbu odnosno svoju trubu i pjevanje. Tu svoju iskrenu i duboku ljubav prema jazzu prenosio je zarazno na najjednostavniji mogući način na svoje mnogomilijunsko slušateljstvo.

Rodio se i stasao sa jazzom, u gradu u kojem se jazz i rodio, da bi već zarana postao otjelovljenje i inkarnacija te iste glazbe šireći je i propagirajući je neumorno i predano, kao što to može samo istinski glazbenik i umjetnik. Njegova zasluga za jazz-glazbu je neprocjenjiva. Ostajući uvijek vjeran temeljnim značajkama jazza, posebno bluesu, svirajući ili pjevajući svim srcem svojim, osjećajno, sugestivno, temperamentno, s istančanim smislom za improvizaciju, zavidnom tehnikom i osebujnošću stila dovodio je skoro uvijek prisutno slušateljstvo do delirija oduševljenja i spontanog sudjelovanja u izvođenju. Bio je jedinstven i neponovljiv — jednom riječju besmrtan. Imao je naime tu najvažniju osobinu svakog pravog jazz-glazbenika — mogao je uspješno i na trubi i glasom jazzirati skoro sve, kako popularne šlagere tako i narodne pjesme. U svakoj svojoj kapilari i svakom svom mišiću imao je taj nepogrešivi osjećaj za jazz, živio je za tu glazbu i kao svaki pošteni umjetnik ostao joj je vjeran do zadnjeg svog daha ... vjeran svom umjetničkom kredu i svojoj savjesti.

D. Šorak

ŠESTA MEĐUNARODNA SMOTRA FOLKLORA

NE SAMO PRIREDBA NEGO I SVEČANOST

Kao i prethodnih pet godina tako će se i ovoga ljeta od 25. do 31. lipnja održati u Zagrebu međunarodna smotra folklora. Smotra je malo po malo postala već tradicionalnom, a svojim opsegom po svoj prilici jedna među najvećim u Evropi. Zanimljiva je podjednako za najširu publiku, no isto tako i za stručnjake, za domaće stanovništvo i Zagrepčane, ali još više za strance, osobito turiste, koji se u to doba godine nalaze u Zagrebu, boraveći tu dulje ili kraće vrijeme. Smotra je neobično privlačna obiljem svojih programa, raznolikošću i bogatstvom sadržaja. Možda je najuočljiviji sklad i ljepota mnogobrojnih narodnih nošnji no podjednako amo pripadaju pjesme, plesovi, običaji, glazba itd. Budući da je grad Zagreb, dakle glavni grad Hrvatske, domaćin ove priredbe, shvatljivo je (i opravdano) što je na smotri najbrojnije zastupana hrvatska folkloristika. Međutim na smotri nastupaju predstavnici svih naroda i narodnosti, kako iz Hrvatske tako i iz Jugoslavije, Europe, pa djelimice i cijeloga svijeta.

Posebna je vrijednost i čar zagrebačke međunarodne smotre folklora u tome, što nastoji oko izvornosti, nepatvorenosti, dakle originalnosti i autentičnosti, cjelokupne na smotri prikazane folkloristike. Ispunjenje upravo tog zahtjeva, koji je načelo zagrebačke smotre, nije ni lak ni jednostavan posao. Problemi postaju još složeniji: jednim vrlo neobičnim, međusobno suprotnim nizom sticaja okolnosti. Istodobno s nastojanjem oko izvornosti, prvotnosti narodnog izraza, postoji zahtjev ozbiljnog znanstvenog pristupa organiziranju, odabiranju, prikazivanju te napokon obradbi svih pojedinosti smotre, pa sve do niza popratnih — a neophodnih — stvari, znanstvenih i popularnih, kao što su publikacije, dokumentacija, tumačenja, stručno vođenje, propaganda itd. A u tom pogledu smotra, i pored svih dosadašnjih uspjeha, još nije postigla ne možda tek neko s prevelikom strogošću zahtijevano savršenstvo, nego katkada ne i neophodnu razinu funkcionalnosti. Stoga je dakako poželjno što svesrdnije nastojanje oko daljnjeg razvitka smotre okupljanjem sudionika, izvoditelja, ali također i stručnjaka različitih područja.

I pored nedostataka, spomenutih i nespomenutih, koji se postepeno, trudom organizatora otklanjaju iz godine u godinu, i koje ubuduće valja sve više otklanjati, možemo bez sustezanja ipak reći da je smotra folklora u Zagrebu već sada jedna od najvećih, najprivlačnijih, najuspjelijih i najzanimljivijih priredaba u zagrebačkim ljetnim danima. Točnije još, bolje je o smotri folklora govoriti ne samo kao o priredbi, nego i kao o pravoj narodnoj svečanosti.

Z. P.

IZ KULTURNE POVIJESTI

VARAŽDIN

DVIJE PROSLAVE

U povodu 125. obljetnice Osnovne škole »Braća Vidović« u Biškupcu, kao i povodom 30. obljetnice ustanka naroda Jugoslavije, održana je proslava kojoj je prisustvovao velik broj bivših i sadašnjih prosvjetnih radnika koji su radili u toj školi. Proslava je održana pod pokroviteljstvom predsjednika Općinske skupštine Varaždin, inž. Vatroslava Bogdanovića.

U povodu toga izdana je brošurica »Spomenica 125 godina škole u Biškupcu«, u kojoj je u kratkim crtama dan povijesni razvitak rada ove škole koja spada u red najstarijih seoskih pučkih škola u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Škola je osnovana 25. kolovoza 1864. po naredbi tadašnjeg zagrebačkog biskupa Đure Haulika, koji se istakao kao veliki rodoljub u buđenju nacionalne svijesti Hrvata. Posebno treba istaknuti događaj vrijedan pažnje za našu kulturnu javnost, a zabilježen je i u Spomenici škole: prvi učitelj, Janko Gjorgij, koji je djelovao na školi od 1864. do 1876, ostavio je legat (zapis) od 60 forinti koji je namijenio školi za članstvo, odnosno da ona bude utemeljiteljem Matice hrvatske i Društva sv. Jeronima, ustanove koje spadaju među najstarije kulturne ustanove hrvatskog naroda. Matica hrvatska i Društvo sv. Jeronima kao književna društva odigrala su veliku ulogu u kreiranju nacionalne svijesti, a osobito oko prosvjećivanja širokih masa na selima u ovom dijelu Hrvatske.

Evocirajući uspomene u povodu 30. obljetnice ustanka naroda Jugoslavije, istaknuti preživjeli borci Gabrijel Santo i Marko Bjelinić u nazočnosti jedinica JNA govorili su pred spomen-pločom u Jalkovcu. Naime, u Jalkovcu su 1942. pale »jalkovačke žrtve«, herojski se boreći s ustaškim zlikovcima, a pali su: narodni heroj Florijan Bobić, sekretar OK Varaždin, zajedno s Petrom Vidovićem, Marijom Vidović, Vilkom Jurecom i Mudžaferom Sadovićem.

U povodu toga Savez boraca NOR Varaždin izdao je prigodnu brošuru »Braća Vidović« u kojoj su ocrtani herojski likovi boraca obitelji Vidović iz sela Kučana i Zbelava. Ova obitelj dala je velik prinos narodnooslobodilačkoj borbi: 12. članova te obitelji poginulo je boreći se za slobodu naših naroda.

Matica hrvatska pridružuje se čestitkama prigodom 125. obljetnice Osnovne škole »Braća Vidović«, Varaždin.

S. BAJS

DOPISNICI »HT« JAVLJAJU

ĐAKOVO

VEČER POEZIJE NA »ĐAKOVAČKIM VEZOVIMA«

Veličanstvenu i jubilarnu slavonsko-baranjsku manifestaciju folklora i pjesme što je održana 2. 3. i 4. srpnja o. g. u drevnom Đakovu, koje se nalazi u središtu slavonske ravni, upečatljivo su uveličali svojom poezijom pjesnici i književnici Slavonije — članovi Matice hrvatske.

Drugog dana »Đakovačkih vezova«. 3. srpnja navečer, u organizaciji Matice hrvatske iz Đakova pred oko 3500 posjetilaca pročitali su svoje rodoljubne i druge pjesme Dragan Mucić i Pavle Blažek (Osijek), Ivo Boždar (Gradište) i Stanislav Geza Milošić (Slav. Brod). Kao gost i voditelj ove književne večeri nastupio je i književni kritičar Miroslav Vaupotić, koji je prije nastupa svakog pojedinog pjesnika znao naći odgovarajuću riječ o njegovu stvaralaštvu. Publika je oduševljeno i s najsrdačnijim pljeskom nagradila svakog pjesnika, ali ipak posebno Stanislava Gezu Milošića iz Slavonskog Broda.

U okviru ove književne večeri, pred rijetko velikim brojem slušatelja, u velikom parku s visokim krošnjama stoljetnih hrastova i drugog raznovrsnog drveća što ga je uzgojio đakovački biskup Rafay, nastupili su i đakovački studenti s izabranim recitalom hrvatskih književnika i pjesnika, a s njima je u programu sudjelovao i njihov prorektor Zvonimir Ivan Čičak.

I ova večer poezije u organizaciji Matice hrvatske u Đakovu još je jedna potvrda plodnog rada ovog ogranka koji je uvelike nastojao obogatiti program »Đakovačkih vezova«. Očito je da Matica ne želi da bilo koja kulturna manifestacija prođe bez njenog sudjelovanja, jer nastoji i svojim konkretnim radom pridonijeti afirmaciji naše književnosti i naših književnika, a sve zbog unapređenja hrvatske kulture i svijesti našeg naroda. Ovakav rad Matice u Đakovu ocjenili su i organizatori »Đakovačkih vezova«, pa je ovaj Ogranak primio i jubilarnu spomenicu »Đakovačkih vezova« zbog nesebičnog pomaganja ove kulturne manifestacije slavonsko-baranjskog folklora, manifestacije koja se u Đakovu održava već petu godinu.

M. J.

KOPRIVNICA

KAJKAVSKI SABOR

Profesor Dragutin Feletar, urednik »Kajkavskog kalendara«, posjetio je ovih dana Koprivnicu radi osnivanja Kajkavskog sabora.

Cilj Kajkavskog sabora bio bi ujedinjavanje i oživljavanje kulturnog života kajkavskih krajeva. Na nedavno održanom skupu kulturnih radnika iz cijelog kajkavskog područja, održanom u Varaždinu u organizaciji Kulturno-prosvjetnog društva »Zrinski« iz Čakovca, izabran je inicijativni odbor koji će do kraja ove godine pripremiti Osnivačku skupštinu Kajkavskog sabora.

M. I.

NOVA GRADIŠKA

ŽIVA KULTURNA DJELATNOST MATICE HRVATSKE

Nakon osnivanja Ogranka MH u Novoj Gradiški 23. svibnja o. g., novoizabrani odbor organizirao je u suradnji s Nakladnim zavodom MH u Zagrebu prigodnu izložbu knjiga u prostorijama Doma omladine. Izložba je otvorena 26. svibnja u 19. sati uz nazočnost članova Odbora MH na čelu s predsjednikom prof. Stjepanom Perakom. Slijedećih nekoliko dana izložbu su posjetili učenici gimnazije i Druge osmogodišnje škole, a njihovi nastavnici upoznali su ih sa značenjem i književnom vrijednošću pojedinih djela. Učenici su mogli uz veliki popust nabaviti potrebne knjige za obevezatnu lektiru, a tako i ostala vrednija djela iz svjetske literature.

Iste večeri priređena je književna večer na kojoj su sudjelovali književnici NIKOLA PULIĆ i PAJO KANIŽAJ. Oni su prisutnima recitirali i čitali izvatke iz svojih djela, odgovarali na pitanja i u vrlo ugodnom i prisnom razgovoru upoznali slušaoce sa svojim radom. Više puta prekidani su pljeskom i odobravanjem. Predviđeno vrijeme od devedesetak minuta brzo je prošlo te su se oba književnika rastala od svoje publike s obećanjem da će doći vrlo rado kada se god za to ukaže prilika.

• • •

U dvorani Vatrogasnog doma u Novoj Gradiški 11. lipnja o. g. održano je predavanje u vezi sa stotom obljetnicom rođenja Stjepana Radića, vođe i učitelja hrvatskog naroda. Prepuna, lijepo uređena nova dvorana odzvanjala je riječima predavača dr. FRANJE TUĐMANA punima topline i istine o tom velikanu novije hrvatske povijesti. Slušaoci su upravo gutali svaku izgovorenu riječ, jer mnogi, oni mladi, nisu gotovo ništa znali o čovjeku-mučeniku koji je svoj život posvetio svom narodu i koji je još prije pedeset godina vizionarski predvidio ono što je danas ostvareno, kako je predavač istakao. Burni i dugi pljesak bila je nagrada dr. Tuđmanu za ono što je pružio svojim slušaocima, a sve to obvezuje Obranak MH u Novoj Gradiški da i dalje svojim članovima i ostalim građanima pruži ono radi čega je Matica zapravo i osnovana: da njeguje hrvatsku povijest, kulturu i znanost, te da ih približi širokim slojevima radnog naroda.

Z. S.

VRPOLJE

OBLJETNIČKA AKADEMIJA

U povodu stote obljetnice rođenja Stjepana Radića organizirana je svečana akademija u Vrpolju, gdje je Hrvatski seljački vođa i učitelj održao značajnu skupštinu 12. listopada 1924. g. Pošto je otpjevana »Lijepa naša . . .«, prepunu dvoranu mještana i stanovnika okolnih sela pozdravio je predsjednik Ogranka Matice hrvatske iz Slavonskog Broda, Mladen Poštenjak. O Radićevu liku i značaju govorio je najbolji poznavatelj njegova života — književnik Zvonimir Kulundžić. Prikazan je i dokumentarni film iz onoga vremena: Stjepan Radić sa svojom obitelji i na govornici. Nakon toga svoje su pjesme recitirali slavonski pjesnici Letinić i Milošić. Splet slavonskih pučkih igara izveli su mladež Starih Perkovaca i učenici vrpoljačke osnovne škole.

K. P.

VARAŽDIN

U SUSRET KAJKAVSKOM SPRAVIŠČU

Posljednjih se godina na kajkavskom području izvanredno afirmirao »Kajkavski kalendar«, koji i unatoč impozantnoj nakladi biva jednostavno razgrabljen. Osim toga, četiri središta kontinuirano njeguju kajkavsku dijalektalnu književnost, iako to manifestiraju na različite načine. To su Zelina, Zlatar, Samobor i Čakovec. U ovom posljednjem osnovano je i Kulturno-umjetničko društvo »Zrinski« koje u svoj rad uključuje izdavačku djelatnost, a početak je uspješno obilježen izdavanjem pet zbirki kajkavske poezije i prigodnom knjižicom Zrinskom i Frankopanu »Navik on živi ki zgine pošteno«.

Zbog ovako plodne djelatnosti ukazala se potreba za osnivanjem jednog tijela koje bi takva nastojanja objelodanjivalo i usmjeravalo. Na prijedlog redakcije »Kajkavskog kalendara« održana je u Varaždinu načelna rasprava o osnivanju Kajkavskog sabora i formiranju inicijativnog odbora.

Nakon uvodne riječi prof. Jože Skoka o potrebi i značaju ovoga tijela razvila se plodna diskusija, u kojoj su predložena i područja budućeg angažiranja. To će, prije svega, biti stvaranje kajkavskog pisma, osobito što se tiče bilježenja vokala, njegovanje kajkavske književnosti, proučavanje dijalekata, ali i očuvanje narodnih običaja, arhitektura sela, te gospodarska problematika kajkavskog područja.

Na kraju je osnovan Inicijativni odbor od petnaest članova. Zaključeno je da središte Kajkavskog sabora bude Varaždin, koji to zaslužuje svojom tradicijom i geografskim položajem. Spomenuto je i to da je prava kajkavska riječ za sabor — spravišče, pa će se ona najvjerojatnije i prihvatiti.

I. Z.

OSIJEK

NIJE OVLADALO KLONUĆE

Obljetnica »Lipe« . . .

Osječko Hrvatsko pjevačko društvo »Lipa« proslavilo je u lipnju važnu obljetnicu: 95 godina rada na kulturnom polju, prvenstveno na njegovanju hrvatske pjesme. Društvo se u gotovo jedno stoljeće svog postojanja probijalo kroz različite teškoće, pa mu je nedavno oduzet i onaj atribut »hrvatsko« (nakon toga uslijedio je i nešto slabiji rad, ali nije zavladalo klonuće, a staro ime prije kraćeg vremena opet je upotpunjeno uz oduševljenje članstva), ali je — prema riječima dr. Mucića na svečanoj skupštini — »iznijelo svoj borbeni poj i stijeg, da bi ga poklonilo našem vremenu i našoj novoj socijalističkoj zajednici«. Na toj je skupštini predano priznanje šesnaestorici najstarijih aktivnih pjevača. Dan kasnije, na svečanom koncertu u dvorani Hrvatskoga narodnog kazališta, predane su spomen-plakete najzaslužnijim članovima: Jovi Baliću, mr. Franji Helfrichu, Krunoslavu Tumi i Davoru Reparu. Na tom je koncertu nastupio mješoviti zbor »Lipe« pod vodstvom D. Repara, omladinski harmonikaški orkestar pod vodstvom K. Tume, a kao gosti zbor Somborskog pjevačkog društva, zbor osječke gimnazije »Božidar Maslarić«, te Vojni orkestar.

. . . i predavanje braće Veselica

Društvo pravnika u privredi organiziralo je zanimljivo i izvanredno posjećeno predavanje (dvorana Ekonomskog fakulteta jedva je primila sve zainteresirane) o izgradnji hrvatskoga gospodarskog sustava. Predavanje su održala braća dr. Marko i dr. Vladimir Veselica. Tom su prilikom istakli da postojeći kadrovski potencijal u Hrvatskoj jamči uspješno ostvarivanje svih zadataka u daljnjoj izgradnji hrvatskoga gospodarskog sustava. Naime, Hrvatska danas ima otprilike stotinu tisuća fakultetski naobraženih osoba, što predstavlja golemu objektivnu snagu.

Izvanredan posjet ostvaren je zahvaljujući dobroj organizaciji Društva pravnika u privredi i propagandi što ju je među članstvom proveo odbor Matice hrvatske.

I. S.

HLEBINE

GENERALIĆEVA PROSLAVA

Svečano, kako to on i zaslužuje svojim radovima, proslavljena je u Hlebinama 40. godišnjica javnog izlaganja našeg najpoznatijeg naivnog slikara Ivana Generalića, slikara koji je diljem svijeta učinio poznatim našu zemlju, Hrvatsku i svoje selo.

O slavljenikovu životnom putu govorio je dr. Boris Kelemen, likovni kritičar Josip Depolo o umjetničkom stvaralaštvu slavljenikovu, a Stjepan Kapusta govorio je o značenju Ivana Generalića za

Na slici: Naivni slikar Ivan Generalić sa suprugom i uzvanicima prilikom proslave 40. godišnjice javnog izlaganja

Hlebine i Podravinu. Snažan aplauz izazvao je svojim kratkim pozdravnim govorom dr. Grga Gamulin, koji se slavljeniku obratio u ime Matice hrvatske. Prigodni muzički program izvelo je pjevačko društvo »Bratski« iz Koprivnice, a nakon toga otvorena je retrospektivna izložba slika (1931-1971) slavljenika koju je organizirao Muzej grada Koprivnice.

M. I.

VIJESTI IZ SVIJETA

MÜNCHEN

OTVOREN DOM ZA HRVATSKO RADNIŠTVO

Münchenska Holzstrasse ne vodi ni u kakvu šumu. Tu i nema drveća, jedino su vrata i prozori na visokim i bezbojnim gradskim kućama drveni. Idila je davno odagnana. No ako se kojim slučajem zaustavite ispred broja 10, onda ćete na lijepoj mjedenoj ploči pročitati: HRVATSKI DOM. No, ta se ploča ne sjaji odavno, jer tek u nedjelju, 4. srpnja, hrvatsko je radništvo koje radi u glavnom gradu Bavarske dobilo tu malu ali toplu zamjenu svog rodnog tla, taj kutak svoje domaje. Zahvaljujući djelatnosti njemačkog CARITASA i hrvatskih dušobrižnika i ugledu što ga svojim trudoljubljem stekoše hrvatski radnici koje različiti razlozi pustolovne sudbine dovedoše u središte Bavarske, ne da piju pivo, već da se znoje i ruke žulje, konačno dobiše simbolični prostor svoje domovine. Grad zahuktao u finišu utrke koja prethodi nadolazećoj Olimpijadi 1972. godine, zaokupljen rješavanjem problema o kojima mnogi drugi gradovi još ne mogu ozbiljno ni razmišljati, našao je i vremena i prostora, a ponad svega dobre volje, da hrvatskim radnicima otvori društveni dom.

U münchenskoj Holzstrasse broj 10, iza skromnih vežnih vrata krije se HRVATSKI DOM koji treba hrvatskom radništvu dočarati kutak domovine i pružiti prostor na kojemu se može njegovati zajedništvo, sastajati se, izmijeniti poneku misao i tako rastopiti onaj led otuđenja u koji su zamrznute naše naravi. U ugodnoj sredini novog sastajališta mnoge pojedinosti govore o tome kako se mislilo da ugođaj mora biti takav da u svakom trenutku podsjeća na rodnu im Hrvatsku.

Poslije svečanog otvorenja, kojemu prisustvovahu i predstavnici MATICE HRVATSKE iz Zagreba, poslije svečane poslijepodnevne mise u crkvi Svetog Pavla, koja ujedno bijaše i neke vrste teferiča za radnike koji ponekad i sedmicama ne izusti hrvatsku riječ, svečanom priredbom u velikoj dvorani pivnice LÖWEBRÄUKELLER završen je ovaj zaista sretan dan za sve one koji su dovoljno nesretni da moraju nasušni kruh zarađivati u inozemstvu.

Dvorana velika poput zagrebačkog BALKAN KINA, proširena velikim balkonom i postraničnim galerijama, bijaše dupkom puna. Statističari su izbrojili 2500 nazočnih. Bavarke u dindrlicama nose velike krčage piva, dok šaroliko općinstvo sluša pozdravni govor direktora CARITASA msgr. Franza Salesa Müllera, koji s mnogo razumijevanja i ljubavi govori o hrvatskom radništvu, a ono s pažnjom sluša njegove riječi, ali nestrpljivo očekuje najavljeni umjetnički program u kojem će moći slušati pjesme što u njihovim srcima bude nostalgiju za domovinom. Orkestar, pjevači i plesači trude se da što bolje razonode prisutne. U tome im pomaže i folklorna rumunjska grupa koja s mnogo žara izvodi svoje narodne plesove.

Zanimljivo bijaše promatrati s koliko su pažnje nazočni pratili nastup svojih drugova. Pljesak je mnogo puta nadjačao razglas, koji je radio samo uz pomoć 220 volti električnog napona, dok je ruke pokretala ljubav za zavičajem.

I tako, dok su u toj pivani, okupljeni zajedničkim jezikom i jednakom sudbinom, sjedili zajedno Dalmatinci i Zagorci, Bošnjaci i Slavonci, Ličani i Primorci, Istrani i Podravci — radoznalo je oko i uho moglo primijetiti da bijaše dosta i prijatelja hrvatskog radništva: uz brojne Nijemce, rumunjsku folklornu grupu, bijahu zapaženi i jedna Indonežanka i jedan Indijac.

U ime MATICE HRVATSKE skup je pozdravio književnika Branimir Donat, koji je istakao da je jedina prava perspektiva svakog Hrvata povezana s ostvarenjem mogućnosti zarade kruha u domovini. On je istakao da se bitka za sudbinu svakog predstavnika našeg naroda vodi u Hrvatskoj, no ta borba neće biti djelotvorna ukoliko svi zaboravimo da biti Hrvat znači imati velika prava, ali i velike obveze, »koje moramo ispunjavati i mi u domovini i vi na privremenom boravku u gostoljubivoj Njemačkoj«.

Na kraju priredbe pjevački zbor otpjevao je LIJEPU NAŠU, koju je stojeći prihvatila cijela dvorana.

Dojmovi s priredbe na kojoj su bile nazočne dvije i pol tisuće hrvatskih radnika duboki su. Teško je zaboraviti krhku siluetu č. sestre Krešimire kako svira kontrabas, ili recitatora stihova Dobriše Cesarića iz pjesme TRUBAČ SA SEINE, stihova koji se na licima prisutnih pretvaraju u nedjeljivi dio njihove svakodnevne stvarnosti.

Mislimo da su nedjeljno poslijepodne i večer 4. srpnja ostali trajno zabilježeni u sjećanju svih onih koji trenutno rade u Münchenu ali koji ne žele zaboraviti domovinu, koji ne žele zaboraviti jezik i koji znadu da ukoliko to izgube, da će izgubiti i sebe same.

ZÜRICH

IZLOŽBA KNJIGA MATICE HRVATSKE

U okviru rada HRVATSKE KATOLIČKE MISIJE ZA ŠVICARSKU I KSZ MOVIS-CROATIA organizira se jednom na mjesec tribina za Hrvate koji žive i rade u Zürichu. U subotu, 3. srpnja, u jednoj lijepoj Župnoj dvorani priređena je prodajna izložba knjiga MATICE HRVATSKE, a na tribini su nastupili inž. Franjo Gaži i književnik Branimir Donat, koji su govorili o djelatnosti ove najstarije hrvatske kulturne institucije. Priredbi je prisustvovalo oko 250 Hrvata, koji su s pažnjom saslušali predavanje, postavili brojna pitanja u vezi s perspektivom svoga što skorijeg povratka u domovinu.

B. D.

DINAMO, AH DINAMO!

Posljednji vitez »fair play-a«

Odlučnost da se ide naprijed

O »Dinamu« bih trebao pisati samo baladeskno. Previše nas je rastužio u ovom zadnjem deceniju. Nedostaje mu borbenosti i upornosti u trenucima kad treba završiti prvenstvo, kad treba staviti točku na ono što je već postigao. Nekoliko puta prvenstvo mu je izmaklo onda kad je bilo veće umijeće izgubiti ga nego dobiti. Kad kažem da »nas je rastužio«, onda mislim na svog prijatelja Zorana Tadića, koji o »Dinamu« piše nadahnuto i s ljubavlju. Godinama se Zoran sjetno ljuti i britko analizira »Dinamovu« igru. On to čini kao pravi nogometni znalac. Ljutnja Vladimira Vukovića mnogo je energičnija. On svog Cagliostra nalazi i u »Dinamu«. Poput njega misli i Ante Peterlić. Daniel Bučan, Splićanin i »Dinamovac«, ljuti se onako kako su se ljutili »Hajdukovi« igrači kad je »Hajduku« išlo loše. On za »Dinamo« navija tipičnim »Hajdukovim« temperamentom. Imao sam zadovoljstvo slušati kako o »Dinamovoj« igri svoj sud daju Ranko Marinković (ironično, zabrinuto i iskreno), Zvonimir Berković, Ante Babaja, Tonči Vrdoljak, Jozo Ivičević, Joško Juvančić, Vladan Švacov, Bogdan Žižić, Ivo Škrabalo, Marijan Arhanić...
Kad je riječ o »Dinamu«, prisjećam se umne knjige Johana Huizinge »Jesen srednjeg vijeka«. Kaže Huizinga u toj knjizi da se nekad igralo (na turnirima) samo tako da se protivnik ne uništi. Kao lošu i ružnu karakteristiku ovog stoljeća treba uzeti to što pobjednik želi pobijeđenom uzeti dostojanstvo. »Dinamo« mi se čini kao posljednji vitez koji se bori zastarjelim oružjem u vremenu kad mu to oružje više ne koristi. Uzalud »Dinamo« svake godine osvaja trofej »fair play-a«. »Dinamovi« igrači moraju shvatiti da se vrijeme promijenilo. Možda i zbog onih koji govore »Dinamo, ah Dinamo!«, kao i zbog onih koji nakon svakog prvenstva kažu »Dinamo, Dinamo, ljubavi moja!«

Postigli smo puno

HT: Ovaj intervju radimo za Hrvatski tjednik; koliko znam, Vi ga čitate i sami vidite da je on specifičan list. Naime, šport nas ne zanima samo kao šport, nego kao fenomen šireg značenja u narodnom životu. Ovih se dana veoma mnogo razgovara o tome što se to događa sa »Dinamom«. Ne postavlja se problem samo to što »Dinamo« nije samo ove godine osvojio prvenstvo, njemu to već vrlo dugo ne polazi za rukom. Dakako, Vi ste u »Dinamu« samo godinu dana i ne možete biti krivi zbog niza propuštenih prilika. Često se spominju suci kao krivci »Dinamovog« neuspjeha. Neki beogradski listovi, kao »Večernje novosti« i »Nin«, ironično komentiraju to što se »Dinamo« opravdava sucima. Recite nam, što Vi o svemu tome mislite?
Čajkovski: S obzirom na kadar igrača kojima »Dinamo« raspolaže i s obzirom na situaciju kakvu sam našao u »Dinamu«, meni se čini da smo puno postigli. Posebna vrijednost u ovom prvenstvu bio je splitski »Hajduk«, koji je osvojio mnogo više bodova nego što se to očekivalo. On je nadmašio samoga sebe. Mi smo u početku drugog dijela prvenstva bili četiri

Mladen Ramljak

boda iza »Partizana«, koji je važio kao glavni kandidat za prvo mjesto. Danas smo ispred njega. To znači da smo uz »Hajduk« i »Željezničar« momčad ovog proljeće. Sigurno je da to nije samo moj uspjeh. Petnaest godina nisam bio kod kuće. Za vrijeme mog igranja bilo je važno samo to kakav si igrač i da li je tvoja momčad dobra, a ne i odakle si. Danas je to sve važnije. U moje vrijeme, ako je momčad bila dobra, onda je i pobjeđivala. Danas, na žalost, nije važno to da si samo dobra momčad; Postoje još mnogi drugi činioci.

Podmeću nam noge

HT: Koji su to činioci?
Čajkovski: Ne bih ulazio u detalje, ali jedan od najvažnijih čimbenika su zaista suci. Imamo vrlo dobrih sudaca, kao što imamo i vrlo loših sudaca. Pokazalo se da tu postoji ono čega u športu ne bi smjelo biti, a to je pristranost. Ne želim se ispričavati niti tužiti na suce. Eto, neke smo utakmice izgubili, a sucima smo čestitali. U športu mora vladati športska pravda. Dok sam ja još igrao, nije se događalo da jedan tim protiv nas igra gotovo pogibeljno, kao što je protiv »Dinama« igrala ljubljanska »Olimpija«. Te

Marijan Čerček

pogibeljnosti i te strasti ta ista »Olimpija« nije imala kad je igrala protiv sarajevskog »Željezničara«. Toga u nogometu ne bi smjelo biti.
HT: Dakle, protiv »Dinama« se igra punom strašću, a i suci su mu ipak neskloni. To znamo čak iz prošlih prvenstava, kad je »Dinamo« tražio angažiranje stranih sudaca.
Čajkovski: Jest. Bio sam dugo u Njemačkoj, petnaest godina. Sve me to danas iznenađuje. Sve to nisam očekivao. I veliki i mali klubovi hoće nas pobijediti pod svaku cijenu. Ne želim hvaliti svoju momčad, ali svima je poznato da je »Dinamo« u športskom smislu apsolutno fer momčad. Mi igramo, i ako izgubimo, nije nam žao. Nije nam žao kad nas pobijede boljom igrom i zalaganjem. No, shvatite nas kad kažem da ne želimo gubiti zbog toga što ne možemo i ne smijemo odgovarati na grubosti, na prljavu igru i na pristrane suce. Podmeću nam noge. Ne bojim se to reći. Ono što kažem, kažem iskreno.

Došao sam promijeniti običaje

HT: »Dinamo« je moja velika ljubav. Iako sam nekad kao junior igrao protiv »Dinamovih« igrača. Poznajem danas vrlo mnogo ljudi koji već gube nadu u to da će »Dinamo« postati momčad koja se bori do kraja. Dakle, nije nam važno samo prvenstvo, želimo vidjeti »Dinamo« koji uvijek igra punom snagom, pa makar to bilo i protiv momčadi koje igraju prljavo i protiv pristranih sudaca.
Čajkovski: To je zaista problem. Ja ću ga pokušati riješiti kako znam i umijem. No, vidite, ipak mi nije jasno zašto neke momčadi, kao OFK »Beograd« i »Olimpija«, tri mjeseca unaprijed prijete »Dinamu«. Pojedinci u tim momčadima, npr. Petković, ponašaju se gotovo izbezumljeno. No, ostavimo to. Garantiram vam da će nagodinu biti velikih promjena. Čut će se za nas. Ovo je moja prva sezona u »Dinamu« i ja sam morao upoznati situaciju. Ne obećavam ni prvenstvo ni kup, ali po starome očito ne može. Borit ćemo se punom snagom. Sada bolje poznajem situaciju. Došao sam da promijenim običaje, i ja ću to učiniti. Zato sam, uostalom, i plaćen.
HT: Kanite li u »Dinamo« dovesti nove igrače?
Čajkovski: Da, želimo nove igrače, ali kostur momčadi bit će domaći igrači. Uostalom, s tim igračima sa strane imamo puno neprilika. Onemogućuju mladim igračima da dođu u »Dinamo«. Htjeli smo Hameršmita. Odmah su ga obvezali na četiri godine. Ne razumijem to. Zar i nogometaš nije slobodan građanin? Kažu da je taj mladić talentiran. U malom klubu on nema perspektive.

Treba početi iz početka

HT: Zagreb je kolijevka našeg nogometa, Zagreb je dao velike igrače, kao što su poslije rata Bobek, Zebec, Šoštarić, braća Belin, Vukas i Čajkovski. Recite nam, što se dogodilo da je Zagreb izgubio primat u nogometu? Talenti nisu mogli najednom nestati. Očito da tu ima i grubljih činioca.
Čajkovski: Sve je to loše počelo odmah poslije rata. Najbolji igrači su otišli. Znam to i po sebi. Nitko se za mene nije brinuo. Danas treba početi od početka. Dinamo ima svoju nogometnu školu i odličnu upravu. Vjerujem da će sve to opet biti po starom.
HT: Pratite li politička zbivanja? Nogomet nije izvan naše političke zbilje.
Čajkovski: Pratim koliko mogu, no šport mi je na prvom mjestu. Evo, sada se govori i o republičkim reprezentacijama.

Ivan Lalić

HT: Što mislite o »Hajduku«?
Čajkovski: »Hajduk« ima svoj stil. Oslanja se na igrače iz podmlatka, ima prekrasnu atmosferu. »Hajduk« se ponovno bori za svoj grad i zavičaj. Ja im zaista iskreno čestitam na osvojenom prvenstvu.
HT: Vi ste Zagrepčanin po rođenju. Kako ste ponovno doživjeli svoj grad nakon toliko godina izbivanja?
Čajkovski: To više nije onaj grad od prije 25 godina. Šport u njemu više nije ono što je nekada bio. Doseljenici u Zagreb ne osjećaju se solidarno s problemima i životom ovoga grada. To je moj dojam.

Što misle igrači?

Slijedeći naš sugovornik bio je Mladen Ramljak.
HT: Što će biti slijedeće godine?
Mladen Ramljak: Nadam se da ćemo imati više sreće i bolju atmosferu. Borit ćemo se opet za prvo mjesto. Želio bih da osvojimo ono što nam nije uspjelo već dvanaest godina.

Vidjet ćete na jesen

HT: Jeste li vi i kao igrači svjesni da igrate za jednu širu zajednicu i za svoj grad?
Mladen Ramljak: Da. Kad igramo, mi vrlo dobro znamo da predstavljamo Zagreb i reubliku.
HT: Mislite li da bi jedan turnir u kojem bi igrale republičke reprezentacije bio dobra stvar?
Mladen Ramljak: Čini mi se da bi to zaista bilo dobro.
HT: Što kažete o »Hajduku«?
Mladen Ramljak: »Hajduk« je zaista dobro igrao. Imao je i ono što mi zovemo športskom srećom.
HT: Jesu li vas suci oštetili?
Mladen Ramljak: Neki suci zaista jesu. To, međutim, ne možete pročitati u športskim izvještajima.
HT: Bi li bilo dobro da ovdje u karanteni imate, da tako kažem, nekih dodatnih aktivnosti? Recimo, neko predavanje, kratki film, susret s nekim poznatim osobama, itd.?
Mladen Ramljak: Vjerujem da bi to zaista bilo dobro, ali to do sada nije nitko pokušao.
Naš slijedeći sugovornik bio je »Dinamovo« krilo Marijan Čerček.
HT: Što za vas znače navijači?
Marijan Čerček: Kada igram, ja nisam samo Marijan Čerček, ja sam desno krilo »Dinama«. Igram zajedno s publikom koja me bodri. Teško mi je kad ne igram onako kako bih htio i kako bih mogao.
HT: Što mislite o »Hajduku«?
Marijan Čerček: Oni su potpuno zasluženo osvojili prvenstvo.
HT: Zagreb je bio poznat nogometni centar, čak i u evropskim razmjerima. Hoće li to on opet postati?
Marijan Čerček: Zagreb je bio rasadište velikih nogometaša i ja vas uvjeravam da će to on opet biti.
Nakon desnog krila razgovarali smo s Krasnodarom Rorom, lijevim krilom »Dinama«.
HT: Kako ste se Vi kao južnjak, Šibenčanin, uklopili u zagrebačku sredinu?
Krasnodar Rora: Sedam sam godina zagrebački Dalmatinac. Vezan sam uz more. Tu ljubav zadržao sam i u Zagrebu, pa ipak sam pravi Zagrepčanin. To kažem s određenom dozom ponosa. Zavolio sam taj grad. To je grad u kojem sam se afirmirao, za njega me vežu velike i lijepe stvari, obitelj, žena, djeca. Zagreb je moj grad.
HT: Što mislite o republičkim reprezentacijama?
Krasnodar Rora: Čudimo se da to već do sada nije nitko organizirao. To bi i

Krasnodar Rora

financijski bio velik uspjeh. Zamislite samo jednu takvu utakmcu u Splitu. Koja bi to fešta bila!
HT: Vaši su suigrači, na primjer, žale na oštre igre protiv »Dinama«.
Krasnodar Rora: Pogledajte samo ozljede na mojim nogama i sve će Vam biti jasno. »Dinamo« kao predstavnik Zagreba i Hrvatske izaziva poseban jal. Izgleda da ljudi imaju krivu sliku o nama. Svi nas žele pod svaku cijenu pobijediti i tom pobjedom kao da žele nešto oduzeti tom gradu. To je problem osobne afirmacije. Što se tiče sudaca, tu ima svašta, čak i kriminala. Našim protivnicima dopuštaju sve, a nama ništa. Protiv nas igra se vrlo, vrlo grubo. Evo, samo ja imam na nogama dvanaest šavova. Osam unutarnjih i četiri vanjska.
Ht: »Hajduk« je isto tako predstavnik hrvatskog nogometa. Što mislite o njegovim igrama?
Krasnodar Rora: Oni su igrali zaista izvanredno. Zaslužili su taj uspjeh. Izvanredno je to da su taj uspjeh ostvarili s igračima od kojih su neki ove godine prvi put obukli dres prve momčadi.
HT: Kojeg pisca posebno volite?
Krasnodar Rora: Moj pofesor u školi bio je Ivo Brešan. Njegova se drama upravo sada igra u Zagrebu. On me je puno naučio o književnosti. Zavolio sam Krležu. Njega danas najviše čitam. Takav pisac zaslužuje Nobelovu nagradu.

Zlatko Markus

Mladi na zadatku obnove...

OSNIVANJU KLUBA SVEUČILIŠTARACA, ČLANOVA – RADNIKA MATICE HRVATSKE, U RIJECI JE PRISUSTVOVALO PREKO 300 STUDENATA!

Danas u Rijeci postoji vrlo jaka skupina hrvatskih sveučilištaraca članova-radnika Matice hrvatske. Ova skupina sačinjava čak polovicu članstva Matice u Rijeci. Godinama se u Rijeci pokušavalo društveno angažirati širi krug studenata. Međutim, nedostajali su programi prožeti nacionalnim sadržajem i perspektivom, programi koji bi na stvaralački način uključivali mlade intelektualce u društvena kretanja. Sada, kad je Matica hrvatska ponudila takav program, odjednom su se u njenim redovima našli studenti koji su pokazali i izvanredno mnogo želje za društvenim djelovanjem i dovoljno društvene zrelosti za javni rad. Riječki sveučilištarci, članovi-radnici Matice hrvatske, osnovali su nedavno svoj Klub. Osnivačkom sastanku prisustvovalo je više od tri stotine riječkih studenata. Za predsjednika jednoglasno je izabran Darko Deković, student hrvatskog jezika na riječkoj Pedagoškoj akademiji.

Osnutak ovog kluba vjerojatno označava kraj mnogih predrasuda o pojedinim tzv. »netolerantnim grupicama koje pokušavaju nametnuti politizaciji studenata euforičan tempo«. U svojim akcijama riječki hrvatski sveučilištarci članovi-radnici Matice hrvatske pokazali su iznimnu trijeznost i snošljivost čak i prema onima koji sa sumnjom i ne s previše dobre volje prate novi hrvatski preporod.

Pozitivno je i ohrabrujuće da je ova akcija naišla na potporu javnosti. O tome svjedoče i izjave riječkih društvenih radnika što su ih dali riječkom novinaru Igoru Violiću. Predsjednik Općinske konferencije SSRN Rijeka Nikica Samaržija u povodu toga rekao je: »Smatram da je pokret omasovljenja Matice hrvatske, osobito mladim članovima, pozitivan. Naravno, oni će tek na djelu, u konkretnim akcijama, pokazati rezultate i sposobnosti. Općenito, mi djelatnost Matice u Rijeci ocjenjujemo vrlo pozitivno. Uspješan rad te organizacije najbolje se ogleda u izdavačkoj djelatnosti, koja je na zavidnom nivou, s 'Dometima' u prvom planu. Mi se nastojimo i organizaciono vezati za Maticu hrvatsku, pa smo predvidjeli da Matica delegira jednog člana u Općinsku konferenciju SSRN.«

Još povoljnija ocjena ovog pothvata jest ona što ju je dao predsjednik Saveza studenata Rijeke Alenko Rubeša:

»Iako je akcija organiziranja studentskog dijela Matice hrvatske tekla dijelom bez sudjelovanja Saveza studenata, koji je upravo bio zatečen mijenjanjem rukovodstva, mi pozdravljamo konstituiranje Kluba sveučilištaraca Matice hrvatske i u narednom razdoblju nastojat ćemo ostvariti što veću suradnju sa studentima članovima Matice, da bi na taj način, zajedno s Maticom, ostvarili program na polju kulture među studentima. To je potrebno stoga što je u Rijeci kulturna aktivnost studenata zamrla i došla u krizu. Usmjerenost Rijeke prema industriji i podizanju materijalnog standarda odrazila se na kulturni život u gradu, pa se i među studentima kulturna aktivnost svela na individualne pokušaje. dok je sam Savez studenata u tom pogledu bio došao u krizu.«

Novi, nepaternalistički ton u odnosu prema studentima izrazio je tajnik Matice hrvatske u Rijeci, profesor Nikola Crnković:

»S velikim zadovoljstvom smo primili činjenicu da je među novim članovima Matice hrvatske tako velik broj studenata. Oni su prihvaćeni ne kao podmladak, nego kao članovi-radnici, sa svim pravima i dužnostima. Klub sveučilištaraca sastavni je dio riječkog ogranka Matice hrvatske, kao zasebna cjelina koja ujedinjuje ljude što žive i rade u specifičnim uvjetima. Ova je mladež pristupila Matici hrvatskoj s čistim i jasnim izrazom svoje nacionalne svijesti. Pristupila je družbi s naglašenim domoljubnim osjećajima i odrešitim nakanama da u sebi i oko sebe kulturno-prosvjetnom i znanstvenom djelatnošću dostojno nastave najbolje tradicije hrvatskog naroda.«

Novoizabrani predsjednik Kluba, Darko Deković, govori u prvom redu o radu i dužnostima, o već započetim akcijama:

»Zadaća sveučilištaraca — članova Kluba ne razlikuje se ni u čemu od zadaće svakog člana Matice hrvatske, a Klub je osnovan da bi kulturne akcije Matice među studentima imale organizacionu podlogu. Klub je zamišljen kao prostor kulturne djelatnosti studenata — članova Matice hrvatske, i ni u kojem slučaju ne želi na sebe preuzeti djelatnosti već postojećih organizacija. Klub treba biti katalizator pozitivnih strujanja u kulturnim i obrazovnim nastojanjima Matice. Želja članova Kluba, izražena na osnivačkom skupu, o posebnoj suradnji sa Savezom studenata, govori o zrelom shvaćanju namjene Kluba koji već počinje s radom. Kontaktirali smo sa Savezom studenata i s grupom riječkih pjesnika 'Mladi', pripremamo sastanak s riječkim književnicima i sa Čakavskom scenom, namjeravamo obnoviti Tribinu Matice hrvatske i formirati propagandnu grupu, a započeta je i akcija okupljanja članova Matice hrvatske i među riječkim srednjoškolcima. Najveći problem Kluba jest nedostatak prostorija, pa Klub, kao i riječka Matica hrvatska, očekuje krov nad glavom.«

Č. S.

NOVI OGRANCI

U Krapini

Nastojanja i rad Inicijativnog odbora za osnivanje Matičnog ogranka u Krapini okrunjeni su uspjehom, te je u nedjelju 27. lipnja, održana Osnivačka skupština Ogranka Matice hrvatske.

Svečano ukrašeni grad, Gradska glazba »Hirci« u živopisnim odorama, članovi radničkog obrtničkog društva »Gaj«, predstavnici Dobrovoljnog vatrogasnog društva, brojni gosti iz susjednih mjesta, kolona automobila iz Začretja i zvuci budnica stvorili su svečan ugođaj pred održavanje skupštine.

U Festivalskoj dvorani Narodnog sveučilišta »Ivica Božić« okupilo se preko 600 sudionika. Uz predstavnike središnjice, dr. Hrvoja Ivekovića, dr. Franju Tuđmana i dr. Vladimira Filipovića, predsjednika Skupštine općine Krapina ing. Branka Kecura, predsjednika Općinske konferencije SK Miju Pavića, sekretara Općinske konferencije SOH Franju Malogorskog, skupštini su prisustvovali brojni kulturni i javni radnici iz Zagreba i Krapine.

Pjevački zbor Narodnog sveučilišta otpjevao je »Lijepu našu«, zvuke koje su pozdravljali zastavnici najstarijih krapinskih društava.

»Radosni smo da je Krapina dočekala ovaj svečani trenutak, iako je duboko u nama prikrivena sjeta što se rodni grad dr. Ljudevita Gaja, njenog osnivača, tek danas pridružuje brojnoj obitelji ogranka Matice hrvatske« — naglasio je u uvodnoj riječi predsjednik Inicijativnog odbora Krešimir Nekić i nastavio: »Iako je u Krapini već i do sada učinjeno mnogo na promicanju hrvatske kulture, naročito nakon utemeljenja festivala »Kajkavske popevke« i dječjeg kajkavskog pjesništva, nesretan splet okolnosti onemogućio je postizanje još značajnijih uspjeha. Upravo zbog toga, vjerujem, ovaj grad neće više nikada dopustiti nikome da u ime čega bilo potiskuje narodnu svijest i osjećanja«.

U ime središnjice Skupštinu je pozdravio dr. Franjo Tuđman, a zatim su slijedile riječi predstavnika ogranaka iz Đakova, Varaždina i Zaprešića. Još dvadesetak ogranaka uputilo je Skupštini brzojavne čestitke.

Dobrim željama za uspješan rad Ogranka pridružili su se predsjednik Skupštine općine ing. Branko Decur i Mijo Pavić, predsjednik Općinske konferencije SK.

Govoreći o zadaćama Ogranka, Mijo Pavić naglasio je njegov udio, u osnivanju Zaklade za izgradnju Muzeja hrvatskog narodnog preporoda, rekavši pri tom kako »to ne smije ostati samo stvar ovoga grada, nego to trebaju prihvatiti kao svoje svi krajevi koje nastava hrvatski živalj«.

U Upravni odbor Ogranka Skupština je izabrala 21 člana. Za predsjednika izabran je Ivica Fizir, potpredsjednici su Krešimir Nekić i Berislav Herjavec, tajnik je Slavko Flegar, a gospodarski tajnik Nikola Vuksanić.

Na kraju je Ivica Fizir upoznao skupštinare s prijedlogom programa rada Ogranka MH u Krapini.

U umjetničkom dijelu programa nastupili su prvaci Opere HNK Branka Beretovac i Zvonimir Prelčec, uz glasovirsku pratnju Darka Mondekara, te članovi Drame HNK Jelena Grujić—Oršić i Vladimir Gerić. Gajevo — Livadićevom budnicom »Još Hrvaska nij' propala«, koju je otpjevao pjevački zbor, završena je svečanost u dvorani.

Svečanost osnivanja Ogranka zaključena je polaganjem vijenca pred spomenik Ljudevita Gaja. Tom prigodom zastupnik u Prosvjetno-kulturnom vijeću Sabora Antun Orešković rekao je: »Zbog toga osjećamo obvezu i danas kad smo u Krapini ostvarili nešto značajno, što počiva na temeljima njegova djela, i posebno danas, kada uoči stote obljetnice njegove smrti svi zajedno činimo napore da dovršimo ostvarenje velike vizije o zajednici Južnih Slavena, ravnopravno združenih u modernu socijalističku državu, osjećamo obvezu da polaganjem vijenca pred njegov spomenik izrazimo prema njegovu djelu poštovanje zahvalnih potomaka.

S. F.

U Pločama

U posebnoj atmosferi, pred auditorijem od preko 700 ljudi, 29. lipnja održana je Osnivačka skupština Matice hrvatske u Pločama. Ljetno kino Narodnog sveučilišta nije moglo primiti sve one koji su željeli sudjelovati u radu Skupštine, te je znatan broj građana pratio skupštinu ispred ulaza. Skupštinu je u ime Inicijativnog odbora otvorio Zdravko Sršen, koji je pozdravio predstavnika Matice iz Zagreba — hrvatskog književnika Vladu Gotovca, kao i goste iz susjednih ogranaka: Metkovića, Imotskog i Makarske, te predstavnike Skupštine općine Ploče i društveno-političkih organizacija. Hrvatska narodna glazba iz Komina odsvirala je »Lijepu našu«, a zatim su učenici Niže muzičke škole, koja već tri godine radi pri Narodnom sveučilištu, izveli prigodni koncert. Uvodno izlaganje podnio je profesor Luka Šiljeg, koji je evocirajući povijesno-kulturne i političke značajke kroz prostor i vrijeme, između ostaloga, rekao: »Autonomaštvo koje je, razbijajući hrvatsko nacionalno biće, pokušalo dezintegrirati hrvatski narod i državu imalo je odjeka i u biokovsko-neretvanskom kraju. Ipak, svijest naroda o sebi i svome postojanju živjela je i živi sve do naših dana; ona je predstavljala nepremostivu prepreku svim razbijačkim pokušajima, ona je tu i danas, i u socijalističkom kontekstu znači doprinos samoupravnom razvoju Hrvatske i Jugoslavije. Naša zajednička povijest u stvari je stalna borba za 'mjesto pod suncem' — ona je nedjeljivi dio povijesti cijeloga hrvatskog naroda; iako ispunjena stalnim borbama, stradanjima i žrtvama, ipak predstavlja život koji nasljeđujemo i kojega se ne želimo, ne možemo i nećemo odreći.«

Hrvatski književnik Vlado Gotovac, pozdravljajući Skupštinu u ime Matice hrvatske iz Zagreba, ukazao je na ciljeve i zadatke Matice kao i na njenu povijesnu ulogu za razvoj hrvatske kulture i očuvanje hrvatskoga nacionalnog bića. Skupštinu su zatim pozdravili predstavnici ogranaka iz Metkovića, Makarske i Imotskog, a profesor Ivo Dragičević pročitao je pozdravne brzojave koji su Skupštini stigli iz cijele Hrvatske. Na kraju je izabran Upravni odbor, a za predsjednika je izabran profesor Luka Šiljeg, koji je predložio orijentacioni plan rada Matice hrvatske u Pločama.

Skupština je dugotrajnim pljeskom pozdravljala prijedlog da se upute brzojavi drugu Titu, Savki Dabčević-Kučar i Miki Tripalu.

Skupština je završila rad u izvanrednom raspoloženju, a veselju je mnogo pridonijela i kominska limena glazba koja je prije i poslije Skupštine svirala koračnice.

El.

U Novskoj

U Novskoj je osnovan ogranak Matice hrvatske. Na Osnivačkoj skupštini prisutne je pozdravio Milan Mačkić, predsjednik Općinske konferencije socijalističkog saveza, te predstavnici Matice hrvatske iz Zagreba.

Skupština je utvrdila program aktivnosti u ovog godini, te izabrala upravni odbor. Istodobno je u gradskoj čitaonici priređena izložba knjiga Nakladnog zavoda Matice hrvatske, koju je razgledao velik broj građana. Održana je i književna večer.

Osnivanjem ogranka Matice hrvatske. u Novskoj će se znatno poboljšati kulturni život.

M. A.

VARAŽDIN

Provokacija ili nešto drugo?

Prije stanovitog vremena primilo je desetak članova pjevačkog zbora Matice hrvatske »Ivan Padovec« iz Varaždina pismo slijedećeg sadržaja:

»Hrabra hrvatska inteligencijo!

Možda ne znate da je idejni osnivač zbora Matice hrvatske u Varaždinu tajna organizacija — Hrvatski glas. Kao član zbora postajete član te organizacije.

Vaš povijesni zadatak je da na svakom mjestu širite ideju za koju se borimo, a to je osnivanje samostalne države. To je vaša uloga. Vaši nastupi, repertoar, oduševljenje širi naše misli. Kao izabrani — povjerljivi član, zauzet ćete kroz kratko vrijeme funkciju u organizaciji. O tome ćete primiti obavijest od našeg povjerenika u zboru. Vaše nastupe s oduševljenjem prima javnost, a rukovodstvo je po specijalnom zadatku došlo iz emigracije. Budite ustrajni u velikoj ulozi zbora.

Bog i Hrvati

Odbor ogranka za Međimurje i Zagorje, Predsjednik Matice hrvatske u Varaždinu sazvao je odmah sastanak Upravnog odbora, na koji su bili pozvani predstavnici društveno-političkih organizacija grada i sredstava javnog informiranja. Na sastanku je zaključeno da su najvjerojatnije posrijedi prozirni pokušaji političkog podzemlja da u ovom prijelomnom vremenu na bilo koji način stupi na političku scenu. Upravni odbor Matice hrvatske najenergičnije je osudio ovakve pokušaje diverzije. Predložen je i tekst pisma koje će se uputiti Matici hrvatskoj u Zagreb, te društvenim i političkim organizacijama, a sadrži ocjenu ovog događaja i stavove članova Upravnog odbora MH iz Varaždina u vezi s njime.

I.Z.

PRISTUPNICA ZA ČLANSTVO U MATICI HRVATSKOJ
Molim da me primite za člana Matice hrvatske

Ime i prezime ....

Zanimanje ....

Mjesto, ulica, broj ....

Pošaljite mi ....

.... kom. pristupnica za moje prijatelje, koji također žele postati članovi Matice hrvatske;

.... kom. značaka Matice hrvatske (1 značka ND 10.–);

Godišnja članarina iznosi ND 20.– a za studente, đake i djecu ND 10.–
Molimo da uz pristupnicu doznačite i članarinu na naš račun br. 301-8-2185.
Doznake iz inozemstva uplaćuju se na naš devizni račun kod Kreditne banke u Zagrebu br. 301-620/1001-32000-523.

Datum ....
(potpis)

karte na stol

PITANJA

Drugu Marku Skorinu

Kao generalni direktor Privrednog poduzeća »Primošten« u Primoštenu, sklopili ste više ugovora s poduzećem »Generalexport« iz Beograda (»Genex«) na osnovi kojih se bitno smanjuje dohodak radnika poduzeća »Primošten«; na temelju »Genexova« uloga od svega 10% bitna samoupravna prava prenose se na Poslovni odbor od 3 člana, od kojih je jedan direktor, za izbor kojega suglasnost daje »Generalexport«, a drugoga opet postavlja »Genex«. Ugovorima s »Genexom« uzurpirana su od Poslovnog odbora neotuđiva prava vezana za dohodak i njihovu diobu, radne odnose, donošenje odluka o poslovanju i razvoju poduzeća i donošenju odluka o korištenju sredstava.

Preko »Genexa« organizacijska jedinica »Ugostiteljstvo« opskrbljivana je inozemnim alkoholnim pićima i pivom, inozemnim cigaretama, pa čak i inozemnom mineralnom vodom.

Poduzeću »Yugotours«, koje je također »Genexova« firma, plaćali ste proviziju i za one goste koji su sami došli neposredno u hotel ili preko neke druge agencije. Isto tako ste »Yugotoursovim« predstavnicima osiguravali besplatne boravke u vašim hotelima.

Sve ovo i način na koji Poslovni odbor vodi financijsku politiku dovodi do toga da poduzeću »Primošten« ostaje sve manje sredstava, a »Genexu« sve više. Dok je »Primošten« 1966. odnos izdvajanja za Poslovni fond naprama kamatama imao 88:12, taj je odnos već u 1969. godini promijenjen na štetu poduzeća, tako da je tada iznosio 11:89. Za otplatu anuiteta troši se sve veći dio amortizacije i tako se dovodi u pitanje jednostavna reprodukcija vašeg poduzeća. Osim toga, poduzeće »Primošten« stalno zaostaje s isplatama dospjelih obveza po kreditima, a to šteti čitavoj privredi Šibenika, Dalmacije i Hrvatske, jer ne izvršavate svoje obveze prema bankama u Šibeniku, Splitu i Zagrebu.

S obzirom na efekte odnosa s poduzećem »Generalexport« molimo Vas da obavijestite javnost na koji način mislite sanirati postojeće stanje i revidirati ugovore kojima se uzurpiraju neka temeljna samoupravljačka prava Vašeg radnog kolektiva.

Drugu V. Sliškoviću

Vice Vukov lišen građanskih prava!

Nedavno smo u zagrebačkom »Večernjem listu« (10. i 11. srpnja 1971.) pročitali vijest slijedećeg sadržaja: »Mostar, 10. srpnja — Vice Vukov neće danas nastupiti na stadionu »Kantarevac«, iako su u petak ujutro bili izvješeni plakati kojima se reklamira njegov nastup. To je stav uprave gradskih stadiona, koja nije dozvolila da taj pjevač nastupi ni prilikom nedavnog gostovanja »Modefesta« u Mostaru. Tada je rečeno da će se stadion »Kantarevac« izdati samo pod uvjetom da umjesto Vice Vukova nastupi neki drugi pjevač. Taj stav uprava stadiona je i dalje zadržala. Direktor V. Slišković tvrdi da je nepoznati mladić, u četvrtak poslije podne došao njegovoj kući i razgovarao u ime Udruženja muzičara iz Dubrovnika. On je rekao da će nastupiti »Dubrovački trubaduri« ili Mišo Kovač sa svojom grupom. — Tek kada smo vidjeli istaknute plakate, ustanovili smo da smo prevareni. »Ne možemo i ne želimo preuzeti odgovornost od mogućih incidenata — kažu u upravi stadiona«.

Vijest nas je zaprepastila, a po pismima koja pristižu u naše uredništvo kao i po brojnim osobnim prosvjedima naših čitatelja, zaključujemo da je na jednak način reagirala i šira javnost u Hrvatskoj. Naime, zadaci i ovlaštenja uprava tog i sličnih društvenih objekata, namijenjenih javnoj uporabi za masovne priredbe, »stavom« uprave mostarskog stadiona uvelike su i grubo prekoračeni. Vice Vukov je javni djelatnik, profesionalac, uredno registriran kod odgovarajućih društvenih službi, koji — također uredno — ispunjava svoje građanske i društvene obveze. Iz toga slijedi da ima pravo vršiti svoju profesionalnu djelatnost na svim mjestima (objektima) na kojima se ona (i slične djelatnosti) vrši, i to na cijelom teritoriju SFRJ!

Stoga pitamo druga V. Sliškovića, direktora mostarskog stadiona »Kantarevac«: na temelju čega se on i uprava stadiona koju vodi usuđuju zabranjivati i onemogućavati profesionalne nastupe Vice Vukova na mostarskom stadionu? Ili, drugačije, na temelju kojih (i čijih) ovlasti oni Vice Vukova lišavaju njegovog legitimnog građanskog prava i mogućnosti da obavlja svoju profesionalnu djelatnost? Napokon, na temelju čega insinuiraju »moguće incidente« (kakve vrste i s čije strane) upravo u slučaju nastupa Vice Vukova, jednog od najboljih i najpopularnijih hrvatskih estradnih umjetnika?

»Naša (čija?) štampa«

O jednoj protuhrvatskoj karikaturi pisano je u 10. broju HT-a i o njoj zaista ne bi imalo smisla trošiti tiskarske boje i dragocjeni prostor, ali o nečemu oko te karikature vrijedi ipak postaviti pitanje: što znači pridjev »naša« u imenu mjesečnika »Naša štampa«, lista Saveza novinara Jugoslavije? Naime, taj mjesečnik u broju 185. od svibnja 1971. uz preneseni članak »U Zagrebu zabranjene Večernje novosti« (u svojoj stalnoj i već prije pomalo difamiranoj — vlastitom krivnjom — rubrici »Polemika o štampi i u štampi«) objavljuje i »diskriminisanu karikaturu«. O samoj karikaturi ne vrijedi trošiti riječi; no o njezinu ponovnom objavljivanju u »Našoj štampi« ipak nekoliko pripomena. »Naša štampa«, naime, objavljuje je u času kad je bila NA SNAZI PRIVREMENA ZABRANA RASPAČAVANJA (»Naša štampa« draželsno piše »rasparčavanja«!) tog broja zagrebačkog izdanja »Večernjih novosti«, kad sudski pravorijek još nije iznio kako nema mjesta zabrani zbog te karikature. Tako je »na mala vrata« ipak uvodi i u Hrvatsku. (Mjesečnik primaju svi novinari u Hrvatskoj, on nije »interni bilten«, pa je prema tome dostupan svakome.) I, da odluka Vrhovnog suda Hrvatske nije bila takva kakva je bila (a »Naša štampa« nije mogla znati kakva će ona biti!), ne bi li tzv. »Naša štampa« učinila pravu diverziju? Ovako je nije UČINILA, no nitko joj ne može »zamjeriti« da nije bar POKUŠALA.

Prekogrobni život Ivana Trnskog

Nedavno je u »Bjelovarskom listu« književnik Milan Tartaš predložio da se IV osnovna škola nazove imenom pjesnika Ivana Trnskog. Na to se u istom listu javio Ivan Pinter iz Nove Rače (gdje je Ivan Trnski rođen) koji obrazlaže da bi ime najbolje pristaje školi u Novoj Rači. **On navodi da je to odlučila prije godinu dana i radna zajednica spomenute škole, ali je prijedlog odbio Savjet za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu bjelovarske Općine.** Pinter citira tekst Savjeta koji glasi: »Osnovnoj školi Nova Rača ne odobrava se izbor imena i promjena naziva škole u naziv 'Ivan Trnski'. Predlaže se radnoj zajednici da pronađe neki ADEKVATNIJI naziv škole, pogotovo što mi imamo mnogo ZNAČAJNIJIH DATUMA I LJUDI IZ NAŠE BLIŽE HISTORIJE čije i koje bi ime mogla nositi škola.« Simptomatično, ali nimalo simpatično. To je, čini se, drugi debakl I. Trnskog u Bjelovaru, samo prvi je bio u nenarodnom režimu i zbog naprednih stavova Trnskoga. Tko zna, možda je kao pokojnik nazadovao...

Posuđeno pitanje

»Hoće li održavanje ovih kongresa u Hrvatskoj pomoći da krugovi oko Svete Stolice konačno nauče da postoji hrvatski narod i da ga kao takvoga stanu redovito imenovati? Jer nije nikakva tajna da smo jako nezadovoljni odnosom crkvenoga tiska po svijetu i u samomu Vatikanu prema Hrvatskoj, njezinu narodu, njezinoj povijesti, njezinim vlastitostima. Dapače, još uvijek se dobiva dojam da se ondje misli kako nije pametno, ili nije ukusno, ili nije diplomatski razborito spominjati Hrvate. Dobiva se često dojam kao da se od nas očekuje da u interesu nekih nejasnih viših ciljeva što manje spominjemo svoje narodno ime...«

(Pitanje »Glasa koncila« dr. Karlu Baliću pred Marijanski i Mariološki kongres u Zagrebu i Marija Bistrici)

«Istraturist» – mnogo lepo

Selidba na more je počela. Turističke organizacije na vrijeme su poslale propagandne materijale, u želji da privuku što veći broj gostiju...

»Istraturist, preduzeće za hotelijerstvo i turizam — Umag« u svojem, bogato opremljenom prospektu preporučuje nešto »lepo sa korisnim«: ljetovanje u »velelepom turističkom kolosu«, koji je »najuspelija kombinacija uopšte« na turističkom »pozorju Istre«. (Riječ je o Katoru, turističkom naselju u Umagu).

Prospekt, inače, »ne želi biti nametljiv«, pa zbog toga »umesto direktnog odgovora reći ću vam gde se Kator nalazi«; a nalazi se — »na severozapadnoj obali Istre«: ime Hrvatska ne spominje se, kao da i ne postoji na zemljopisnoj karti...

I još nešto: »Istraturist« nije jedino »preduzeće« u Hrvatskoj.

Platiti, molim!

U »Vjesniku« od 7. VII. 1971. član Savjeta federacije Vicko Krstulović iznio je dosad malo poznate podatke o eksploataciji našega pomorskog brodarstva i ugostiteljstva od strane reeksportera. Krstulović piše: »Danas je u nas slična situacija u financiranju turističke izgradnje kao što je to bilo s morskim brodarstvom od 1957. do 1960. godine. Mi smo tada znali da razlikujemo pozitivne efekte nabave brodova putem 'ber bota' (najma 'golog broda') od koristi što su ih tada od toga izvukli razni reeksporteri, koji su našim brodarima prodavali brodove po 50 do 80 posto višim cijenama od nabavnih. Ali mali interes društva za razvoj trgovačke mornarice prisilio je naše pomorstvo da prihvati i tako teške uvjete. U tom razdoblju nabavljenih oko 400.000 brt brodskog prostora bilo je kakva-takva početna baza za reprodukciju trgovačke mornarice. Sve je to tada — razumije se — platio naš pomorac, kao što to danas plaća naš turističko-ugostiteljski radnik.« Mali komentar: uz »pomoć« reeksportera i hoteli mogu — potonuti.

Mladi Hrvat Milenko

U istom broju »Ježa« neki se Milenko Vučetić ljuti na usta tobožnjeg »mladog navijača Hajduka koji je i Hrvat«. Taj je, dakle, »mladi Hrvat, i isto tako mladi hajdukovac« kao izjavio da je sramota »što su mnogobrojni navijači iz zastava 'Hajduka', iz onog kruga na amblemu, izbacili petokraku a ubacili crveno-belo šah polje!« Sramota je, nadalje, »i to što je jedan vojnik upadljivo mahao zastavom sa crveno-belim šah poljem«. Nije Milenko Vučetić jedini »mladi gnjevni Hrvat« koji nikako da shvati da »crveno-belo šah polje« nije »šah polje«, nego hrvatski grb. I da petokraka zvijezda nije izbačena iz »Hajdukova« grba, nego da je, naprotiv njegov integralni dio. »Hajduk« ove godine slavi svoju 60. obljetnicu. U službenom »Hajdukovu« glasilu i »mladi Hrvat« ili Milenko Vučetić mogao je, tom prilikom, pročitati da je prvi grb »Hajduka« bio — hrvatski grb, a dres »Hajduka« da je bio komponiran kao — hrvatska trobojnica. S takvim amblemima »Hajduk« je već osvajao prvenstvo Jugoslavije i nema razloga da to opet ne čini.

Filtrirana »Jugoslavija«

Pod naslovom »Posljednji vic« beogradski nam je »Jež« u broju od 25. VI. 1971. ispričao slijedeće: »Pušač, u trafici, pruža dva dinara i traži filter 'Jugoslaviju'.

Prodavač: Izvinite 'Jugoslavija' je skuplja od dva dinara...

Pušač: Znam. Samo, ja hoću 'Jugoslaviju' bez jedne Republike.«

Vic, doduše, nije posljednji, ali je zato — s bradom.

U POVODU 30. OBLJETNICE USTANKA NARODA HRVATSKE

PORUKA STRIJELJANIH

KRONIKA O KERESTINCU (2)

ZVONIMIR KOMARICA

August Cesarec

Ognjen Prica

Otokar Keršovani

Božidar Adžija

Prve žrtve

8. srpnja, subota poslije podne. Oko tri sata velika su se ulazna vrata dvorca otvorila. U dvorište se tiho uvezao otvoreni veliki policijski automobil. Kao i obično, istrčali smo na prozore hodnika da vidimo tko je novi došao. Bilo je to prvi put da iz automobila nije izašao ni jedan novi internirac. Gledali smo se zbunjeno. Znači, po nekog su došli. Nekoga će odvesti, ali ne na slobodu.

Dva policajca obučena u građansko odijelo brzim su se korakom popeli na prvi kat, u naš odjel. Odsječenim policijskim: »Spremite se!« pozvani su: Božidar Adžija, Ognjen Prica, Simo Crnogorac, Ivan Krndelj, Zvonimir Rihtman, Ivo Kuhn i Otokar Keršovani. U jednoj maloj sobici Keršovani je sjedio za stolom i pisao svoje nikada dovršeno djelo »Povijest Hrvata«. Kad je čuo poziv »Spremite se!«, samo je pogledao policajca i tiho rekao: »Dozvolite da završim misao«. Policajac nije znao kako reagirati... Keršovani je dopisao još nekoliko redaka i stavio točku. Pokupio je svoje stvari i nekoliko knjiga. Svi smo se rukovali, a stari prijatelji s robija i iz emigracije po posljednji su se put zagrlili. Iz autobusa su mahali... »Zdravo!«... »Doviđenja!«... Nagađali smo kamo su ih mogli odvesti. Crnih misli još nije bilo. Možda upravo zato što je odveden i Keršovani... Tada se znalo da postoji pored našeg logora i logor Danica kod Koprivnice, a i Jadovno kod Gospića. Vjerovali smo da su ih odveli u jedan od tih logora.

Isti dan oko 4 sata pred logor su stigle supruge trojice drugova: Lidija Adžija, Ada Prica i Ruža Skrinjar-Keršovani. Reagiranje Ade Price sve nas je uznemirilo. Slutila je najgore. Bila je toliko potresena da je neko vrijeme ostala ležeći na travi pored zidina dvorca.

Oko šest sati istog dana Ruža Keršovani vidjela je otvoreni policijski automobil kako sa sedmoricom drugova ulazi u dvorište zatvora u Petrinjskoj ulici. Predvečer je Ivan Krndelj vraćen u Kerestinec, a umjesto njega odveden je Viktor Rosenzweig. Ova zamjena izazvala je zle slutnje. Krndelj je bio tmurno raspoložen. Tu noć smo svi proveli bez sna. Kako smo kasnije doznali, sedmorica odvedenih drugova iste su noći otpremljena u Gospić. Sutradan su supruge Keršovanija, Adžije, Price i Kuhna uporno tražile da ih primi Božo Cerovski, šef Redarstvenog povjereništva i Ustaškog ravnateljstva. S obzirom na osobne odnose s Keršovanijem, on ih je primio. Uvjeravao ih je da on nije dao nalog za njihovo odvođenje iz logora i da ništa ne zna. Nitko nikad neće saznati punu istinu o ponašanju Cerovskoga u ovoj stvari. Stoji činjenica da je netko iz Zagreba naredio da se svih sedam komunista odvedenih iz Kerestinca u logor Jadovno kod Gospića vrati u Zagreb. Jedan od policajaca koji ih je pratio u Gospić i natrag obavijestio je o tome drugarice Adžiju i Keršovani. Napomenuo je da su u Gospiću trebali biti ubijeni. Već sedmog srpnja bili su vraćeni u zatvor u Petrinjskoj ulici. Pokazalo se da su prijateljstva u tom vremenu, pa makar i robijaška, bila suviše krhka da bi mogla odoljeti interesima politike. Takvih slučajeva bilo je više...

Osmog srpnja odvedeni su iz Kerestinca Alfred Bergman, Ivan Korski i Sigismund Kraus. Ovo upotpunjavanje grupe sa Židovima-Hrvatima iz naših redova i kompletiranje grupe do deset članova još nas je više zabrinulo. Sva desetorica bila su neko vrijeme na hodniku u zatvoru u Petrinjskoj ulici, gdje su sreli neke poznate drugove, među kojima i Grgu Gamulina, koji je bio uhićen zbog ilegalnog rada i očekivao istragu. Keršovani mu je napomenuo da bi moglo biti i najgore, jer mu je sumnjiv sastav grupe od dva Hrvata, dva Srbina i šest »Židova«. Poslije podne odvedeni su u zatvor Ustaške nadzorne službe u Račkoga 9. Tu su bili »privremeno« u dvorišnoj garaži, odakle su 9. srpnja ujutro odvedeni u Maksimir i strijeljani.

Pucajte, vi ste banda ubojica!

Desetog su srpnja grad Zagreb i rodbina desetorice drugova s velikih plakata saznali za zločin. Tekst zastrašujućeg proglasa glasi:

Strijeljano je deset komunista

koje je kao uglavljene duhovne začetnike zločina nad redarstvenim činovnikom Ljudevitom Tiljkom, osudio na smrt prijeki pokretni sud.

Zagreb, 10 srpnja

Iz Ministarstva unutrašnjih poslova javlja se danas ovaj oglas: Dana 4. VII. 1941. izvučen je mrtvi i iznakažen iz jedne bare Petruševačke šume kraj Radničke ceste redarstveni činovnik Ljudevit Tiljak, 37 god. star, rkt, rodom iz Gračaca. Provođenim izvidima ustanovljeno je da je taj zločin djelo komunističkih agitatora.

Kao duhovni začetnici tog zločina predani su: dr. Božidar Adžija, 50 god. star, rkt, rodom iz Drniša, kotar Knin, Ognjen Prica, 41 god. star, profesor, pravoslavne vjere, rodom iz Ilidže, kotar Sarajevo; dr. Ivo Kuhn, odvjetnik, 38 god. star, Židov, rodom iz Sl. Broda; Zvonimir Rihtman, inženjer i profesor, 39 god. star, Židov, rodom iz Zagreba; Ivan Korski, inženjer, 32 god. star, Židov, rodom iz Hrastovca, kotar Garešnica; Viktor Rosenzweig, apsolvent agronomije, 27 god. star, Židov, rodom iz Rume; Alfred Bergman, priv. činovnik, 39. god. star, Židov, rodom iz Visokog; Sigismund Kraus, bankovni činovnik, 31. god. star, Židov, rodom iz Sarajeva, Otokar Keršovani, 39 god. star, novinar, starokatolik, rodom iz Trsta, Simo Crnogorac, ličilac, 40 god. star, pravoslavne vjere, rodom iz Poloče, kotar Knin — senatu prijekog pokretnog suda koji je svu desetoricu osudio na smrt. Osuda nad njima je izvršena dne 9. o. mj. strijeljanjem.

Zagreb, 10. VII. 1941. Iz Ministarstva unutrašnjih poslova Br. 9352 — 1941.

Od desetorice strijeljanih šest ih je uhićeno još u monarhističkoj Jugoslaviji — Banovini Hrvatskoj. Strijeljanje su izvršavali oružnici. Prije odvođenja na strijeljanje nije izvršen nikakav sudski postupak utvrđivanja krivice. Uz ostalo, i zato Božidar Adžija kao doktor pravnih nauka odbija »humanu gestu« vezivanja očiju i prvi odlazi u smrt s porukom: »Pucajte, vi ste banda ubojica!« Ovom tvrdnjom on je izrazio stav čitave hrvatske lijeve inteligencije, koja se nije mirila s činjenicom da grupica ustaških emigranata vezuje sudbinu hrvatskog naroda uz avanturističke planove Hitlera i Mussolinija.

Taoci za odmazdu

Vijest o strijeljanju desetorice stigla je i do nas u logor još iste večeri 10. srpnja. Riječi su nam zastale u grlu. Samo smo jedan drugog pogledavali. Nije bilo spasa od tuge, koja se pretvarala u nemoćan bijes i mržnju. Sazrijevala je ideja o bijegu iz logora.

Kad smo idućeg dana u novinama pročitali obrazloženje presude, sve dotadašnje strepnje i strahovi pretvorili su se u nemilosrdnu spoznaju da smo u pričuvi »talaca za odmazdu« zbog bilo kakvih antifašističkih akcija. Nestali su i posljednji znaci naše lažne sigurnosti u budućnost. Ipak još nismo sebi željeli priznati da smo mi praktično već osuđeni na smrt, samo što vrijeme izvršenja još nije utvrđeno. U našim razmišljanjima nije bilo dvoumljenja o potrebi borbe. Bili smo uvjereni da za pobjedu u ovom nemilosrdnom divovskom ratnom sukobu nisu dovoljne želje i dobro osmišljeni planovi o strategiji i taktici, nego i stvarna akcija. Očito je bilo da se pripremi rat naroda i država i da je presuda povijesti nemilosrdna nad onim narodima koji izgube. Sve više nam je svima postajalo jasno da nam je propast versajske Jugoslavije, za kojom nitko nije žalio, nametnula povijesnu brigu i zadaću učiniti Hrvatsku definitivno slobodnom i samostalnom boreći se na strani antifašističkih sila, u pobjedu kojih nismo ni časka sumnjali. Postojanje NDH, koja je nastala na snazi njemačkih tenkova, i na zlodjelima monarhističkih režima prema hrvatskom i ostalim narodima Jugoslavije, zahtijevalo je dodatne napore u borbi za ostvarenje tih ciljeva.

Naš komitet, koji se redovito sastajao kao odbor »ekonomske zajednice« svih interniraca komunista, održao je sjednicu, razmotrio i prosudio novu situaciju. Zaključeno je da svaka soba uvede noćno i dnevno dežurstvo. Službujući zatvorenik u svakoj sobi imao je zadatak s prozora promatrati okolinu logora i u slučaju da se pojavi bilo što nenormalno, probuditi sobnog starješinu, a zatim, prema potrebi, i ostale. Prema nekim informacijama, postojala je mogućnost da neka »nedisciplinirana« grupa ustaša provali u logor i počini zločin nad nama... Komitet je zahtijevao da se život u logoru nastavi normalno, da se redovito za sve koji to mogu održava sat jutarnje tjelovježbe. Obnovljen je raniji zaključak da pojedinačno nitko ne bježi iz logora. Taj zaključak nam je ojačao nade u skori kolektivni bijeg u suradnji s drugovima izvana.

Petak – 11. srpnja; poruka iz CK KPH

Dežurni internirci mijenjali su se na »promatračnicama« pored prozora svaka dva sata. Međutim, svi smo bili budni i tiho razgovarali ležeći na jorganima i dekama prostrtim na podu. Smrt desetorice, a posebno dvojice koji su još prije nekoliko dana udisali isti zrak u ovoj sobi, nije se mogla potisnuti. Riječi i geste Keršovanija i Rosenzweiga lebdjele su među nama. Na Keršovanijevo mjesto do prozora smjestio se August Cesarec.

Ujutro je Divko Budak uz pomoć studenata Rendića i Hvale prikupio od svih podatke o mjestu stanovanja najbliže rodbine ili prijatelja koje bi trebalo obavijestiti u slučaju da netko od nas bude odveden iz logora. Ovo prikupljanje podataka bilo je istodobno i pojedinačna provjera morala i odlučnosti za borbu svakog zatvorenika.

Poslije podne Divko Budak imao je razgovor sa svojom drugaricom, Franjicom. Ona mu je tada prenijela poruku sekretara CK KPH, Rade Končara, da je odlučeno spasiti sve drugove iz logora bijegom. Dan mu je zadatak da s najpouzdanijim drugovima pripremi razoružanje straže unutar logora. Ostalo će organizirati drugovi izvana, dočekati nas s kamionima i otpremiti dalje. Dan i sat javit će naknadno.

Subota – 12. srpnja; psihološke pripreme za bijeg

Premda se u našim sobama po kućnom redu svjetlo gasilo u 21 sat, u ovoj toploj srpanjskoj noći nitko nije zaspao do pred zoru. Dnevni list »Hrvatski narod« pisao je o velikim pobjedama Hitlerovih oklopnih divizija pred Smolenskom. Stariji su drugovi s pažnjom čitali svaki redak o borbama na istočnoj fronti, a mi mladi smo te vijesti površno pogledali i nismo im vjerovali. Pokraj mene ležao je Vladimir Božac, student tehnike. Mnogo zajedničkih tema i prijatelja. Po mnogim znacima, uključujući i činjenicu da smo iz naše kuhinje dobivali za obroke koliko smo željeli visokokalorične i dobro pripremljene hrane, zaključili smo da se nešto sprema. Premda smo imali puno povjerenja u rukovodstvo, razmišljali smo i raspravljali o više mogućnosti našeg oslobođenja. Ni jednog trenutka nismo pomislili da bi se neka akcija za oslobođenje mogla odvijati bez našeg sudjelovanja. Imao sam 21, a Božac 22 godine. I danas vjerujem da su ove psihološke pripreme bile odlučujući činitelj našeg snalaženja i sretnog preživljavanja idućih dramatskih dana. (Vladimir Božec, izbjeglica iz Istre, poginuo je kao oficir u XIII. proleterskoj brigadi »Rade Končar« na velikom maršu hrvatskih divizija u borbama za oslobođenje Srbije.)

Nedjelja – 13. srpnja; formiranje udarnih grupa

Prva dva sata ovog zadnjeg dana kako je postojao dvorac Kerestinec kao prebivalište za »internirane hrvatske komuniste, židovske advokate i jugoslavene« prosjedio sam diskretno pokraj prozora naše sobe u svojstvu službujućeg — dežurnog internirca. Gledao sam u tihu srpanjsku noć. Koraci vanjskih stražara uznemiravali su pjesmu cvrčaka. Iz daljine se oglašavao kreket žaba. Razmišljao sam o slobodi, djevojci, borbi, Crvenoj armiji, zavičaju, braći, prijateljima i drugovima u Zagrebu i Banjoj Luci. Nisam ni pomišljao da bih u ovim općim prilikama mogao raditi bilo što drugo nego boriti se. Čini mi se da je čitav naraštaj skojevaca, kome sam pripadao, bio takav. Moja razmišljanja nisu bila remećena šapatom drugova kojima san nije dolazio na oči. Poslije dežurstva zaspao sam dubokim snom, umoran i izmučen od bdjenja u toku dviju prethodnih noći. Sunce je već bilo visoko kad me je Vlado Božac probudio pozivom na doručak.

Tijekom dana bila je nesnosna, pasja vrućina, vrućina koja je podnošljiva, a nekom čak i ugodna, ako se čovjek ne kreće. Naš slikar Muhamed Kulenović radio je portrete. Slikao je bez predaha kao da je predosjećao da će to biti njegove posljednje slike. Slike koje nikad nitko poslije nas nije vidio.

Da bih se odmorio od misli i snova današnjice, uzeo sam iz »naše« biblioteke Hamleta. (»Našom« bibliotekom zvali smo knjige koje su nekad pripadale vlasniku dvorca A. Mihaloviću. Tu su uz brojna mađarska, njemačka i talijanska izdanja bila i izdanja Srpske književne zadruge i Matice hrvatske.)

U maloj, u stvari našoj petoj sobi, koja je služila za pisanje i sastanke, naš komitet održao je svoj posljednji sastanak. Divko Budak saopćio je poruku o satu bijega, koju mu je tog jutra donijela njegova drugarica. Tu je konačno utvrđeno tko će sudjelovati u pet udarnih grupa i kako će koja grupa djelovati. Već prema prirodi zadatka, grupe su imale tri do sedam članova. Akcijom su rukovodili Divko Budak i Andrija Žaja. Njih dvojica preuzeli su zadaću da još iste noći upoznaju s odlukom sve pripadnike udarnih grupa i da im pojedinačno saopće zaduženje.

Odlučujuća noć 13/14. srpnja

Sparna noć. Svi smo mirno ležali. Nismo razgovarali. Poneki je pokušao spavati. Iza 22 sata iz susjedne velike okrugle sobe nečujno se pojavio Divko Budak. Tiho se spustio između Korasića i Marka. Nešto im je šaputao. Zatim se digao i prišao pognuto Basiću i Hvali. Opet šapat. Gurnuo sam Božca. Nije spavao. Samo mi je stisnuo mišicu. Bio je to znak da sve vidi i nešto očekuje. Bili smo bez daha i riječi. Strahovali smo da se ipak nešto bez nas događa. Divko se podigao i prešao u suprotnu stranu sobe. Spustio se između Božca i mene. Odlučno, odsječenim šapatom rekao je: »Noćas bježimo. Vas dvojica imate zadatak u grupi druga Izeta (Sujoldžića) napasti krajnju stražarsku sobu. Treba im uzeti oružje i vezati ih njihovim lancima koji su im na hlačama. Na znak oko pola noći trčite na zadatak.«

Nije ni sačekao naše pitanje o vanjskoj straži, što je u našim razmišljanjima o bijegu uvijek bio poseban problem. Dižući se rekao je da se za to ne brinemo. Božac i ja smo se zagrlili, radosno uzbuđeni što je došao dugo očekivani čas... Nakon prvog uzbuđenja počeo je šapat: »Imaš li bar kakav nožić? — Ništa. — Ni ja ništa. — A što misliš, da se obučemo? — Ne bih. Ako pobijedimo, imat ćemo vremena, a ako poginemo, svejedno je.«

Valjda zato da nešto radimo i svladamo uzbuđenje, tiho smo uzeli hlače koje su nam bile pored glave i pokriveni dekama počeli se oblačiti. Ležali smo obučeni, pokriveni dekama. Najednom smo shvatili da je to nesmotrenost zbog koje bi mogla čitava akcija propasti u slučaju da službujući stražar ispred vrata uđe u sobu i utvrdi da u ovoj sparnoj srpanjskoj noći ležimo u hlačama pokriveni dekama. Nečujno smo se svukli i ostali u gaćicama. Drug Osijas, koji je odvojen prolazom ležao i čvrsto spavao desno od mene, iznenada se probudio i pospano pitao što to radim. »Ništa, ništa, skidam pidžamu... spavaj« — tiho sam rekao. Svaki trenutak sam pogledavao na fosforne kazaljke ručnog sata i osluškivao da slučajno nije stao. Božac i ja smo se pitali kakav će biti znak za početak akcije. Kroz otvorene prozore dopirao je bat koraka straže, koja se smjenjivala u 23 sata. Naš dežurni nečujno je sjedio pored prozora. S druge strane u hodniku su se čuli koraci stražara, koji je zastajkivao ispred naših soba i prisluškivao.

Proboj

Nekoliko minuta poslije pola noći sa svojih mjesta tiho su se podigli Basić i Hvala. Studenti prava i veterine. Basić je stao iza vrata, a Hvala je izašao. Stražaru koji je upravo stajao pred vratima naše sobe Hvala je povjerljivo šaptom rekao kako trebamo liječnika jer jedan drug umire... vjerojatno je slijepo crijevo... Stražar je oklijevajući provirio kroz vrata i pitao koji je to. Tog trenutka Hvala ga je gurnuo u sobu, a Basić mu je na glavu nabacio debelu deku. Stravičan vrisak stražara bio je prigušen dekom. Basić ga je snažno rukama stegnuo preko leđa. Trenutak prije no što je od Hvale dobio udarac po glavi, stražar je uspio pritisnuti »oroz« na puški koja mu je visjela o ramenu. Hitac je ispaljen. Tog časa postalo nam je jasno da je ovaj neplanirani hitac više nego znak za početak akcije.

Krenuli smo trkom, svaki na svoj zadatak. Sa sedam stražarskih mjesta i hodnika na našem katu počela je pucnjava po prozorima i vratima naših soba. Nismo se osvrtali niti tražili zaklon. Ispred mene je iz naše sobe istrčao Petar Korasić, a iza mene Božec, Mrak, i ostali. Onog časa kad je Korasić istrčao iz sobe, hitac ga je pogodio direktno u prsa. Pao je. Preskočio sam ga trčeći na zadatak. U trenutku kad sam dotrčao pred vrata stražarske sobe, pred mene je zbunjeno banuo komandir straže. Čuvši pucnjavu on je u bijeloj košulji bez ovratnika i hlačama istrčao iz svoje sobe s upitnim povicima. Ništa mi nije preostalo nego ga zgrabiti rukama za vrat i početi daviti. Debeli policijski oficir (Mile Bujanović) nemoćno se trzao. Tog trenutka kao oluja projurili su pored mene dva brata Kazića i Josip Turković. Sručili su se na vrata sobe nadzornika logora Mladena Horvatina. Soba je bila prazna. Horvatin je dotrčao uz sporedne stepenice s pištoljem u ruci. Gađajući u mene pokušao je osloboditi svog komandira straže. Tog časa hicem iz zarobljene puške Petar ga je Božić pogodio i on se srušio niza stepenice.

Uz mene i komandira straže našli su se Vitasović i Šiber. Vezali su mu ruke, a ja sam popustio stisak vrata, tako da je ipak ostao na nogama. Na naš zahtjev komandir je pozvao na predaju sve stražare koji su iz raznih zaklona još pripucavali. Odmah su izašli i položili oružje. Skočio sam u stražarsku sobu. Jelić, Sujoldžić i Božić stajali su s uperenim puškama u stražare, koji su sjedili na krevetima i molećivo drhtali. Tada smo ih vezali njihovim lancima. Dok su zarobljeni ustaški stražari po naredbi Sujoldžića izlazili u hodnik, otrčao sam u sobu da obučem hlače, cipele i kaput. Neki internirci nisu se sjetili to učiniti, pa su kasnije bili u velikim teškoćama, a možda i živote zbog toga izgubili. Marijan Đanešić student medicine, pokušavao je spasiti ranjenog Korasića. Rana je bila smrtonosna.

Zarobljene stražare zatvorili smo u podrum iste kule u kojoj su za vrijeme seljačke bune Matije Gupca bili zatvoreni pobunjeni seljaci. Iz kase smo pokupili svoje novce, nešto bombi i samokresa. Naoružani s dvije strojnice, četrnaest pušaka, bombama i samokresima, izašli smo u koloni po jedan kroz glavna vrata dvorca. Na čelu je sa strojnicom u rukama bio Ćiril Brezovec, borac iz španjolskog građanskog rata.

Sloboda (ali kratkotrajna)

Izašli smo i zastali u velikom parku ispred dvorca. Kratko vrijeme čekali smo i osluškivali. Naš komitet se povukao u stranu i vijećao. Nekoga smo čekali. Pitanje je bilo, čekati ili dalje krenuti. Mi mlađi bili smo toliko razdragani da nismo na licima starijih drugova zapažali zabrinutost. Vječno nasmijan i uvijek na šalu spreman Divko Budak, bio je krajnje zabrinut. Zadaća primljena jutros u poruci da u pola sata nakon ponoći budemo vani — izvršena je. Kad je tu poruku jutros čuo, uzviknuo je: »Ma boga ti?!«

Iznenadilo ga je da su drugovi bili kadri tako brzo sve pripremiti. A sad! Njegove sumnje bile su opravdane. Drugova niti kamiona nigdje nije bilo...

Stražarskog smo pekara poveli kao vodiča. Bio je pun mjesec. »E, sad smo partizani!« — primijetio je netko. Kretali smo se u koloni po jedan prema Kordunu. Našoj radosti nije bilo kraja. Za nama je ostao obasjan mjesečinom stari dvorac, koji je te noći prestao biti logorom... (Sutradan su internirce drugih odjela, koji nisu željeli poći s nama, odvezli u druge logore.)

Uskoro smo bili na cesti Zagreb — Karlovac. Na udaljenosti od kilometar vidjeli smo motorno vozilo koje je stajalo s upaljenim svjetlima. Ni danas mi nije jasno da li je to bio »naš« kamion ili neko vozilo koje je tu slučajno zastalo. Većina nas mislila je da je to vojno ili policijsko vozilo. Brzo smo prelazili cestu i nakon jednog sata hoda zastali na rubu jedne šumice. Postrojili smo se. Ivan Šiber, koji se ponašao kao komandant ove kolone, što smo svi smatrali normalnim, prebrojao nas je. Bilo nas je pedeset i četiri. Tada smo utvrdili da smo izgubili vezu s grupom od oko trideset i pet drugova. Vjerojatno je to bilo prilikom prelaska ceste. Tada nam je pobjegao i stražarski pekar. Naša grupa imala je deset pušaka s 14 komada streljiva za svaku, te jednu strojnicu s četrdeset i pet komada streljiva. Čekali smo, zviždali i dozivali. Nakon dvadesetak minuta krenuli smo i u zoru se zaustavili na međi Stupničke šume i šume Demerčica. Kad smo zastali, Šiber nas je grupirao po petoricu. Svaka petorka imala je po jednu pušku. Petorku u kojoj sam bio i ja vodio je Joža Turković. On je jedini u našoj grupi služio vojsku, te je, razumljivo, bio zadužen za našu pušku.

Opkoljeni, napadnuti i razbijeni

Tijekom tog dugog i toplog srpanjskog dana, raspoređeni u grupicama po pet mi smo se učili rukovati oružjem, žeđali smo, ljenčarili u hladu i čekali večer da krenemo dalje. Svoj smo novi položaj opijeni pobjedom u logoru prosuđivali optimistički. Teško je danas nagađati kakve je prosudbe o našem položaju davao »naš štab«. Budak i Žaja, organizatori uspješnog oslobađanja iz logora, nisu bili u ovoj grupi. Oko 19 sati okupili smo se, ne sluteći da smo, po svim pravilima vojne taktike, opkoljeni brojnijim i dobro naoružanim neprijateljima. U tom, za nas najnepovoljnijem trenutku dobili smo sa svih strana plotun iz strojnica i pušaka uz povike »Predaj se!« Abid Lolić uzvratio je: »Predaj se ti,...« i počeo pucati. To je učinio i Brezovec sa svojom strojnicom. Pucnji s bokova i leđa prisilili su nas na povlačenje i hvatanje zaklona. Naređenja nije bilo! Probijanje u grupama i pojedinačno počelo je... Idućih dva dana bilo je još pojedinačnih otpora i tri samoubojstva: Žaja, Vlahek i Frdelja. Grupa s kojom smo izgubili vezu napadnuta je slično kao i mi, istog dana poslije podne. I oni su bili razbijeni.

Uz pomoć antifašista u obližnjim selima uhvatilo je vezu s pokretom nas četrdeset. Danas nas je živih sedam.

U hvatanju veza s organizacijom svaki je od nas imao svoje »odisejade«. Sjećanja na tijek događaja iz tih prvih dana naše revolucije uglavnom se podudaraju. Ja sam se uspio probiti do blizine savskog mosta na karlovačkom putu. Tu sam uz pomoć brijača Slaveka Prašnjaka i đaka Srednje tehničke škole Franca Primužića uhvatio vezu s pokretom. Poslije podne 16. srpnja, u odijelu civilne zaštite, na biciklu sam se uvezao preko mosta u Zagreb. Nakon nekoliko dana upućen sam u Prvi zagrebački partizanski odred, koji je logorovao u šumi Divljača kod Sesveta.

Dokumenti neprijatelja o kerestinečkom proboju

Evo šta o borbama u Kerestincu i oko Kerestinca govore dosad poznati dokumenti:

Zapovjednik kopnene vojske, general pješadije Slavko Štancer, dostavio je 14. srpnja 1941. ovaj dopis:

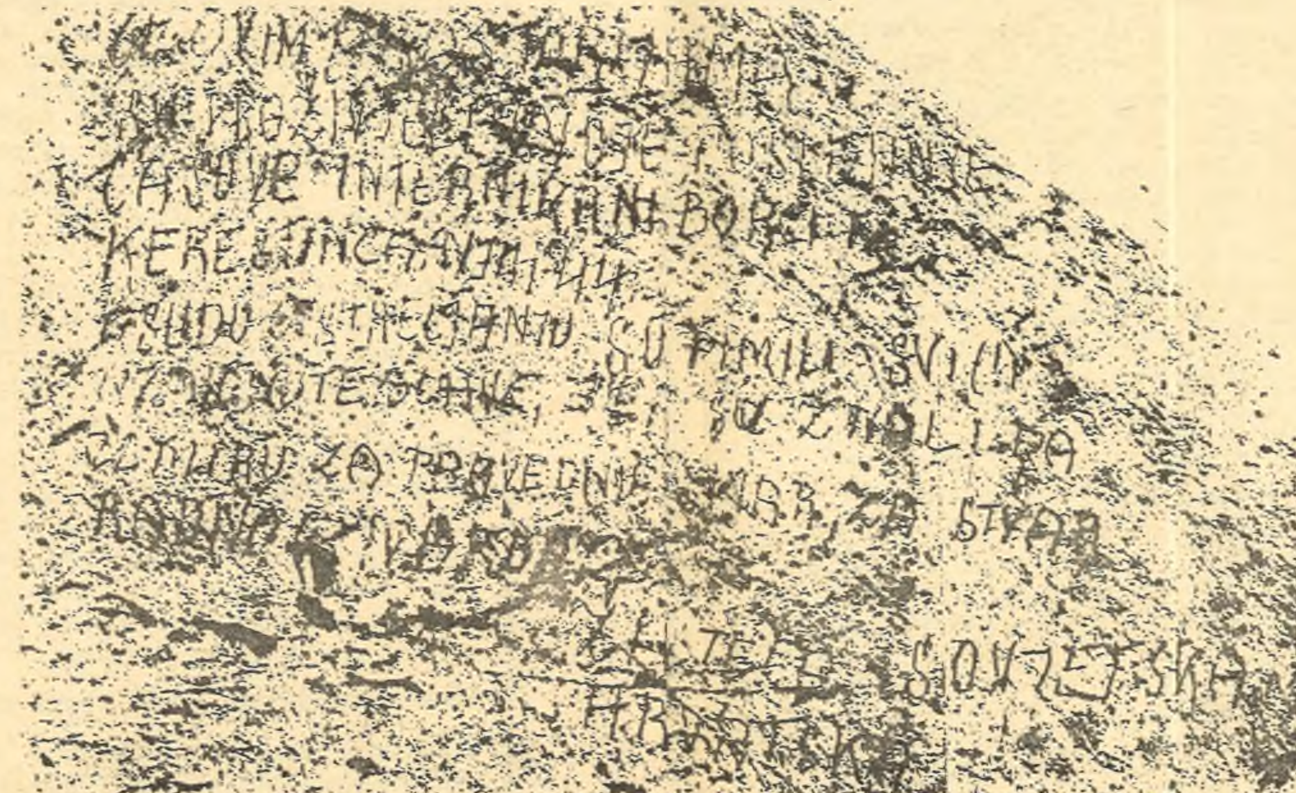
»Glavnom stožeru vojskovođe: Noćas, 14 ov. mj. između 1 i 2 sata polije ponoći 70 — 80 komunista navalili su na stražara u Kerestincu, ranili ga i tom prilikom iz logora odnijeli 14 pušaka, 2—3 mitraljeza, 30 bombi i pobjegli u nepoznatom pravcu.

Zapovjednik karlovačke posade poslao je za njima u potjeru jedan vojno-oružnički vod u selo Lijevi Štefanki na Kupi, nizvodno od Karlovca, 30 km. južno od Zagreba, jednu satniju je uputio u selo Rječicu na Kupi, polusatniju u Draganiće, a jedan vod u selo Vokšin Šipak (3 km. zapadno od Draganića) da pohvataju odbjegle komuniste.«

Kotarski pristav iz Samobora Zorislav Mikić u izvještaju od 14. VII. 1941. navodi sve što je već poznato o tom bijegu, te zatim kaže:

»Stražarskog pekara komunisti su zavezali i zapovijedili mu da ih vodi izvan imanja, što je on, prema svojoj izjavi, bio prisiljen učiniti, pa ih je vodio kroz neku šumu i kad mu se pružla prilika, umakao je s nekom djevojkom koja je

(Nastavak na 14. strani)

FAKSIMIL TEKSTA PORUKE STRELJANIH NA ZIDU ZATVORA U RAČKOGA 9.